

www.pravo-izdat.com.ua

ISBN 978-966-937-644-2

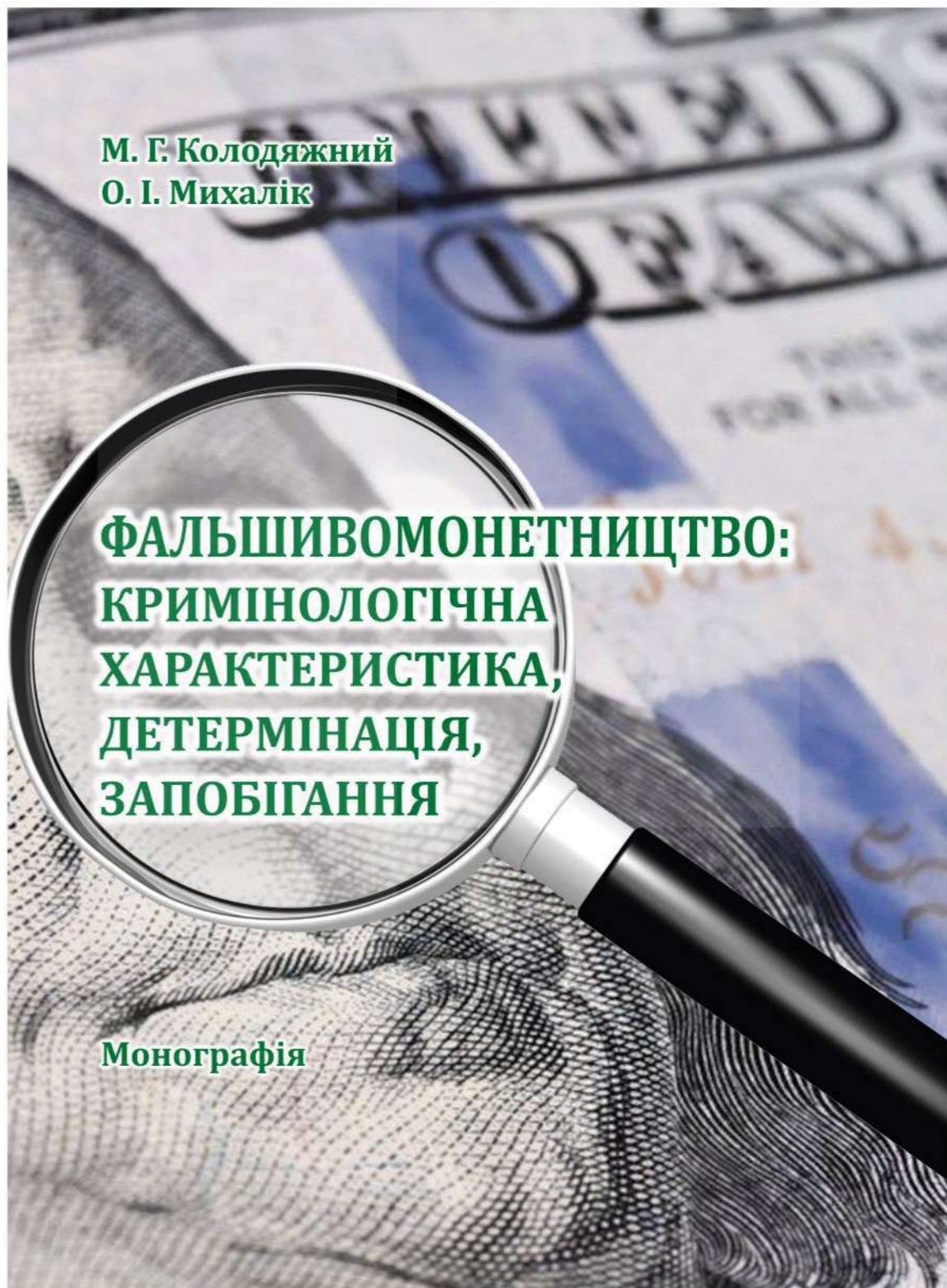

9 789669 376442

М. Г. Колодяжний
О. І. Михалік

ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО:
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ДЕТЕРМІНАЦІЯ, ЗАПОБІГАННЯ

М. Г. Колодяжний
О. І. Михалік

**ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО:
КРИМІНОЛОГІЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА,
ДЕТЕРМІНАЦІЯ,
ЗАПОБІГАННЯ**

Монографія

Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

М. Г. Колодяжний, О. І. Михалік

**ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО:
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА,
ДЕТЕРМІНАЦІЯ, ЗАПОБІГАННЯ**

Монографія

Харків
«Право»
2019

УДК 343.9:343.51
К61

*Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
(протокол № 2 від 20 лютого 2019 р.)*

Рецензенти:

О. М. Литвинов – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений працівник освіти України;

І. Б. Медицький – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»

Колодяжний М. Г.

К61 Фальшивомонетництво: кримінологічна характеристика, детермінація, запобігання : монографія / М. Г. Колодяжний, О. І. Михалік. – Харків : Право, 2019. – 232 с.

ISBN 978-966-937-642-8

Монографію присвячено одному з найбільш суспільно небезпечних проявів злочинності у сфері економіки у вигляді фальшивомонетництва. У роботі на підставі результатів теоретичного й емпіричного дослідження надано розгорнуту кримінологічну характеристику вказаного негативного соціального явища. Здійснено кримінологічний аналіз особи злочинця-фальшивомонетника, проведено його класифікацію. З урахуванням специфіки детермінації фальшивомонетництва, сучасного прогресивного зарубіжного досвіду його запобігання розроблено комплекс перспективних заходів обмеження цього явища в Україні.

Для працівників правоохоронних органів, учених, аспірантів, студентів юридичних закладів вищої освіти факультетів, а також широкого загалу читачів.

УДК 343.9:343.51

ISBN 978-966-937-642-8

© Колодяжний М. Г., Михалік О. І., 2019
© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ЗМІСТ

Вступ.....	4
------------	---

РОЗДІЛ 1 ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Фальшивомонетництво: поняття та істотні ознаки	8
1.2. Кількісні та якісні показники фальшивомонетництва в Україні	23
Висновки до розділу 1	62

РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ-ФАЛЬШИВОМОНЕТНИКА

2.1. Соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки особи злочинця-фальшивомонетника	64
2.2. Класифікація злочинців-фальшивомонетників	82
Висновки до розділу 2	93

РОЗДІЛ 3 КРИМІНОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

3.1. Соціально-економічні й технологічні детермінанти фальшивомонетництва.....	95
3.2. Організаційно-управлінські детермінанти, що сприяють фальшовомонетництву.....	106
3.3. Нормативно-правові детермінанти, що зумовлюють фальшивомонетництво	124
3.4. Роль потерпілих у детермінації фальшивомонетництва	132
Висновки до розділу 3	138

РОЗДІЛ 4 ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВУ В УКРАЇНІ

4.1. Зарубіжний досвід запобігання фальшивомонетництву	142
4.2. Загальносоціальне запобігання фальшивомонетництву	152
4.3. Спеціально-кримінологічне запобігання фальшивомонетництву.....	168
Висновки до розділу 4	197

Висновки	201
Використана література	206

Вступ

Протидія транснаціональній організованій злочинності стала одним із ключових питань Тринадцятого конгресу ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя (м. Доха, 2015 р.). За оцінками Федеральної резервної системи США й Європейського центрального банку, щороку в світі виявляється близько 150 млн дол. США і стільки ж само євро, які підробляються за сприянням транснаціональних злочинних угруповань. Злочинні доходи від фальшивомонетництва стали для організованої злочинності одним із традиційних джерел фінансування тероризму, підкупу чиновників, розширення сфер впливу криміналітету. Фальшива валюта, цінні папери, як й інші предмети фальшивомонетництва, поширюються усіма країнами світу, включаючи й Україну.

Явище фальшивомонетництва представляє для кредитно-фінансової системи й економічної безпеки нашої держави особливу небезпеку внаслідок: глибокої суспільно-політичної й соціально-економічної кризи; уразливості фінансового сектору; розбалансованості діяльності правоохоронних органів; спроб сепаратистських формувань виготовити підроблені гривні й збути їх на підконтрольній території України для підриву її економіки; його високої латентності тощо.

Актуальність протидії фальшивомонетництву підвищується з огляду на поширення випадків контрабанди спирту й виготовлення з нього контрафактної алкогольної продукції, яка збувається із підробленими марками акцизного податку. Ці процеси негативно вплинули на динаміку фальшивомонетництва. Якщо протягом 2013–2015 рр. вона тяжіла до зменшення, то у 2016 р. рівень цих злочинів порівняно з попереднім роком збільшився з 860 до 1 316 злочинів, відповідно (+ 53%). В останні роки зберігся високий рівень досліджуваних злочинів: 2017 р. – 1 022, 2018 р. – 915.

Теоретичну основу для дослідження розглядуваної проблематики становить науковий доробок багатьох науковців, які розглядали питання запобігання злочинності взагалі й злочинності у сфері економіки, зокрема: А. М. Бабенка, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, А. Б. Благої, І. Г. Богатирьова, А. М. Бойка, В. І. Борисова, В. В. Василевича, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, Б. М. Головкіна, Л. М. Давиденка, М. І. Даньшина, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, В. М. Дрьоміна, В. А. Журавля, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. Г. Кальмана, В. В. Коваленка, О. Г. Колба, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, Ю. О. Левченка, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, Г. А. Матусовського, І. Б. Медицького, Є. В. Невмержицького, Ю. В. Орлова, М. І. Панова, В. М. Поповича, Є. Л. Стрельцова, В. О. Тулякова, П. Л. Фріса, В. І. Шакуна, В. Ю. Шепітька та ін.

Кримінально-правові, криміналістичні, міжнародно-правові аспекти протидії фальшивомонетництву у різні періоди були розглянуті такими зарубіжними й вітчизняними ученими, як: Х. А. Асатрян, Д. А. Баглаєв, В. С. Богачук, Б. С. Болотський, А. В. Войціховський, О. В. Воробей, Г. Р. Гільмутдінов, С. М. Головка, В. В. Загайнов, О. Р. Ісмагілова, О. М. Калужна, Є. І. Клімова, В. Ф. Красавін, В. Д. Ларічев, І. Є. Максимова, С. І. Марко, В. С. Мацішин, А. В. Мировська, Є. А. Морозова, С. І. Мукашев, Ю. О. Нікітін, В. В. Овдiєнко, В. В. Осяк, С. Ю. Петряєв, Г. М. Польской, Н. С. Пономарьова, В. С. Солдатченков, О. Д. Тарасов, А. М. Тимчишин, Є. П. Фірсов, С. П. Щерба, О. Ю. Ясінов та ін.

Щодо кримінологічного дослідження фальшивомонетництва, то в Україні такі спроби були здійснені лише І. В. Сингаївською у дисертації «Кримінально-правова та кримінологічна характеристика фальшивомонетництва» (2008 р.). Однак ця робота не враховує законодавчі зміни, що вплинули на розширення предметів розглядуваних злочинів марками акцизного податку й голографічними захисними елементами. До того ж вивчення кримінологічних аспектів фальшивомонетництва у цій дисертації є фрагментарним, оскільки не приділяється належна увага класифікації таких злочинців, детермінації, віктимологічній характеристиці фальшивомонетництва, його запобіганню. Суспільно-політичні зміни, що мають місце на теперішній час в Україні, поява нових правоохоронних органів визначають необхідність удосконалення правозастосовної практики у сфері запобігання фальшивомонетництву.

Недостатня розробленість кримінологічних проблем запобігання фальшивомонетництву в Україні свідчить про своєчасність, актуальність, теоретичну й практичну значущість досліджуваної тематики.

При написанні монографії автори ставили за мету розробити наукові рекомендації щодо системи заходів запобігання фальшивомонетництву в Україні. Досягнення поставленої мети здійснювалося шляхом вирішення таких основних завдань: розробити поняття фальшивомонетництва; вивчити основні кількісні та якісні показники фальшивомонетництва; надати узагальнену кримінологічну характеристику особи злочинця-фальшивомонетника; здійснити класифікацію злочинців-фальшивомонетників; установити комплекс детермінант, що зумовлюють фальшивомонетництво; надати віктимологічну характеристику досліджуваних злочинів, виділити найбільш поширені форми віктимної поведінки їх жертв; дослідити основні напрями запобігання фальшивомонетництву за кордоном; запропонувати комплекс заходів запобігання фальшивомонетництву в Україні із урахуванням прогресивної зарубіжної практики у цій сфері.

Здійснене наукове дослідження ґрунтується на: вибіркового вивченні й узагальненні 260 кримінальних проваджень, розглянутих судами України протягом 2012–2016 рр. за ст. 199 КК України; результатах експертного опитування 250 працівників територіальних управлінь протидії злочинності у сфері економіки МВС України й 40 експертів науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів при територіальних управліннях МВС України; статистичній звітності Генеральної прокуратури України, МВС України, ДСА України, Національного банку України, Державної фіскальної служби України, Державної служби статистики України за 2013–2018 рр. тощо.

Наукова новизна представленого наукового видання визначається тим, що воно є одним із перших кримінологічних досліджень фальшивомонетництва, в якому розроблено засади його запобігання.

Результати роботи мають важливе практичне значення, адже можуть бути використані у науково-дослідній сфері, у правотворчій діяльності, а також у правозастосуванні.

Автори монографії висловлюють слова щирої вдячності за конструктивну критику шановним рецензентам – доктору юридичних наук, професору, завідувачу кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ, заслуженому працівнику освіти України Олексію Миколайовичу Литвинову та кандидату юридичних наук, доценту, доценту кафедри кримінального права Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника» Ігорю Богдановичу Медицькому. Виражається повага за усіяку підтримку й надання корисних наукових порад доктору юридичних наук, старшому науковому співробітнику, директору Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України Владиславі Станіславівні Батиргарєєвій, а також усьому науковому колективу відділу кримінологічних досліджень зазначеного Інституту.

Розділ 1

ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Фальшивомонетництво: поняття та істотні ознаки

Визначення понять, які стосуються предмета конкретного наукового дослідження, є важливим методологічним завданням. Відповідно до законів логіки поняття є раціональною формою пізнання сутності предмета. При цьому пізнання здійснюється за допомогою певних прикмет предмета пізнання – його істотних ознак¹. Це твердження стосується й кримінологічних досліджень. Зокрема, А. П. Закалюк зазначав, що поняття має відповісти на запитання: «що являє собою предмет?», «у чому його предметна сутність?»². Отож, визначення понять є відправною точкою будь-якого наукового дослідження.

Особливо актуальним для представленого кримінологічного дослідження є надання визначення поняттю «фальшивомонетництво». Це є важливим із кількох обставин:

а) методологічне значення для створення понятійного апарату дослідження та синтез його результатів;

б) необхідність заповнення прогалини щодо відсутності таких визначень у проведених кримінологічних дослідженнях злочинів, передбачених ст. 199 КК України. У публікаціях із зазначеної проблематики наводиться, максимум, етимологія слова «фальшивомонетництво»;

¹ Шепетяк О. М. Логіка: підручник. Київ: Фенікс, 2015. С. 48–56.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видав. дім «Ін Юре», 2007. С. 127.

в) необхідність урахування родових та істотних ознак явища фальшивомонетництва для більш глибокого пізнання його сутності, а відтак вироблення заходів обмеження його поширення та ін.

У дослідженнях, присвячених проблемам фальшивомонетництва, робились спроби аналізу його природи, історії розвитку, негативних наслідків для осіб, які займаються цією незаконною діяльністю, тощо. Тому ці питання свідомо не розглядатимуться окремо в цій роботі й не охоплюються предметом дослідження. Загалом термін «фальшивомонетництво» за останні кілька століть укоренився у лексиконі не лише правників і юристів, а й пересічних громадян. Він походить від латинського слова *falsus* (помилковий, невірний, підроблений) та *moneta* (стандарт, критерій)¹. Тому буквально вказане слово означає «підроблений стандарт».

Дійсно, певні стандарти (грошові еквіваленти) у фінансових розрахунках населення не в усі часи зводились до монет, які виникли ще у VII ст. до н.е. у царстві Лідія, або паперових грошей, що вперше з'явилися у Франції у 1701 р.² Такими спочатку вважались предмети домашнього вжитку, домашня худоба³ або морські раковини, плоди рослин (наприклад, стручки какао)⁴. Тому фактично явище фальшивомонетництва у більшості випадків пов'язується саме із підробкою монет або паперових грошей.

Термін «фальшивомонетництво» вживається здебільшого у повсякденному лексичному обігу та майже не використовується у нормативно-правових актах. Виключення становить хіба що постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей

¹ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та криминологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 9; Войнаровський Д. Р. Історико-правовий аспекти фальшивомонетництва. *Науковий вісник ДДУВС*. 2006. № 4. С. 21–28.

² Пономарев В. Т. Тайны фальшивых денег: вчера, сегодня, завтра. Донецк: Пбб ООО ПКФ «БАО», 2005. С. 4–7.

³ Вермуш Г. Аферы с фальшивыми деньгами. Из истории подделки денежных знаков; пер. с нем. Москва: Междунар. отн-я, 1990. С. 7.

⁴ Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество); под ред. В. Д. Ларичева. Москва: Экзамен, 2002. С. 15.

чи цінних паперів» від 12 квітня 1996 р. № 6, де у п. 13 згадується термін «фальшивомонетництво»¹. Однак останній не відповідає чинному кримінальному законодавству, що закріплює відповідальність не лише за незаконні дії із грошима та державними цінними паперами, а також з іншими предметами, про які йтиметься нижче.

Звідси звужене розуміння поняття «фальшивомонетництво» як у чинному законодавстві, так й у загальному лексичному обігу, потреба в урахуванні, окрім правових, ще й кримінологічних, економічних і навіть психологічних його параметрів, викликають необхідність у розгляді низки істотних ознак поняття «фальшивомонетництва», які полегшать процес пізнання цього явища та з'ясування його сутності. До таких пропонується віднести: а) природу; б) характер; в) предмет; г) сферу посягання. Дослідимо перелічені істотні ознаки детальніше.

Природа явища фальшивомонетництва є одночасно і правовою, і економічною. Правовий характер фальшивомонетництва полягає в тому, що воно визнається законодавцем протиправним й суспільно небезпечним проявом, відповідальність за яке передбачена ст. 199 КК України. При цьому можна відзначити його підвищену суспільну небезпечність, оскільки вказана стаття зазначається першою у розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України. Цим законодавець підкреслив особливу охорону суспільних відносин, на які посягають подібні злочини.

Фальшивомонетництво одночасно має й економічну природу, оскільки воно спрямовано проти кредитно-фінансової системи як України, так й інших держав світу². Залежно від предмета, який підробляється, збувається або з яким фальшивомонетниками вчиняються інші незаконні дії, передбачені кримінальним законодавством, ці

¹ Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квіт. 1996 р. № 6. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-96> (дата звернення: 6.05.2018).

² Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 203.

злочини спрямовуються проти належного порядку емісії національної грошової одиниці (гривні), порушують обіг державних цінних паперів, підривають фіскальну систему країни тощо. Це, з одного боку. З другого, – економічна природа фальшивомонетництва має неабияке значення ще й тому, що визначає родову належність цього негативного явища соціальної дійсності до злочинності у сфері економіки. Отже, для фальшивомонетництва властиві загальні риси злочинності у сфері економіки:

а) спільний об'єкт посягання – економічні відносини;

б) корислива мотивація злочинців та мета у виді отримання економічної вигоди;

в) зумовленість типовими соціальними чинниками, що охоплюються детермінаційним комплексом економічної злочинності, та ін.¹ Тому, визнаючи фальшивомонетництво невід'ємною частиною злочинності у сфері економіки, стає зрозумілою не лише спрямованість злочинців, а й більш чітко викристалізуються криміногенні чинники, що зумовлюють указане явище.

Характер як ознака фальшивомонетництва вказує на спрямованість злочинців до незаконного збагачення, отримання у злочинний спосіб економічної вигоди. Деякі науковці навіть зазначають, що корисливий характер фальшивомонетництва впливає із етимології цього терміна, буквально значення якого зводиться до «виготовлення фальшивих грошей для їх корисливого збуту»². У всякому разі це є додатковим аргументом на користь корисливої спрямованості указанного явища.

¹ Головін Б. М. Поняття злочинності у сфері економіки. Форум права. 2013. № 3. С. 128–133. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5140/1/Golovkin.pdf> (дата звернення: 24.04.2018); Базярук І. М. Економічна злочинність та її ознаки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів: ЛДУВС, 2008. Вип. 2. С. 279–284; Мочкош Я. В. Проблеми боротьби з економічною злочинністю. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 299–304.

² Рязанцева І. М. Боротьба з фальшивомонетництвом на українських землях у складі Російської імперії в середині XVIII – кінці XIX ст. *Право і безпека*. 2011. № 3. С. 35–38.

Представлена ознака також є системоутворюючою, оскільки: характеризує самих фальшивомонетників як учасників подібної незаконної економічної діяльності; спрощує надання їх морально-психологічної характеристики; дозволяє проводити класифікацію фальшивомонетників у межах загального корисливого типу злочинця; окреслює основні детермінанти цього негативного соціального явища; визначає спрямованість відповідних запобіжних заходів та ін.

Предмет злочинів, передбачених ст. 199 КК України, які у свою чергу охоплюються явищем фальшивомонетництва, розглядається не лише як кримінально-правова, а й у якості кримінологічної категорії. Для надання характеристики цієї істотної ознаки пропонуємо не лише перелічити конкретні предмети, а до того ж вказати на правове регулювання їх обігу, конкретизувати функції, які виконують останні у сфері кредитно-фінансової системи України. Це дасть можливість, окрім іншого, більш чітко визначити місце цих предметів у фінансових правовідносинах, а також ступінь суспільної небезпечності фальшивомонетництва.

Згідно зі ст. 199 КК України предметами фальшивомонетництва можуть бути: підроблена національна валюта України у виді банкнот чи металевої монети, іноземна валюта, державні цінні папери, білети державної лотереї; незаконно виготовлені, одержані чи підроблені марки акцизного збору та голографічні захисні елементи¹. Необхідно підкреслити, що вказаний набір предметів, за незаконні дії з якими передбачається кримінальна відповідальність, може змінюватись залежно від стану економіки, розвитку фінансових відносин, що впливають на посилення або послаблення відповідальності за вчинення тих або інших злочинних дій. Зокрема, у 2012 р. і 2014 р. відповідними законами було внесено зміни до ст. 199 КК України, якими посилено відповідальність за незаконні дії із марками акцизного збору (згодом – із марками акцизного податку) та голографічними

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін. 5-ге вид., допов. У 2 т. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Харків: Право, 2013. С. 236.

захисними елементами¹. Це означає, що фальшивомонетництво, як своєрідний історичний супутник товарно-грошових і фінансових відносин, може змінюватись залежно від історичної мінливості суспільства та розвитку економіки, однак сама сутність цього явища залишається незмінною.

Відповідно до ст. 99 Конституції України грошовою одиницею України є гривня, забезпечення стабільності якої є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України². Згідно зі ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV НБУ монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг. У ст. 32 цього Закону доповнюється, що випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються³. У ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-III указується, що кошти в Україні існують як у готівковій формі (у вигляді грошових знаків), так й у безготівковій формі. При цьому грошові знаки випускаються у виді банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість. Гривня як грошова одиниця України є єдиним законним платіжним засобом в Україні⁴.

Нагадаємо, що у 1996 р. у нашій державі відповідно до Указу Президента України «Про грошову реформу України» від 25 серпня 1996 р. № 762/96, уведена в обіг національна валюта України, якою є гривня та її сота частина копійка. Із 2 вересня 1996 р. НБУ було введено в обіг банкноти вартістю 1, 2, 5, 10, 20, 50 і 100 грн. та роз-

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за фальшування марок акцизного збору: Закон України від 18 верес. 2012 р. № 5283-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 36. Ст. 481; Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 груд. 2014 р. № 71-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 7–8, № 9. Ст. 55.

² Конституція України (із змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

³ Про Національний банк України: Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.

⁴ Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закону України від 5 квіт. 2001 р. № 2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137.

мінну монету номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 25 і 50 коп., а також припинено емісію українських карбованців¹. Згодом в обіг було додатково введено банкноти вартістю 200 грн і 500 грн і монету вартістю 1 грн. Цей момент можна вважати новою сторінкою в існуванні та поширенні явища фальшивомонетництва в історії незалежної України.

Загалом, за даними НБУ, станом на 1 січня 2019 р. у готівковому обігу в Україні перебувало 400,1 млрд грн, з них: 397,8 млрд грн у банкнотах (0,95 млрд од.) й 2,2 млрд грн монет (13,1 млрд од.). Загалом протягом 2016–2019 рр. обсяг готівки в Україні збільшився на 114,3 млрд грн. За номіналами банкнот гривні структура готівкового обігу виглядає так (млн одиниць): 1 грн – 528,3 (17,9%); 2 грн – 225,7 (7,6%); 5 грн – 229,8 (7,8%); 10 грн – 175,9 (6%); 20 грн – 129,2 (4,4%); 50 грн – 191,3 (6,5%); 100 грн – 381,5 (12,9%); 200 грн – 673,9 (22,8%); 500 грн – 417,6 (14,1%). Тобто найбільш поширеними є банкноти номіналом 1, 200 і 500 грн. Щодо монет, то найбільше в обігу перебуває монет номіналом 10 і 1 копійка. Значний обсяг готівки в Україні вказує, що на 1 січня 2019 р. на одного українця припадало 69 банкнот гривні та 293 розмінних монет².

За даними Банкнотно-монетного двору НБУ (м. Київ), де друкується гривня, та Фабрики банкнотного паперу (м. Малин Житомирської обл.), гривня містить до 17 елементів захисту, зокрема: водяний знак, захисну стрічку, рельєфні елементи, суміщений малюнок, райдужний друк, антисканерну сітку, кодоване латентне зображення, мікротекст (напис безперервно повторюваного слова «Україна», аббревіатури «НБУ»), знак для сліпих, видимі захисні волокна, невидимі захисні волокна, флуоресцентний номер, магнітний номер, прихований номінал, флуоресцентний друк, високий друк, орловський

¹ Про грошову реформу України: Указ Президента України від 25 серп. 1996 р. № 762/96. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/762/96> (дата звернення: 30.04.2018).

² Нацбанк повідомив, скільки готівки на руках в українців. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/01/27/644691/> (дата звернення: 28.01.2019); Інфографіка: НБУ отчитался о фальшивых деньгах в Украине. URL: <http://www.segodnya.ua/economics/finance/infografika-nbu-otchitalsya-o-falshivyh-dengah-v-ukraine-707259.html> (дата звернення: 19.04.2018).

друк (різкий перехід одного кольору в інший без розривів, накладання або зміщення ліній малюнка)¹. У цілому спеціалістами відзначається, що гривня за якістю виготовлення належить до найбільш захищених валют світу. Українська національна валюта за кількістю елементів захисту навіть випереджає американський долар нового зразка².

Для того, щоб уявити суспільну небезпечність фальшивомонетництва, зокрема пов'язаного із підrobкою грошей, слід дослідити сутність останніх. Вона виявляється через функції грошей:

а) міру вартості (спроможність вимірювати вартість усіх товарів та бути посередником при визначенні ціни);

б) засіб обігу (посередництво в обміні товарів й забезпеченні їх обігу);

в) засіб платежу (обслуговування грошима погашення різних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин);

г) засіб нагромадження і заощадження (забезпечують їх власнику отримати будь-який товар, стають загальним утіленням багатства);

д) функцію світових грошей (обслуговування міждержавних економічних відносин, пов'язаних із розрахунками за зовнішньоторговельні операції, наданням кредитів та іншими угодами)³.

Ураховуючи визначальну роль грошей у світовій і національній економічній та фінансовій системах, будь-які злочинні дії, пов'язані з їх підrobкою та уведенням до незаконного обігу у фінансовий сектор, здатні завдати значної шкоди для економіки України та інших держав світу.

Державні цінні папери також можуть бути предметом фальшивомонетництва. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про цінні папери та

¹ Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 3.05.2018).

² Лебедева Т., Литвенюк О., Баковська Т. та ін. Якісні підrobки в дефіциті. URL: <http://zt.20minut.ua/Groshi/yakisni-pidrobki-v-defitsiti-75410.html> (дата звернення: 26.04.2018).

³ Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Центр учбов. літ., 2010. С. 25–30; Колесников О. В., Бойко Д. І., Коківіхіна О. О. Історія грошей та фінансів: навч. посіб. 2-ге вид. виправ. та допов. Київ: Центр учбов. літ., 2008. С. 6–10; Круш П. В., Алексеев В. Б. Гроші та кредит : навч. посіб. Київ: Центр учбов. літ. 2010. С. 26–37.

фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам¹. При цьому предметом злочинів, передбачених ст. 199 КК України, може бути не просто цінний папір, а державний цінний папір², наприклад, облігації внутрішніх і зовнішніх державних позик³, казначейські зобов'язання або приватизаційні папери⁴.

Центральним державним органом в Україні у сфері регулювання фондового ринку (ринку цінних паперів) є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Головним завданням цього органу є формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку та функціонування ринку цінних паперів та їх похідних в Україні⁵, а так само боротьба з незаконними діями із державними цінними паперами.

Слід відзначити, що з макроекономічної точки зору державні цінні папери відіграють визначальну роль у фінансуванні дефіциту державного бюджету України, регулюванні обсягу грошей в обігу та ефективному розподілі фінансових ресурсів⁶. Тому ті або інші проти-

¹ Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.

² Вітко О. Ю. Безпосередній об'єкт злочину з виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених державних цінних паперів. *Вісник академії адвокатури України*. 2013. № 2. С. 57–62.

³ Про випуски облігацій внутрішніх державних позик: постанова Кабінету Міністрів України від 31 січ. 2001 р. № 80. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-2001-p> (дата звернення: 4.05.2018).

⁴ Калетнік Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Київ: Хай – Тек Прес, 2011. 427 с.

⁵ Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 292.

⁶ Питання функціонування та вдосконалення інфраструктури фондового ринку в Україні: інформ.-аналіт. матеріали; за ред. О. І. Кіреєва, М. М. Шаповалової, Н. І. Гребеник. Київ: Центр. наук. дослід. НБУ, 2005. С. 79.

правні діяння, пов'язані з підрубкою державних цінних паперів, можуть негативно впливати на фінансову стабільність України.

До предмета фальшивомонетництва належать й білети державної лотереї. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про державні лотереї в Україні» від 6 вересня 2012 р. № 5204-VI та інших нормативно-правових актів лотерейна діяльність визнається державною монополією¹. До того ж лотерейна діяльність є виключним видом господарської ліцензійної діяльності², оскільки оператор державних лотерей має отримати відповідний дозвіл. На теперішній час державні лотереї є єдиним дозволеним видом азартних ігор в Україні.

Згідно зі ст. 14 Податкового кодексу України та ст. 1 Закону України «Про державні лотереї в Україні» від 6 вересня 2012 р. № 5204-VI лотерея – це масова гра незалежно від її назви, умовами проведення якої передбачається розіграш призового (виграшного) фонду між її гравцями, приз (виграш) в якій має випадковий характер і територія проведення якої не обмежується одним приміщенням (будівлею). При цьому оператор державних лотерей зобов'язаний забезпечити формування призового (виграшного) фонду лотереї у розмірі не менше 50% від сум доходів, отриманих від прийняття ставок³.

Відповідно до Єдиного державного реєстру державних лотерей, складеного Міністерством фінансів України, станом на 2018 р. в Україні налічується три оператори державних лотерей: ТОВ «М. С. Л.», ПрАТ «Патріот» та ПП «Українська Національна Лотерея». При цьому перелічені оператори організують проведення 157 державних

¹ Про державні лотереї в Україні: Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5204-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 31. Ст. 369; Про деякі заходи щодо регулювання лотерейної діяльності: Указ Президента України від 10 верес. 2002 р. № 813/2002. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/813/2002> (дата звернення: 7.05.2018).

² Михайлов І. М. Деякі питання кримінальної відповідальності за підрубку білетів державної лотереї (ст. 199 КК України). *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 листоп. 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 116, 117.

³ Податковий кодекс України (із змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112; Про державні лотереї в Україні: Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5204-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 31. Ст. 369.

лотерей, які можна розділити на кілька груп: миттєві, тиражні, числові, Інтернет-лотереї¹.

До кола предметів фальшивомонетництва входять й марки акцизного податку. Нагадаємо, що у 2012 р. відбулось доповнення ст. 199 КК України щодо незаконних дій із марками акцизного податку. Згідно зі ст. 14 Податкового кодексу України марка акцизного податку є спеціальним знаком для маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів, віднесений до документів суворого обліку, який підтверджує сплату акцизного податку, легальність увезення та реалізації на території України цих виробів.

Відповідно до ст. 226 цього ж Кодексу у разі виробництва на митній території України алкогольних напоїв і тютюнових виробів чи ввезення таких товарів на митну територію України платники податку зобов'язані забезпечити їх маркування марками акцизного податку встановленого зразка. При цьому марки акцизного податку для вироблених в Україні алкогольних напоїв і тютюнових виробів відрізняються від марок для ввезених на митну територію України алкогольних напоїв і тютюнових виробів дизайном та кольором. Кожна марка акцизного податку на алкогольні напої повинна мати окремий номер, місяць і рік випуску марки та позначення про суму сплаченого акцизного податку за одиницю маркованої продукції.

Маркуванню підлягають усі алкогольні напої з вмістом спирту етилового понад 8,5 відсотка об'ємних одиниць. Головне, що алкогольні напої і тютюнові вироби з підробленими марками акцизного податку вважаються такими, що немарковані². Це щодо податкового законодавства. А, як відомо, згідно з кримінальним законодавством підроблення цього предмета є підставою для притягнення винного до відповідальності за ст. 199 КК України. Тобто це є проявом фальшивомонетництва.

У Положенні «Про виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного податку та маркування алкогольних напоїв і тютюнових

¹ Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 5.05.2018).

² Податковий кодекс України (із змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

виробів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2010 р. № 1251, деталізується порядок виготовлення та продажу марок акцизного податку. Зокрема, зазначається, що зразки марок розробляються Міністерством фінансів України разом із Державною фіскальною службою України та затверджується Кабінетом Міністрів України. Марки встановленого зразка виготовляються на замовлення Державної фіскальної служби України державним підприємством «Поліграфічний комбінат «Україна». Замовлення оформлюється відповідно до правил виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку¹.

Спеціалістами виробника марок акцизного податку зазначається, що їх графічний захисний елемент із закодованою графічною інформацією неможливо скопіювати або відтворити. Адже технологія графічного захисного елемента належить до фізично не клонованих функцій (Physical Unclonable Function – PUF) та ефективно використовується урядом КНР, Банком Франції, Міжнародною митною організацією (WCO), Інтерполом, контролюючими органами Великої Британії, Нідерландів у боротьбі з підробками і контрафактом під акцизних товарів². Однак кримінальна реальність, результати експертного опитування, а також матеріали слідчо-судової практики спростовують упевненість фахівців у високій якості марок акцизного податку, що перебувають в обігу.

Таким чином, підробка марок акцизного податку призводить до несплати акцизу³, а відтак до значних ненадходжень до Державного бюджету України.

Голографічний захисний елемент є ще одним предметом фальшивомонетництва. У 2012 р. ст. 199 КК України була доповнена шляхом

¹ Про затвердження Положення про виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного податку та маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів: постановою Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1251. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1251-2010-p> (дата звернення: 25.04.2018).

² ПК «Україна» прокоментував скандальний сюжет про марки акцизного податку. URL: <http://tsn.ua/ukrayina/pk-ukrayina-prokomentuvav-skandalniy-syuzhet-pro-marki-akciznogo-podatku-412965.html> (дата звернення: 3.05.2018).

³ Бердиченко І. О. Марка акцизного збору як предмет злочину, передбаченого статтею 199 КК України. *Публічне право*. 2013. №3–1. С. 300–302.

посилення кримінальної відповідальності за незаконні дії із голографічними захисними елементами. Раніше відповідальність за ці дії передбачалась ст. 216 КК України.

Голографію винайшов у 1947 р. англійський фізик Д. Табор, вивчаючи закони побудови зображень в оптиці. Голографічний захисний елемент – це елемент, призначений для маркування носіїв інформації, документів і товарів з метою підтвердження їх справжності, авторства, виконаний з використанням технологій, що унеможливають його несанкціоноване відтворення. У цілому голографічні захисні елементи можуть відрізнитися за багатьма ознаками: за способом формування зображення й технологією формування мікроструктури (аналогові, синтезовані, комбіновані); за глибиною візуальної сцени (2-D і 3-D голограми); за конструктивним виконанням (фольга, папір, плівка та ін.) тощо¹. Указані елементи є сучасним засобом захисту грошей, цінних паперів, об'єктів інтелектуальної власності від підробки.

Щодо кримінологічно значущої інформації, яка стосується питомої ваги різних підроблених предметів у структурі фальшивомонетництва та способів їх підробки, то ці питання розглядатимуться у наступному підрозділі монографії.

Сферу посягання можна виділити в якості окремої істотної ознаки явища фальшивомонетництва, що вказує на його підвищену суспільну небезпечність. Недарма ст. 199 КК України закріплена першою у розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України. Такою сферою вважається національна й міжнародна економічна і фінансова безпека.

Особливу небезпечність представляє собою підробка грошей як економічного і політико-правового інструменту. Гроші, на думку окремих учених, є одним з атрибутів незалежності й інструментом забезпечення економічної безпеки і фінансової самостійності Укра-

¹ Шустова Ю. Ю. Голографічні захисні елементи – як один із видів захисту документів. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. / Харків. НДІ суд. експертиз ім. М. С. Бокаріуса; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого; ред. кол.: М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків: Право, 2009. Вип. 9. С. 559–565.

їни¹. З такою позицією можна цілком погодитись, адже підробка грошей, так само й державних цінних паперів, може призвести до інфляції, обезцінення певної грошової одиниці, зрештою – втрати економічної стабільності та неможливості виділення необхідних фінансових ресурсів на обороноздатність і збереження територіальної цілісності. Доказом цьому є численні приклади з історії, коли окремі країни використовували фальшивомонетництво як засіб впливу на фінансову стабільність своїх ворогів та інструмент повалення неугодної влади.

Так, у 1517 р. чеський король Людвік карбував польські срібні монети «півгроші» зі сплаву із мінімальним вмістом дорогоцінного металу та поширював їх на ринку держави-сусіда. У середині XVII ст. під час війни пруського короля Фрідріха II Великого він здійснив економічну диверсію проти Саксонії шляхом незаконної емісії та уведення в обіг піддроблених срібних монет. Фальшування грошей на вищому рівні та у державному масштабі, за спостереженнями істориків, мало місце й з боку короля Франції Філіпа IV Красивого, російського царя Олексія Михайловича, імператора Франції Наполеона Бонапарта, який підробляв казначейські білети Віденського банку Австрії, купюри Англії та Пруссії, а під час російської воєнної кампанії – російські асигнації великого номіналу у 20 та 50 рублів. Однак, найбільш відомою та якісно спланованою державною грошовою диверсією є операція «Бернгард». Вона полягала в організації гітлерівською Німеччиною у 1943–1945 рр. виробництва на території концентраційного табору Заксенхаузен підробок 125 млн англійських фунтів стерлінгів та 600 тис. дол. США. Деякі науковці зазначають, що спланована підробка іноземної валюти мала місце й з боку СРСР. Зокрема, у 1920-х рр. під контролем І. В. Сталіна з метою фінансування фінальної стадії індустріалізації було надруковано близько 10 млн дол. США високої якості². Як бачимо, фальшивомонетництво,

¹ Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): монографія. Харків: Право, 2006. С. 126, 127.

² Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество); под ред. В. Д. Ларичева. Москва: Экзамен, 2002. С. 16–18; Сахаров В. Фальшиві гроші як зброя агресора і диверсанта. *Чумацький шлях*. 2012.

особливо у виді підробки грошей, є поширеним засобом економічної диверсії, що застосовується окремими державами та правителями протягом тривалого історичного періоду.

Слід відзначити, що на теперішній час простежуються спроби фінансової дестабілізації України із використанням фальшивомонетництва. Зокрема, у 2014 р. представниками незаконних військових формувань на окупованих територіях Донецької і Луганської областей України було організовано виробництво підроблених гривень та уведення їх до офіційного обігу. За словами керівників місцевих органів державної влади, обладнання, на якому виготовлялись ці підробки, було завезено з території Російської Федерації¹. Отже, реалії показують, що історично сформоване явище фальшивомонетництва наразі представляє підвищену суспільну небезпечність для кредитно-фінансової системи України.

Разом із тим фальшивомонетництво є загрозою і сучасним криміногенним викликом для міжнародної фінансової стабільності. Це пояснюється тим, що злочинцями здебільшого підробляються вільно конвертовані світові валюти, такі як, наприклад, долари США та євро. Підробка цих валют у значному обсязі може призвести до підризу міжнародної фінансової системи, її сталого розвитку, може загальмувати виробництво, упровадження новітніх інноваційних розробок у сфері науки і техніки, негативно вплинути на банківський сектор, посилити інфляційні процеси. Унаслідок цих обставин у глобальному світовому масштабі постраждає не лише економіка окремої країни, а й світова економіка загалом. Доказом цьому є прийняття ще у 1929 р. у м. Женева Міжнародної конвенції по боротьбі з підробкою грошових знаків², яка ратифікована радянською державою у 1931 р. Вона спря-

№2. С. 26–28; Польовий Г. Н. Рыцари фальшивых банкнот. Москва: Юрид. лит., 1982. С. 38, 56, 67; Пономарев В. Т. Тайны фальшивых денег: вчера, сегодня, завтра. Донецк: Пбб ООО ПКФ «БАО», 2005. С. 144; Хаген В. Фальшивомонетчики Третьего рейха. Операция «Бернхард»; пер. Ю. Д. Чупров, О. И. Лемехов. Москва: Вече, 2004. С. 311–316; Іващенко В. Проблеми боротьби з фальшуванням монет як із злочином міжнародного характеру. *Юридичний журнал*. 2005. №6. С. 26–29.

¹ Гирак Г. Нашествіе лжегривен: как не стать жертвой фальшивомонетчиков. *Аргументы и факты*. 2014. 17 дек. (№51). С. 3.

² Международная конвенция по борьбе с подделкой денежных знаков (Женева, 20 апреля 1929 г.). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_589 (дата обращения: 27.04.2018).

мована на об'єднання зусиль багатьох країн світу у спільній і комплексній протидії фальшивомонетництву як на національному, так й міжнародному рівнях.

Беручи до уваги, що поняття фальшивомонетництва надано переважно в енциклопедичній літературі, виходячи із вищесказаного та урахувуючи низку проаналізованих істотних ознак, можна надати таке авторське визначення фальшивомонетництву. Під ним пропонується розуміти криміногенне явище соціальної дійсності корисливої спрямованості, що полягає у незаконних діях із грошима, державними цінними паперами, білетами державної лотереї, марками акцизного податку, голографічними захисними елементами, пов'язаних з їх виготовленням, зберіганням, збутом, а так само з іншими діями, визначених кримінальним законодавством, які представляють загрозу для національної й міжнародної економічної і фінансової безпеки.

Для досягнення мети представленого наукового дослідження не достатньо лише пізнати предметну сутність фальшивомонетництва. Необхідно також дослідити сучасний стан і поширеність цього явища в українському суспільстві, що буде здійснено у наступному підрозділі роботи.

1.2. Кількісні та якісні показники фальшивомонетництва в Україні

Ураховуючи, що злочинність є мінливим й динамічним явищем, тому для отримання державі та суспільству уявлення про її масштаби та особливості проявів виникає необхідність у здійсненні постійного поточного й всебічного її моніторингу¹. Представлений моніторинг пов'язується із дослідженням низки кількісних та якісних показників. Виходячи з особливостей предмета цього дослідження, до зазначених показників можна віднести: рівень злочинів, передбачених ст. 199 КК України, рівень судимості, динаміку, структуру, латентність, геогра-

¹ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 56.

фію, «ціну». Перелічені показники дозволяють вивчити сучасний стан фальшивомонетництва в Україні, визначити місце цього явища серед інших злочинних проявів у сфері економіки, його внутрішню структуру, територіальну поширеність та інші параметри. У підсумку узагальнене розуміння поширення фальшивомонетництва на сучасному етапі дозволить не лише оцінити його суспільну небезпечність, а й стане надійною науково обгрунтованою платформою для формування адекватної правоохоронної стратегії обмеження вказаного негативного явища соціальної дійсності.

Вивчення кількісних і якісних показників фальшивомонетництва здійснюватиметься на підставі офіційної статистичної інформації Генеральної прокуратури України, МВС України, ДСА, НБУ, ДФС, вибіркового вивчення 260 кримінальних проваджень, розглянутих судами в 24 областях України, протягом 2013–2016 рр., результатів експертного опитування 250 працівників територіальних управлінь протидії злочинності у сфері економіки МВС України, а також 40 експертів науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів при територіальних управліннях МВС України.

Рівень фальшивомонетництва визначається кількістю облікованих злочинів, передбачених ст. 199 КК України, та чисельністю фальшивомонетників, виявлених правоохоронними органами за відповідний проміжок часу. Беручи до уваги, що єдине кримінологічне дослідження фальшивомонетництва, підготовлене на монографічному рівні й здійснене І. В. Сингаївською¹, охоплює період до 2010 р., тому нами звертатиметься особлива увага на кількісно-якісні показники цього явища на сучасному етапі.

Як справедливо зазначається ученими, незважаючи на те, що реальні показники злочинності та її окремих проявів не співпадають із її реальним станом, науковцям нічого не залишається, як спиратись на офіційні статистичні дані правоохоронних органів². У будь-якому

¹ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. 358 с.

² Дрьомін В. М. «Офіційна» та фактична злочинність: кримінологічний аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр.; редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса: Юрид. літ., 2012. Вип. 68. С. 550–559.

разі ці дані можна розглядати як репрезентативну статистичну вибірку. Так, відповідно до статистичних відомостей Генеральної прокуратури України у 2013 р. було обліковано 1 233 злочини, передбачених ст. 199 КК України, у 2014 р. – 709, у 2015 р. – 860, у 2016 р. – 1 316, у 2017 р. – 1 022, у 2018 р. – 915¹. Зазначені цифри вказують на нестабільність рівня фальшивомонетництва протягом 2013–2018 рр.². Якщо порівнювати рівень цих злочинів із попередніми роками, то, наприклад, у 1996 р. (рік проведення грошової реформи в Україні) було зафіксовано 2 816 злочинів. Із моменту введення гривні в обіг найбільший рівень фальшивомонетництва мав місце у 1998 р. – 4 027 злочинів. Протягом 2001–2009 рр. їх рівень поступово зменшувався: з 1 838 до 1 522 злочинів відповідно³.

Аналогічно можна сказати й щодо чисельності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 199 КК України. Якщо протягом 1996–2009 рр. щорічний показник виявлених фальшивомонетників перебував у межах 264–494 злочинця⁴, то останніми роками спостерігається значне скорочення цього показника: у 2013 р. виявлено 104 винних, у 2014 р. – 114, у 2015 р. – 75, 2016 р. – 51, у 2017 р. – 46, у 2018 р. – 32⁵.

Представляє певний науковий інтерес й співвідношення між кількістю облікованих злочинів, що вивчаються, та чисельністю осіб, які їх вчинили. Зокрема, у 1996–2009 р. найбільше значення було зафіксовано у 1997 р. – 10,9. Хоча протягом 2002–2009 рр. цей показник

¹ Лист Генеральної прокуратури України від 22 лип. 2016 р. №27/1-190вих.16; Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 1) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019.

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 1) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019.

³ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічні аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 212.

⁴ Там само.

⁵ Лист Генеральної прокуратури України від 22 липня 2016 р. №27/1-190вих.16; Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 2) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019.

був у межах 3,3–3,9¹. Інша ситуація простежується останніми роками: 2013 р. – 11,9; 2014 р. – 6,2; 2015 р. – 11,5; 2016 р. – 25,8; 2017 р. – 22,2; 2018 р. – 28,6. Указані показники свідчать про те, що у 2013–2018 рр. відбулось значне погіршення ситуації із виявлення фальшивомонетників. Це при тому, що рівень злочинів, передбачених ст. 199 КК України, у 2009–2018 рр. зменшився на 40%, а скорочення чисельності виявлених злочинців за аналогічний період часу – майже у 15 разів (!). Наведене співвідношення яскраво демонструє недостатню ефективність діяльності правоохоронних органів у сфері протидії фальшивомонетництву в Україні.

Для оцінки рівня злочинів використовуються не лише проаналізовані вище абсолютні показники. З цією метою вивчаються й відносні показники у виді коефіцієнту злочинної інтенсивності та коефіцієнту злочинної активності. Урахування кількох груп даних (кількість облікованих за ст. 199 КК злочинів, чисельність виявлених фальшивомонетників, загальна чисельність населення України, чисельність населення віком до 14 років) дає підстави для певних висновків щодо відносних показників фальшивомонетництва на сучасному етапі.

Зокрема, коефіцієнт злочинної інтенсивності цього злочину становив (на 100 тис. осіб): у 2013 р. – 2,7; у 2014 р. – 1,7; у 2015 р. – 2,0; у 2016 р. – 3,1; у 2017 р. – 2,4; у 2018 р. – 2,2. Показники коефіцієнту злочинної активності фальшивомонетників виглядають так (на 100 тис. осіб): 2013 р. – 0,27; 2014 р. – 0,3; 2015 р. – 0,2; 2016 р. – 0,14; 2017 р. – 0,13; 2018 р. – 0,09².

Звідси можна констатувати про позитивні зміни як абсолютних, так і відносних показників фальшивомонетництва протягом 2013–

¹ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічні аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 212.

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 1) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019; Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 2) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення: 18.01.2019).

2018 рр. Незважаючи на більшу об'єктивну правдивість відносних показників порівняно з абсолютними показниками злочинності, до них слід ставитись також з певним скептицизмом. Адже за останні роки з України до країн ЄС та Російської Федерації мігрувало кілька мільйонів громадян і державні органи влади не знають або свідомо не бажають афішувати перед суспільством відомостями про реальну чисельність населення держави. За висновками експертів, на теперішній час в Україні проживає не більше 35 млн¹ громадян. Якщо так і є, то в Україні є більшим як показник інтенсивності всієї злочинності, так і злочинна активність фальшивомонетників.

Рівень судимості є ще одним кількісним показником, завдяки якому можна здійснити певні висновки про результативність системи кримінальної юстиції. Представимо його у табл. 1.

Таблиця 1

Відомості Державної судової адміністрації України про чисельність осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 199 КК України, протягом 2013–2018 рр.²

Чисельність засуджених	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ч. 1 ст. 199 КК	71	72	57	30	20	33
ч. 2 ст. 199 КК	55	29	29	12	9	12
ч. 3 ст. 199 КК	3	4	10	–	–	2
Усього за ст. 199 КК	129	105	96	42	29	47

Рівень судимості показує, що у 2013–2018 рр. він скоротився на 63,6%. У цілому рівень судимості, принаймні у 2013–2015 рр., співпадає із показником чисельності виявлених фальшивомонетників, який скоротився за аналогічний період на 27,9%. Тобто обидва зазна-

¹ Лашенко О. «Нас 35 мільйонів»? Скільки залишилося українців. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29000112.html> (дата звернення: 18.01.2019).

² Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2018 рр. (Форма 7). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 12.02.2019).

чених показника є майже ідентичними, що свідчить про у цілому задовільний характер досудового розслідування та судового розгляду за вказаною категорією кримінальних проваджень.

Особливістю фальшивомонетництва є те, що до його кількісних показників, окрім рівня злочинів, передбачених ст. 199 КК України, та рівня судимості, відноситься й інформація щодо кількості виявлених підробок грошей, марок акцизного податку, державних цінних паперів, білетів державної лотереї та голографічних захисних елементів. Окремими науковцями навіть зазначається, що стан фальшивомонетництва необхідно визначати не за кількістю облікованих злочинів, а за кількістю виявлених підробок¹. Нами критично оцінюється вказана теза з кількох міркувань:

а) у кримінологічній теорії існує чітке й загальновизнане визначення поняття «рівень злочинності», який включає кількість учинених злочинів та чисельність виявлених злочинців;

б) на практиці можливі ситуації нерівномірного співвідношення фальшивомонетників, фактів учинених ними злочинів із кількістю виготовлених чи збутих підробок. Теоретично одна група злочинців може виготовити таку кількість підробок, що дорівнюватиме половині чи навіть більше обсягу виявлених сфальшованих грошей.

Тому вважаємо, що показник кількості виявлених підробок має важливе наукове значення для оцінки кількісних показників фальшивомонетництва, однак він лише доповнює стан цього явища в Україні.

Так, згідно з результатами проведеного емпіричного дослідження, злочинцями підроблялись гроші (гривня та іноземна валюта) і марки акцизного податку (для алкоголю й тютюнових виробів). Інші види предметів фальшивомонетництва не зустрічались під час вибіркового дослідження архівних кримінальних проваджень. Ураховуючи представлену інформацію, сконцентруємо увагу на вивченні кількості підробок грошей й марок акцизного податку.

¹ Сингаївська І. В. Кримінологічний аналіз фальшивомонетництва в Україні: стан і тенденції. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. №23. С. 265–275.

Відповідно до даних, отриманих із НБУ, як єдиного суб'єкта, що здійснює емісію національної валюти у нашій державі, на 1 млн справжніх банкнот гривні припадала така кількість підробок: у 2010 р. – 5 од., у 2011 р. – 3,4 од., у 2012 р. – 4,1 од., у 2013 р. – 3,5 од., у 2014 р. – 3 од., у 2015 р. – 2,7 од., у 2016 р. – 2,8 од., у 2017 р. – 3,6 од.¹ Як бачимо, кількість виявлених протягом 2010–2017 рр. підробок гривні зменшується. Однак ці відомості не охоплюють підроблену грошову масу, що перебуває в обігу серед громадян та не обробляється банківськими установами країни. Тобто вказаний сегмент підробок є латентним та не враховується НБУ під час визначення кількості фальшивих банкнот гривні в Україні.

Це щодо кількості підроблених гривень. Для порівняння зазначимо, що згідно із даними Європейського центрального банку, у країнах ЄС на 1 млн справжніх банкнот євро приходилась така кількість фальшивок: у 2010 р. – 55 од., у 2011 р. – 46 од., у 2012 р. – 35 од., у 2013 р. – 43 од., у 2014 р. – 48 од., у 2015 р. – 50 од., у 2016 р. – 36 од., у 2017 р. – 33 од.² Звідси можна констатувати, що у країнах ЄС виявляється майже у 20 разів більше підробленої готівки, аніж в Україні. На нашу думку, цьому є логічне пояснення: євро є вільно конвертованою світовою валютою, що широко використовується як платіжний засіб не лише на території країн-членів ЄС, а й у набагато більшій кількості держав на багатьох континентах. Тому вказана обставина, доповнена високим обмінним курсом євро, зумовлює значно більший відносний показник кількості виявлених підробок європейської валюти у розрахунку на 1 млн справжніх банкнот порівняно із гривнею, банкноти якої підробляються здебільшого на території України й у значно скромніших масштабах.

Щодо іншого предмета фальшивомонетництва – марок акцизного податку, то оцінити кількість їх підробок можна за допомогою офіційної статистичної інформації ДФСУ. Так, працівниками податкової

¹ Лист Національного банку України від 7 черв. 2016 р. № 50–0004/48007; Лист Національного банку України від 25 квіт. 2018 р. № 50–0009/23692.

² Там само.

міліції протягом 2010–2015 рр. було вилучено із незаконного обігу таку кількість підроблених марок акцизного податку: у 2010 р. – 15,9 тис. од., у 2011 р. – 34,1 тис. од., у 2012 р. – 6,9 тис. од., у 2013 р. – 41,6 тис. од., у 2014 р. – 19,5 тис. од., у 2015 р. – 8,5 тис. од.¹ Представлені відомості демонструють значні відмінності у кількості вилучених за вказаний проміжок часу марок акцизного податку в Україні, пояснення чому буде надано нижче.

Динаміка, як кількісно-якісний показник, демонструє зміну, в першу чергу, рівня злочинності (окремих злочинів) протягом відповідного часового проміжку. Наведемо її у рис. 1.

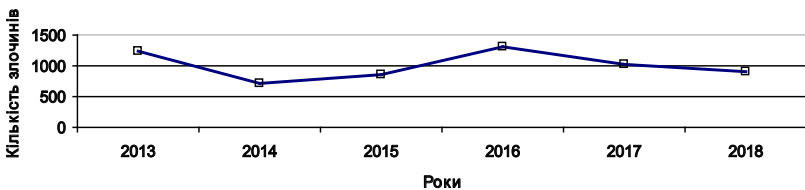

Рис. 1. Динаміка злочинів, передбачених ст. 199 КК України, у 2013–2018 рр.²

У цілому неоднозначну динаміку фальшивомонетництва у 2013–2018 рр., яка характеризується, з одного боку, зменшенням до 2014 р. рівня злочинів, облікованих за ст. 199 КК України, а, з другого, – її стрибкоподібністю і нерівномірністю у наступні роки, можна пояснити низкою обставин:

1) висока латентність цього негативного соціального явища, що впливає на його рівень;

¹ Лист Державної фіскальної служби України від 3 черв. 2016 р. №12370/6/99-99-12-01-03-15. *Примітка:* Визначити кількість підроблених марок акцизного податку у 2016–2018 рр. виявилось неможливим унаслідок ігнорування неодноразових звернень до ДФСУ щодо одержання таких даних.

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 1) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019; Лист Генеральної прокуратури України від 22 лип. 2016 р. №27/1-190вих.16.

2) недоліки порядку обліку злочинів правоохоронними органами, який до 2013 р. здійснювався за більш тяжким вчиненим злочином¹;

3) перебування Національної поліції на стадії докорінного реформування. Воно передбачає люстрацію й переатестацію працівників обласних управлінь протидії злочинності у сфері економіки як головного суб'єкта запобігання фальшивомонетництву та формування окремого структурного підрозділу у складі МВС України та його обласних управлінь, на якого покладатимуться функції протидії економічним злочинам, включаючи ті, що передбачені ст. 199 КК України. Внаслідок реформи органів внутрішніх справ не виключається своєрідна депрофесіоналізація лав співробітників та звільнення найбільш досвідчених оперативних працівників й слідчих²;

4) штучне орієнтування підрозділів Національної поліції, які виявляють злочини у сфері економіки, на виявлення передусім корупційних кримінальних правопорушень, унаслідок чого запобігання фальшивомонетництву здійснюється за залишковим підходом;

5) зміна КРІ (key performance indicator) – показників ефективності діяльності ДФСУ щодо урахування, у першу чергу, не кількісних, а якісних результатів роботи. Це частково вплинуло на скорочення у 2013–2015 рр. майже у 5 разів (!) кількості вилучених підробок марок акцизного податку як предметів фальшивомонетництва;

6) реформування ДФСУ, пов'язане із ліквідацією податкової міліції та створенням Служби фінансових розслідувань (фінансової поліції);

7) конкуренція й управлінське протистояння Міністерства фінансів України і ДФСУ щодо підпорядкування майбутньої фінансової поліції;

8) неефективна фіскальна політика, пов'язана з істотним збільшенням розміру акцизного збору на алкогольну і тютюнову продук-

¹ Документи первинного обліку: навч. посіб. / І. О. Христинч, О. В. Ткачова. Харків: Право, 2012. С. 17.

² Колодяжний М. Г. Шляхи модернізації системи запобігання злочинності в Україні. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 159–161.

цію, що, з одного боку, вплинуло на розширення незаконного ринку контрафактних підакцизних товарів, а, з другого, – на збільшення рівня цих злочинів, особливо у 2014–2016 р.;

9) накопичення своєрідного криміногенного потенціалу суспільства, зумовленого глибокою соціально-економічною кризою і бідністю населення, що посприяло збільшенню рівня вказаних злочинів у 2016 р., тощо.

Перелічені та інші чинники негативно впливають на рівень фальшивомонетництва загалом та виявлення і розкриття злочинів, передбачених ст. 199 КК України, зокрема.

Пропонуємо порівняти тенденції, що намітились останніми роками у динаміці всієї злочинності, злочинів у сфері господарської діяльності та злочинів, передбачених ст. 199 КК України, взявши за базу 2013 р. Так, протягом 2013–2018 рр. злочинність в Україні скоротилась на 13,6%, злочини у сфері господарської діяльності – на 43%, а динаміка злочинів, передбачених ст. 199 КК України, також тяжіє до скорочення (за виключенням 2015 р. і 2016 р.). Останнє у 2013–2018 рр. становило 25,8%¹. Тобто можна констатувати, що динаміка фальшивомонетництва у 2013–2018 рр. частково повторює динаміку як усієї злочинності, так й злочинів у сфері господарської діяльності, оскільки вона є позитивною і тяжіє до зменшення. Різниця полягає лише у показниках скорочення злочинів. Загалом така ситуація може свідчити про вплив детермінант усієї злочинності й господарських злочинів на злочини, передбачені ст. 199 КК України.

Структуру фальшивомонетництва можна назвати найбільш важливим якісним показником, що дозволяє визначити внутрішню будову цього явища, вивчити його характер, тяжкість та інші параметри шляхом дослідження соціально-демографічних, кримінологічних й кримінально-правових особливостей злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Беручи до уваги, що соціально-демографічні показники

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 1) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019; Лист Генеральної прокуратури України від 22 липня 2016 р. №27/1-190вих.16.

стосуються особи злочинця-фальшивомонетника, тому вони розглядатимуться у наступному розділі монографії.

Умовно показник структури злочинності можна розділити на два види: спрощену та поглиблену. Перший демонструє питому вагу окремого виду злочинності або злочинного прояву в структурі злочинності, а другий спрямований на більш докладну характеристику відповідного злочину. Дотримуючись указаної градації, надамо характеристику структури фальшивомонетництва.

Зокрема, фальшивомонетництво у структурі всієї злочинності у 2013 р. складало 0,2%, у 2014 р. – 0,1%, у 2015 р. – 0,2%, у 2016 р. – 0,2%, у 2017 р. – 0,2%, у 2018 р. – 0,2%. Більш значною є частка злочинів, передбачених ст. 199 КК України, у структурі злочинів у сфері господарської діяльності: 2013 р. – 11,1%, 2014 р. – 8,4%, 2015 р. – 11,3%, 2016 р. – 19%, 2017 р. – 16,2%, 2018 р. – 14,4%¹. Тобто наразі фактично майже кожен 6–7 злочин у сфері економіки пов'язаний із підробкою грошей, марок акцизного податку та інших предметів, визначених законодавством про кримінальну відповідальність. Порівнюючи питому вагу фальшивомонетництва у структурі злочинів у сфері господарської діяльності, яка, наприклад, у 2009 р., дорівнювала 18,6%², можна дійти висновку, що цей показник зменшився (за виключенням 2016 р.). До причин, які цьому сприяють, можна віднести:

а) акцентування уваги правоохоронних органів на виявленні інших злочинів економічної спрямованості, а також корупційних кримінальних правопорушень;

б) низький професійний рівень правоохоронців;

в) поступове репрофільювання організованих злочинних груп фальшивомонетників на вчинення інших видів злочинів, у тому числі у сфері економіки, та ін.

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 1) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019.

² Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 337–350.

До кримінологічної структури фальшивомонетництва належить низка показників, які можна і необхідно використати під час розробки перспективних заходів запобігання цьому негативному явищу соціальної дійсності. Традиційно до такої відносять пору року, місяць, день тижня та час учинення злочину. Враховуючи, що перелічені показники, порівняно з іншими групами корисливих злочинів, мають опосередковане відношення до явища фальшивомонетництва та є малопридатними у їх використанні під час розробки запобіжних заходів, тому вони не будуть аналізуватись.

Беручи до уваги, що предмет виступає не лише важливою об'єктивною ознакою складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України, а й кримінологічною ознакою, пропонуємо розглянути його в межах не кримінально-правової, а саме кримінологічної структури. Це пояснюється тим, що більшість відомостей, які стосуються предмета фальшивомонетництва (вид, форма, номінал, загальний розмір підроблених грошей тощо) мають все ж таки кримінологічну природу.

За результатами вибіркового вивчення та узагальнення архівних кримінальних проваджень зазначеної категорії, предметом сучасного фальшивомонетництва в Україні є: гроші – 54,2%; марки акцизного податку – 45,8% (з них, для алкоголю – 37,7%, для тютюнових виробів – 8,1%). Інші предмети фальшивомонетництва (державні цінні папери, державні лотереї, голографічні захисні елементи), передбачені кримінальним законодавством, не зустрічались.

Незважаючи на те, що, за результатами проведеного дослідження, марки акцизного податку для тютюнових виробів зустрічались відносно нечасто, за обсягами злочинної діяльності такий різновид фальшивомонетництва може завдавати державі не меншу економічну шкоду порівняно із підробкою грошей. Так, у 2014 р. було засуджено 2 злочинців, які у групі за попередньою змовою організували роботу нелегального виробництва контрафактних цигарок, на пачки з якими наклеювались підроблені марки акцизного податку. На промислові масштаби злочинної діяльності вказує тривалий період роботи цього цеху (1,5 роки), місце виробництва, яким було приміщення орендо-

ваного консервного заводу, кількість працівників, яка у різні періоди досягала 15 осіб, наявність власної охорони, бухгалтерії, логістичного відділу та ін.¹

Єдине кримінологічне дослідження фальшивомонетництва, здійснене І. В. Сингаївською², не урахує такі предмети цього явища, як марки акцизного податку та голографічні захисні елементи, оскільки на момент його підготовки ст. 199 КК України не передбачала відповідальність за незаконні дії з останніми. Звідси можна констатувати, що протягом 2010–2016 рр. явище фальшивомонетництва якісно змінилось, адже розподіл предметів у виді грошей і марок акцизного податку майже співвідносяться у пропорції 1:1.

На нашу думку, пояснити поширеність грошей і марок акцизного податку як предметів фальшивомонетництва можна таким. Гроші підробляються частіше, оскільки це зробити простіше для фальшивомонетників порівняно з іншими переліченими предметами. В Україні має місце широкий обіг готівки, для громадян доступні усі види банкнот національної та іноземної валюти, що дозволяє майже безперешкодно готуватись до вчинення злочину та здійснювати збут виготовлених підробок у невизначеній кількості торговельних мереж і закладах надання тих або інших послуг. Це ж стосується й марок акцизного податку, які є доступними для вивчення потенційними злочинцями технології їх виготовлення. Більше того, підробка паперових грошей, особливо гривні великих номіналів та іноземної вільно конвертованої валюти, а так само фальсифікація марок акцизного податку є привабливими для злочинців з огляду на можливості одержання великого злочинного прибутку і порівняно незначних ризиків викриття протиправної діяльності.

Що стосується державних цінних паперів, то їх обіг в Україні є обмеженим через фінансову неграмотність українців, менші дивіденди, що можна отримати від вкладення грошей у цінні папери по-

¹ Кримінальне провадження № 1-кп/583/6/14 Охтирського міськрайонного суду Сумської області.

² Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 337–350.

рівняно із доходністю, наприклад, від банківських депозитів, які є прибутковішими та доступнішими для широкого загалу. Щодо білетів державної лотереї, то в Україні не є масовим явищем їх придбання громадянами. Це можна пояснити малими шансами на виграш для учасників лотерейних розіграшів та у більшості випадків незначними розмірами виграшів. Більшість громадян не довіряє лотереям, вважаючи їх шахрайством. Наприклад, у колишньому СРСР лотерейна діяльність була доволі поширеною, як і підrobка лотерейних білетів, оскільки для більшості громадян тієї доби отримання, хоча і примарне, наприклад, автомобіля у виді призу було однією із небагатьох легальних можливостей для придбання засобу пересування, що було крайнім дефіцитом.

Розглядаючи останній предмет злочину, передбаченого ст. 199 КК України, у виді голографічних захисних елементів, то вони фактично не підrobляються через обставини нормативно-правового, організаційного та майнового характеру. По-перше, з 2011 р. акти законодавства, що передбачали обов'язковий захист певних документів і товарів голографічними захисними елементами, втратили чинність (постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Положення про порядок голографічного захисту документів і товарів» від 24 лютого 2001 р. № 171, «Про затвердження переліків документів і груп товарів, які підлягають захисту голографічними елементами» від 5 липня 2002 р. № 932). Звідси застосування на практиці положень про кримінальну відповідальність за незаконні дії щодо голографічних захисних елементів є неможливим узагалі й продовжуватиме залишатися таким до прийняття нових регуляторних актів. По-друге, голографічні захисні елементи рідко підrobляються через обмежене використання для захисту підакцизних товарів. По-третє, злочинці можуть розраховувати на відносно невеликі незаконні доходи від підrobки голографічних захисних елементів порівняно, наприклад, з підrobкою грошей. Тому не дивно, що сучасними фальшивомонетниками підrobляються найчастіше паперові гроші й марки акцизного податку як найбільш поширені предмети фальшивомонетництва.

Кримінологічно значущою є інформація щодо форми та виду підроблених грошей. З'ясування таких відомостей дозволить зосередити увагу НБУ та центральних банків інших держав на посиленні тих або інших захисних елементів конкретних номіналів різних валют, а громадянам, як потенційним потерпілим від фальшивомонетництва, сприятиме їх пильності під час здійснення певних товарно-грошових операцій із готівкою.

Результати вибіркового вивчення 260 кримінальних проваджень дозволяють стверджувати, що наразі в Україні гроші підробляються виключно у формі банкнот. Емпіричне дослідження не показало жодного випадку фальшивомонетництва, пов'язаного із підробкою монет. Хоча слід відзначити, що підробка монет мала місце у радянський період. Відсутність випадків підробки розмінних монет гривні пояснюється просто: це економічно недоцільно, оскільки витрати на їх виготовлення будуть більшими за отриманий незаконний прибуток від їх збуту. Щодо виду підроблених грошей, то цю інформацію представимо у рис. 2.

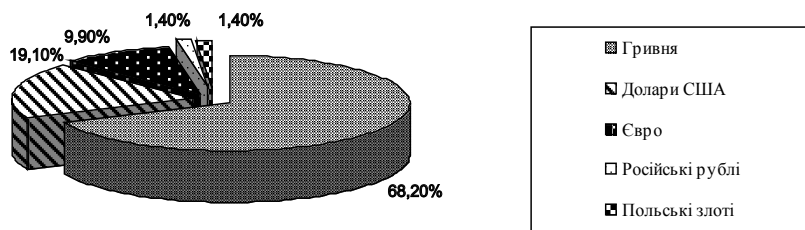

Рис. 2. Структура фальшивомонетництва за видом підроблених грошей

Як бачимо, у 7 із 10 випадків в Україні підробляється національна валюта – гривня. Кожною п'ятою підробленою банкнотою є долари США, кожною десятою – євро. І незначні показники припадають на російські рублі й польські злоті. Представляє також науковий інтерес номінал підроблених грошей. Наведемо ці відомості у табл. 2.

Таблиця 2

Структура фальшивомонетництва за номіналом підроблених грошей

Гривня (%)						Долари США (%)		Євро (%)		Російські рублі (%)	Польські злоті (%)
10	20	50	100	200	500	50	100	200	500	5 тис.	50
1,4	3,5	22,0	18,4	27,0	22,0	1,4	17,0	6,4	5,0	1,4	1,4

За результатами емпіричного дослідження, наразі у нашій державі найчастіше підробляється національна валюта найбільшим номіналом від 50 грн до 500 грн. Серед вільно конвертованих валют найчастіше підробляються банкноти 100 дол. США і 200 євро. Слід відзначити, що зазначені цифри повністю співпадають із результатами проведеного опитування експертів НДЕКЦ МВС України, які здійснюють судово-технічні експертизи документів під час досудового розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії. Так, респонденти вказали, що останнім часом в Україні найчастіше підробляються банкноти номіналом 50 грн (55%), 100 грн (55%) і 200 грн (62,5%), а також банкноти іноземної валюти у 100 дол. США (6%) й 200 євро (27,5%)¹. Більше того, результати емпіричного дослідження фальшивомонетництва узгоджуються й зі статистичною інформацією НБУ та Департаменту протидії злочинності у сфері економіки МВС України щодо структури підробок національної та іноземної валюти за її видом і номіналом². Указані відомості цілком доводять репрезентативність результатів нашого емпіричного дослідження та можливість їх подальшого використання для здійснення тих або інших висновків.

¹ *Примітка.* Ураховуючи, що респонденти вказували одночасно декілька варіантів відповідей, тому сума процентних показників перевищує 100%.

² Інфографика: НБУ отчитался о фальшивых деньгах в Украине. URL: <http://www.segodnya.ua/economics/finance/infografika-nbu-otchitalsya-o-falshivyhdengah-v-ukraine-707259.html> (дата обращения: 19.04.2018); Лист МВС України від 5 липня 2015 р. № 5/5255.

У раніше проведеному кримінологічному дослідженні фальшивомонетництва вказувалось, що до 2010 р. найбільш поширеними підробками гривні були банкноти у 20 грн (43,6%) і 10 грн (20,7%)¹. Як бачимо, за сім років в Україні відбулись певні зміни, що вплинули на зміну структури цього явища. До таких змін можна віднести: намагання злочинців збільшити незаконні прибутки від підробки грошей великих номіналів; погіршення економічних умов у державі, що значною мірою зумовлюється інфляційними й девальваційними процесами, тощо. Можна також констатувати, що фальшивомонетництво, як динамічне явище соціальної дійсності, гостро реагує на будь-які зміни соціально-економічної ситуації у країні.

Під час емпіричного дослідження фальшивомонетництва зверталась увага й на такий показник кримінологічної структури, як загальна сума підроблених грошей: до 500 грн – 44%; 501–1 тис. грн – 5%; 1–5 тис. грн – 18,4%; 5–10 тис. грн – 5%; 10–50 тис. грн – 14,9%; 50–100 тис. грн – 6,4%; 100–200 тис. грн – 1,4%; 200–300 тис. грн – 3,5%; 300–500 тис. грн – 1,4%. Представлені дані свідчать, що майже кожний другий злочин пов'язаний із підробкою незначної суми до 500 грн. Найчастіше злочинці підробляли кілька банкнот номіналом 50, 100, 200 грн, рідше – одну банкноту номіналом 500 грн. Малі суми виготовлених фальшивих грошей пояснюються їх низькою якістю, внаслідок чого відбувається затримання фальшивомонетників за «гарячими слідами» поліцією після її виклику потерпілими або через затримання злочинців безпосередньо потерпілими під час спроби збуту фальшивих грошей. Тому можна говорити, що сума підроблених грошей зумовлюється якістю її виготовлення.

З указаним вище показником тісно пов'язані відомості щодо тривалості злочинної діяльності. Так, до 1 місяця тривала злочинна діяльність винних у понад половині (53,7%) злочинів, з них, від 1 до 3 днів – у 36,4% злочинів. Для порівняння зазначимо, що в інших дослідженнях фальшивомонетництва також відзначалась висока частка

¹ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 221.

злочинів (42,9%) із тривалістю злочинної діяльності до 1 місяця¹. Інші періоди злочинної діяльності, за нашими результатами, виглядають так: від 1 до 3 місяців – 15%; 3–6 місяців – 16,2%; 6–12 місяців – 8,9%; понад 1 рік – 3,5%; не встановлено – у 2,7% злочинах. Аналіз наведеної інформації дозволяє стверджувати, що нетривалі (до 1 місяця) випадки злочинної діяльності фальшивомонетників мають місце при виготовленні низькоякісних підробок грошей як національної, так й іноземної валюти, а також марок акцизного податку. Тоді як злочинна діяльність, що триває від 6 місяців і більше, властива для злочинців, пов'язаних із незаконними діями із так званими суперпідробками. До них належать, як правило, підробки доларів США і євро високої якості, виготовлених за кордоном поліграфічним способом із використанням спеціальних друкарських форм і кліше. Тривала злочинна діяльність має місце у деяких випадках й під час збуту групами злочинців марок акцизного податку при продажу підакцизних товарів (алкогольних напоїв й тютюнових виробів).

Важливе кримінологічне значення має характеристика країни виготовлення та вчинення інших незаконних дій із предметами фальшивомонетництва. Зокрема, дослідженням встановлено, що у 77,3% злочинів підроблені гроші й марки акцизного податку виготовлялись в Україні. Майже у чверті злочинах (22,7%) встановити ці відомості не представилось можливим, оскільки вони були відсутні у матеріалах вивчених кримінальних проваджень. Є усі підстави вважати, що відсутність у матеріалах проваджень інформації про місце виготовлення підробок зумовлюється небажанням злочинців розкривати інформацію про співучасників злочинної діяльності, можливу боязнь розправи з боку останніх, спробу пом'якшити у такий спосіб кримінальну відповідальність.

За даними, отриманими у Головному управлінні протидії злочинності у сфері економіки в місті Києві МВС України, викриті факти реалізації підроблених доларів США показують, що більшість із них

¹ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 232.

потрапляє наразі до України з країн ближнього зарубіжжя (Російської Федерації, Польщі, Румунії)¹. За інформацією з інших наукових джерел, на початку 2000-х років країнами виготовлення доларів США високої якості, які завозились на територію України, були здебільшого такі країни Близького Сходу, як Іран, Ірак, Ліван, Сирія та ін.² Звідси можна констатувати, що сучасне фальшивомонетництво характеризується тим, що підробки гривень та марок акцизного податку виготовляються на території України, тоді як підроблена іноземна валюта (долари США і євро) потрапляє до нашої країни з території інших зазначених вище держав.

Представляє науковий інтерес й характеристика фальшивомонетництва за місцем виготовлення, зберігання та збуту його предметів. Вибіркове вивчення архівних кримінальних проваджень, розглянутих судами України за ст. 199 КК України, показало, що підроблені гроші й марки акцизного податку виготовлялись: за місцем проживання злочинця – 18,8%; у канцелярському магазині – 0,8%; в інших місцях – 1,9%; не встановлено – 77,7%. Значна питома вага злочинів, в яких не вдалося встановити місце виготовлення предмета фальшивомонетництва пояснюється тим, що більшість злочинів була виявлена під час або після збуту злочинцем уже незаконно виготовленої підробки. При цьому на допитах не в усіх випадках слідчим вдається встановити подробиці злочинної діяльності фальшивомонетників (відомості про співучасників, способи і засоби виготовлення підробок, реальні обсяги виготовлених фальшивок тощо).

Що стосується місць зберігання предметів фальшивомонетництва й обладнання, на якому останні виготовлені, то інформація про це, згідно із результатами емпіричного дослідження, є більш розгорнутою. При цьому слід підкреслити, що такі місця відрізняються для різних предметів. Щодо підроблених грошей, то такими місцями є:

¹ Лист Головного управління протидії злочинності у сфері економіки в місті Києві МВС України від 14 лип. 2015 р. № 7/4–2914; Евсеєва Б. Обнародованы схемы подделки денег в Украине. *Вести. Бизнес*. 2015. 30 января. С. 3.

² Борисова Е. В., Каламбет А. П., Моисеев А. В. И снова о фальшивомонетничестве и его последствиях. *Закон и право*. 2001. № 2. С. 13, 14; Кравченко О. О. Контрабанда. Харків: Золота миля, 2010. С. 116.

помешкання злочинця – 57,7%; кишеня винного – 14,2%; автомобіль злочинця – 1,9%; інше – 0,8%. Відносно марок акцизного податку, то вони зберігались у: гаражі винного – 14,2%; орендованому складі – 4,6%; коморі за місцем проживання – 3,5%; магазині – 2,7%; орендованому будинку (квартирі) – 1,9%; за місцем роботи злочинця – 0,8%; підвалі будинку винного – 0,8%. Не вдалося встановити таке місце у 1,9% вивчених злочинах. Як бачимо, типовим місцем зберігання підроблених грошей є помешкання злочинця, а підроблених марок акцизного податку – гараж винного.

Збут предметів фальшивомонетництва також відбувається у багатьох місцях, до яких слід віднести¹: магазин – 33,5%; базар – 24,2%; торгівельний кіоск – 18,1%; вулицю (стороннім особам, які вживають алкоголь або палять цигарки) – 8,8%; кафе – 6,2%; таксі – 4,6%; банк – 4,6%; торгівельний центр – 2,7%; інше – 20,2%; не встановлено – 0,8%. Отже, предмети, що підробляються фальшивомонетниками, частіше збуваються в магазинах та на базарах. Указана інформація обов'язково має враховуватись відповідними суб'єктами під час здійснення віктимологічної профілактики злочинів, передбачених ст. 199 КК України.

Дослідженням було встановлено, що збут предметів фальшивомонетництва не завжди пов'язаний із віктимною поведінкою жертви. Траплялись випадки, коли відповідні предмети свідомо придбавались іншими особами для їх повторного збуту й отримання злочинного прибутку. Так, майже кожний десятий подібний злочин (7,4%) був пов'язаний із продажем іншим фальшивомонетникам підроблених грошей, здебільшого іноземної високоякісної підробленої валюти. Більше того, залежно від ступеня якості такі підробки продавались від 20% до 70% від їх номінальної вартості. Щодо підроблених марок акцизного податку, то вони також продавались від 0,35 грн до 2 грн за одиницю.

Щодо кількості населених пунктів, де відбувався збут предметів фальшивомонетництва, то у переважній більшості випадків це здій-

¹ *Примітка.* Беручи до уваги, що у деяких випадках збут предметів фальшивомонетництва відбувався одразу у декількох місцях, тому сума процентних показників перевищує 100%.

сніювалось в межах одного населеного пункту (85,7%), рідше у двох (3,5%) або трьох (3,5%) населених пунктах. У деяких злочинах збут підроблених грошей чи марок акцизного податку відбувався у 5-ти (2,7%) і навіть 10-ти (2,7%) населених пунктах як в межах однієї, так і кількох областей України. При цьому широка географія злочинної діяльності властива випадкам вчинення злочинів, передбачених ст. 199 КК України, у групах за попередньою змовою, організованими злочинними групами або злочинними організаціями.

До кримінологічної структури належить й показник моменту виникнення наміру на вчинення злочину. За результатами емпіричного дослідження, в усіх досліджених фактах фальшивомонетництва мав місце заздалегідь обміркований намір, спрямований на ті або інші дії із підробленими грошима чи марками акцизного податку. Це означає, що злочинці протягом певного часу до збуту предмету злочину готувались до вчинення злочину: придбавали обладнання для виготовлення підробок, визначали способи їх виготовлення та місця збуту, розподіляли ролі для кожного із співучасників злочинної діяльності та ін. Тобто фальшивомонетництво вирізняється з-поміж інших корисливих злочинів (крадіжок, грабежів) відносно тривалим мотиваційним процесом. Ця обставина вказує на перспективність застосування профілактичних та інших заходів під час запобігання явищу фальшивомонетництва.

Важливим показником кримінологічної структури фальшивомонетництва можна назвати конкретну життєву ситуацію. Вона так чи інакше впливає на перебіг події злочину, формування злочинної мотивації винних та, зрештою, викликає рішучість на вчинення незаконних дій із предметами злочинів, передбачених ст. 199 КК України. За результатами вибіркового вивчення кримінальних проваджень означеної категорії, поділ таких ситуацій виглядає так: матеріальна скрута винного – 11,2%; необхідність утримання малолітніх дітей – 3,4%; одержання підроблених грошей під час їх обміну (повернення боргу) – 3,1%; утримання хворих родичів – 2,7%; звільнення з установи виконання покарань – 1,6%; тяжка хвороба винного – 0,8%; інше – 7,3%; не встановлено – 72,6%. Із представленої структури стає

зрозумілим, що майже чверть таких кримінальних правопорушень вчинені через певні матеріальні складнощі, що виникли в житті фальшивомонетників незадовго до події злочину. Звичайно, перебування особи у подібному стані не є приводом для її виправдовування, однак узказана обставина має братись до уваги під час розробки відповідних запобіжних заходів.

Кримінально-правову структуру фальшивомонетництва розглянемо з огляду на такі показники, як співучасть, сукупність, вид злочинних дій, спосіб, засоби і наслідки учиненого злочину.

Щодо кримінально-правового показника співучасті, то відповідно до офіційної статистичної інформації ДСА України у групі вчиняється майже кожне четверте (25%) подібне кримінальне правопорушення. Із цього числа близько 10% припадає на організовані злочинні групи, решта (90%) – на групи за попередньою змовою¹. При цьому як результати емпіричного дослідження, так і статистичні відомості ДСА України, не показали жодного випадку фальшивомонетництва у складі злочинних організацій.

Порівнюючи сучасну структуру фальшивомонетництва із попередніми роками, можна дійти висновку, що протягом 2010–2017 рр. частка цих злочинів, що вчиняються у групі, скоротилася удвічі: з 52,4%² до 25% відповідно. Зміна за означений період часу показника співучасті свідчить, з одного боку, про посилення прихованості діяльності організованих злочинних груп, а, з другого, – збільшення питомої ваги злочинів, що вчиняються одноосібно, оскільки щороку спрощується доступ громадян до комп'ютерної та копіювально-множильної техніки.

Загалом теза про високий організований характер фальшивомонетництва є домінуючою у спеціальній літературі. Наприклад, результати досліджень фальшивомонетництва у сусідніх до України державах показують, що рівень його організованості перебуває у межах

¹ Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2018 рр. (Форма 7). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 12.02.2019).

² Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 235.

50–70%¹. Тобто майже кожний другий подібний злочин вчиняється у складі організованого злочинного угруповання.

На нашу думку, відносно невисокі показники групового й організованого характеру фальшивомонетництва в Україні не відбиває реальної структури вказаного явища. Це можна пояснити таким:

а) висока латентність злочинної діяльності організованих злочинних груп фальшивомонетників;

б) виготовлення й збут учасниками організованих злочинних угруповань, як правило, підробок грошей високої якості, що знижує ризик їх викриття, та марок акцизного податку під корупційним прикриттям правоохоронних органів;

в) транснаціональний характер злочинної діяльності частини таких угруповань;

г) виготовлення іноземної валюти за кордоном, що дозволяє викривати подібні факти лише під час її зберігання чи збуту на території України, тощо.

Проведення емпіричного дослідження дозволило встановити навіть ті показники співучасті, що не відбиваються в офіційній статистиці правоохоронних і судових органів. Йдеться про кількість учасників груп фальшивомонетників, що склалися з: 2 осіб – 53,6%, 3 осіб – 33,9%, 4 осіб – 8,9%, понад 5 осіб – 3,6%. Аналіз представленої інформації дозволяє стверджувати, що у переважній більшості випадків злочинні групи фальшивомонетників складаються з двох злочинців. При цьому не завжди має місце розподіл ролей між співучасниками, це стосується й злочинів, які вчиняються у групі за попередньою змовою. Наявність окремих функцій, пов'язаних із виготовлення, перевезенням, зберіганням, збутом предметів фальшивомонетництва для різних учасників, частіше спостерігається в організованих злочинних групах.

Типовим прикладом організованого фальшивомонетництва є кримінальне провадження Краматорського міського суду Донецької об-

¹ Пономарева Н. С. Уголовно-правовые меры борьбы с изготовлением и сбытом поддельных денег (фальшивомонетничеством): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 23 с.

ласті, розглянуте у 2015 р. Так, організована злочинна група із 6 осіб налагодила діяльність підпільного цеху із виробництва сфальсифікованої алкогольної продукції, на яку наклеювались підроблені марки акцизного податку. Виходячи із матеріалів провадження, можна констатувати, що незаконна діяльність ділків прикривалась місцевою поліцією, оскільки вказаний цех працював протягом аж 1,5 року, а продукція збувалась у торгівельних точках цього та інших міст області¹.

У складі організованих злочинних груп збуваються не лише марки акцизного податку, а й гроші. Зокрема, А., С. і Н. створили організовану злочинну групу і розподілили між собою ролі: С. готував папір, замочуючи його у мильному розчині для досягнення останнім схожості із папером справжніх грошей; А. підбирав фарбу й на цьому папері за допомогою принтера роздруковував гроші номіналом 20 і 50 грн; Н. збував виготовлені А. і С. фальшивки, у тому числі продаючи їх іншим особам за 30% від номінальної вартості. Усього злочинцями було виготовлено 40 тис. грн. Фальшивомонетники були засуджені до покарання у виді позбавлення волі строком від 8 до 9 років².

Показник сукупності злочинів становить, за результатами вибіркового вивчення слідчо-судової практики, 48,5%. Тобто майже кожний другий випадок фальшивомонетництва пов'язується з учиненням одразу одного чи кількох інших злочинів. Такими є злочини, передбачені: ст. 204 КК України – 36,9%; ст. 190 КК України – 3,5%; ст. 185 КК України – 3%; ст. 309 КК України – 2,7%; ст. 263 КК України – 1,9%; іншими статтями КК України – 11,6%. Отже, майже кожним третім злочином, що вчиняється у сукупності із фальшивомонетництвом, є незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України). За результатами емпіричного дослідження, такими товарами виявились алкогольні напої й тютюнові вироби, що збувались разом із підробленими і наклеєними на них марками акцизного податку.

¹ Кримінальне провадження № 1-кп/234/136/15 Краматорського міського суду Донецької області.

² Кримінальне провадження № 2120/8941/12 Суворовського районного суду м. Херсона.

Фальшивомонетництво, хоча і нечасто, має місце разом із втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України). Так, у 2013 р. Хортицьким районним судом м. Запоріжжя було розглянуто кримінальне провадження про виготовлення групою із 3-х осіб за попередньою змовою 40 тис. грн номіналом 50, 100, 200 і 500 грн і їх частковий збут. При цьому раніше судимі, у тому числі за ст. 199 КК України, дорослі злочинці виготовляли підробки, а їх 15-річний родич займався їх збутом¹.

Особливості об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України, як кримінально-правової ознаки кримінологічної структури фальшивомонетництва, полягають й у множинності дій, за які можливе настання кримінальної відповідальності. До них віднесено: виготовлення будь-якого підробленого предмета цього злочину; незаконне виготовлення марок акцизного податку або голографічних захисних елементів; зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну або збут будь-якого підробленого предмета цього злочину або незаконно виготовлених чи одержаних марок акцизного податку, голографічних захисних елементів².

Для представленої наукової праці аналіз перелічених дій є цінним не стільки з огляду їх вивчення, скільки з кримінологічної точки зору для урахування цього показника кримінально-правової структури фальшивомонетництва під час розробки перспективних заходів його запобігання.

Відповідно до результатів емпіричного дослідження об'єктивна сторона складу досліджуваних злочинів виглядає так³: зберігання підроблених грошей або марок акцизного податку – 100%; збут підроблених грошей або марок акцизного податку – 98,1%; перевезення підроблених грошей або марок акцизного податку – 95,4%; придбання

¹ Кримінальне провадження № 1/337/31/2013 Хортицького районного суду м. Запоріжжя.

² Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 204.

³ *Примітка.* Ураховуючи, що фальшивомонетники часто вчиняли кілька протиправних діянь, передбачених ст. 199 КК України, тому сума процентних показників перевищує 100%.

підроблених грошей або марок акцизного податку – 47,7%; виготовлення підроблених грошей чи марок акцизного податку – 18,1%. Що стосується таких протиправних діянь, як пересилання чи увезення в Україну будь-яких предметів фальшивомонетництва, то такі випадки під час узагальнення слідчо-судової практики не траплялися. Водночас не є дивним, що показники зберігання, перевезення і збуту підроблених предметів є майже ідентичними. Адже для досягнення мети фальшивомонетництва у виді їх збуту необхідною умовою є зберігання предметів, а також їх перевезення до місця передачі іншій особі.

У перебігу емпіричного дослідження фальшивомонетництва уточнювалось питання щодо виду збуту відповідних предметів. Структура збуту предметів цього злочину виглядає так: придбання товарів за підроблені гроші – 37,6%; продаж сфальсифікованого алкоголю із підробленими марками акцизного податку – 32,2%; обмін підроблених грошей у банку (обмінному пункті) – 10,2%; продаж сфальсифікованих тютюнових виробів із підробленими марками акцизного податку – 8,2%; інше – 11%. Дослідженням встановлено й випадки продажу підроблених грошей чи марок акцизного податку, що мало місце у 2,7% вивчених злочинах. Так, батько і син упродовж 6 місяців виготовляли вдома за допомогою струйного кольорового принтеру підробки грошей номіналом 100 грн на загальну суму 40 тис. грн. Збували фальшивки своєму знайомому за 30% від номінальної вартості підробок, а останній, у свою чергу, збував гроші, купуючи різні товари у магазинах і на ринку¹.

Роль способу виготовлення окремих предметів фальшивомонетництва важко переоцінити не лише під час характеристики кримінально-правових засобів боротьби з цим негативним соціальним явищем², а й у перебігу розробки суто некаральних (кримінологічних) напрямів обмеження його поширеності у кредитно-фінансовій сфері України.

¹ Кримінальне провадження № 1-кп/759/12/15 Святошинського районного суду м. Києва.

² Пономарева Н. С. Уголовно-правовые меры борьбы с изготовлением и сбытом поддельных денег (фальшивомонетничеством): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 23 с.

За даними Інтерполу, загалом існує близько 10 тис. різних способів виготовлення фальшивих грошей та цінних паперів. Їх можна класифікувати за різними критеріями на кілька груп: за змістом (повна і часткова підробка); за рівнем якості (низько- і високоякісна підробка); за матеріально-речовою формою предмета фальшування (металева, паперова) тощо¹.

Згідно із результатами вибіркового вивчення архівних кримінальних проваджень про фальшивомонетництво підробки виготовлялись такими способами: використання копіювально-множильної та іншої офісної техніки – 69,2%; використання способів поліграфічного друку – 18,8%; комбінований спосіб підробки (з використанням кількох способів) – 11,5%; малювання – 0,8%. Наразі у слідчо-судовій практиці зовсім не зустрічаються поширені ще 20–30 років тому фотографічний та аплікаційний способи виготовлення підроблених грошей.

Представлені цифри цілком знайшли підтвердження у результатах здійсненого опитування експертів НДЕКЦ МВС України, які зазначили, що для сучасного фальшивомонетництва характерні два основних способи підробки: із використанням копіювально-множильної техніки (82,5%) та поліграфічного друку (37,5%). При цьому перший застосовується більшістю злочинців для виготовлення низькоякісних підробок грошей і марок акцизного податку, а другий – для виготовлення так званих суперпідробок, визначення справжності яких не завжди вдається навіть банківським працівникам із використанням спеціального технічного обладнання.

Спробуємо дослідити зміну способів виготовлення підроблених предметів фальшивомонетництва, що відбулась в Україні упродовж останніх 7–10 років. Для цього використаємо дані, наведені свого часу І. В. Сингаївською: електрографічний спосіб – 31,8%; поліграфічний спосіб – 26,1%; струменево-крапельний спосіб – 25%; аплікація – 15,9%; малювання – 1,1%; комбінований спосіб – 1,2%². Якщо

¹ Калужна О. М. Криміналістична характеристика фальшивомонетництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 22 с.

² Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 225.

об'єднати електрографічний і струменево-крапельний спосіб, то виходить, що за цей період часу значно поширились випадки фальшивомонетництва із використанням копіювально-множильної техніки (56,8% у 2010 р. проти 69,2% у 2018 р.). Таку ситуацію можна пояснити поглибленням процесів інформатизації й технологізації українського суспільства, що передбачає більш широке поширення комп'ютерної та іншої офісної техніки у різних сферах життя громадян, а також її відносну доступність для придбання останніми.

Порівнюючи сучасне фальшивомонетництво за способами виготовлення підробок із періодом 90-х рр. ХХ ст., можна констатувати, що структура вказаного явища змінилась. На це вказує той факт, що наразі майже відсутні випадки підробки грошей шляхом переробки банкнот (монтаж-розшарування, розрізання, аплікація, дорисовування, поліграфічне додруковування та ін.)¹. На теперішньому етапі розвитку технологій застосування вказаних застарілих способів є низькопродуктивним й економічно недоцільним для фальшивомонетників.

Як вже зазначалось вище, дослідження не показало жодного факту підробки металевих розмінних монет національної чи іноземної валюти. Разом із тим, у літературі зазначається, що у 70–80 рр. ХХ ст. у СРСР, до складу якого входила Україна, і навіть у наш час у деяких західних державах (США, країни-члени ЄС) підробка металевих монет має місце, хоча достатньо рідко. До основних способів виготовлення монет можна віднести: литво, гальванопластика, штампування, гравіювання, комбіновані способи тощо². Як бачимо, для підробки як паперових грошей, так і монет, властива ціла низка способів їх виготовлення.

Заслуговує на увагу дослідження такого показника, як засіб учинення злочину. Виходячи з особливостей предмета цього дослідження, до засобів фальшивомонетництва можна віднести обладнання й устаткування, що використовується злочинцями для виготовлення різних підроблених предметів злочинів, передбачених ст. 199 КК

¹ Петряєв С. Ю. Криміналістичне дослідження підроблених іноземних паперових грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1998. 14 с.

² Семенов В. Е. Подделки российских монет. Санкт-Петербург: Конрос-Информ, 2012. С. 47–64.

України. У літературі прийнято виділяти такі основні види обладнання, що застосовується сучасними фальшивомонетниками: а) копіювально-множилні апарати і принтери; б) саморобні друкарські пристрої; в) промислові поліграфічні друкарські машини¹.

Результати вибіркового вивчення 260 кримінальних проваджень про фальшивомонетництво у 2012–2016 рр. показали, що злочинці використовують таке обладнання для виготовлення паперових грошей національної та іноземної валюти, а також марок акцизного податку: персональний комп'ютер (ноутбук) – 73,8%; сканер – 73,8%; кольоровий струменевий принтер – 65,8%; друкарське поліграфічне обладнання – 28,9%; кольоровий лазерний принтер – 8,1%; багатофункціональний пристрій (сканер, ксерокс, принтер) – 3,5%; канцелярські приналежності – 1,9%; штампи і друкарські форми – 1,6%; кліше – 1,5%; інше – 3,2%.

Аналіз засобів фальшивомонетництва дозволяє стверджувати, що найчастіше злочинці для підробки грошей та марок акцизного податку використовують комп'ютери, принтери різних модифікацій і сканери. За допомогою них фальшивомонетники отримують цифровий зразок справжньої грошової банкноти чи марки акцизного податку та відтворюють їх шляхом друку, як правило, на струменевому принтері, оскільки він є набагато дешевшим порівняно із лазерними кольоровими принтерами. Однак застосування таких засобів дозволяє виготовити підробки низької якості, на яких відсутня більшість захисних елементів. Для виготовлення якісних підробок використовується високовартісне професійне поліграфічне обладнання. Наше дослідження не виявило жодного злочину, коли були затримані злочинці, які визнали самостійне виготовлення якісних підробок доларів США і євро. Здебільшого іноземна валюта, як уже зазначалося, виготовляється за кордоном і завозиться на територію України для її збуту.

Одним із кримінально-правових показників структури фальшивомонетництва є також його наслідки у виді вчинення злочину у ве-

¹ Ионов В. М. Технологии обработки денежной наличности: бизнес-энциклопедия. Москва: Москов. финанс.-промыш. ун-т «Синергия»: ЦИПСИР, 2012. С. 59.

ликому або особливо великому розмірі. Згідно із приміткою до ст. 199 КК України дії, передбачені цією статтею, вважаються учиненими у великому розмірі, якщо сума підробки у 200 і більше разів перевищує НМДГ, а в особливо великому розмірі – якщо ця сума у 400 і більше разів перевищує НМДГ¹. З урахуванням податкової соціальної пільги та розміру прожиткового мінімуму, визначених податковим й бюджетним законодавством України, у 2018 р. злочин, передбачений ст. 199 УК України, вважався учиненим у великому розмірі, якщо сума підробки знаходилася в межах 176 200–351 519 грн, а в особливо великому розмірі – якщо сума підробки дорівнювала або була більшою за 352 400 грн.

Виходячи із результатів емпіричного дослідження, можна стверджувати, що у великому розмірі вчиняється усього 1,4% злочинів, а в особливо великому – 1,2% подібних діянь. Незначна частка досліджуваних кримінальних правопорушень, що вчиняється у великому або особливо великому розмірі, пояснюється таким: 1) законодавчо завищений рівень НМДГ, що враховується для визначення наслідків підроблення предметів фальшивомонетництва; 2) висока латентність саме злочинів, пов'язаних із незаконними діями з підробками високої якості, що є характерним здебільшого для організованої злочинної діяльності.

Наведемо приклад фальшивомонетництва в особливо великому розмірі. Зокрема, у 2014 р. Рівненським міським судом Рівненської області розглянуто справу про злочинну діяльність групи із 3-х осіб, які за попередньою змовою протягом місяця збували банкноти номіналом 200 євро високої якості. Експертизою встановлено, що підробки були виготовлені на офсетному обладнанні із застосуванням високого друку (для нанесення серійного номеру), а також були використані спеціальні люмінесцентні фарби. Загальна сума виявлених підробок становила 25 тис. євро, що вказує на вчинення злочину в особливо великому розмірі².

¹ Кримінальний кодекс України (із змін і допов.) від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131.

² Кримінальне провадження № 569/10945/14-к Рівненського міського суду Рівненської області.

Важливим кількісним показником фальшивомонетництва є її **латентність**. Цей показник дозволяє визначити різницю між кількістю реально вчинених та облікованих злочинів¹, передбачених ст. 199 КК України. Як інструмент оцінки латентності указанного негативно-го явища соціальної дійсності пропонуємо використати метод експертних оцінок. Він справедливо вважається одним із найбільш доступних та надійних соціологічних методів, спрямованих на отримання не менш надійної, ніж при спостереженні та вивченні документів, кримінологічно значущої інформації². Експертні оцінки щодо латентності фальшивомонетництва та її причин одержані від двох груп респондентів. Перша група включає 40 експертів НДЕКЦ при МВС України в областях, які здійснюють судово-технічні експертизи документів відносно зразків підроблених грошей, марок акцизного податку та інших предметів злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Друга група респондентів охоплює 250 співробітників територіальних управлінь протидії злочинності у сфері економіки МВС України, які безпосередньо виявляють факти фальшивомонетництва та викривають винних у вчиненні подібних злочинів.

Як відомо, застосування методу експертних оцінок має відповідати принаймні двом головним вимогам: компетентності респондентів та їх кількості. Щодо компетентності, то майже половина (45%) опитаних експертів й більше третини (39,2%) правоохоронців мають стаж роботи 11 і понад років. Відносно кількості експертів, то у спеціальній літературі зазначається, що вона має бути в межах 20–50 осіб³. Тобто нами під час здійснення експертних оцінок фальшивомонетництва дотримано ці дві важливі вимоги.

Одна із проблем опитування експертів стосувалась співвідношення кількості облікованих й прихованих злочинів, передбачених

¹ Кримінологія: учебник; под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2009. С. 96.

² Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. 3-е изд., испр. Москва: Омега-Л, 2009. С. 201.

³ Кримінологія: навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джу́жа. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. С. 135; Солопанов Ю. В. Кримінологическое прогнозирование и планирование борьбы с преступностью: лекция. Москва: МВШМ МВД СССР, 1983. С. 19.

ст. 199 КК України. Так, опитування показало, що більшість експертів НДЕКЦ указало таке співвідношення 1:10, а більшість правоохоронців як 1:5 відповідно. Узагальнення представлених результатів показує, що на одне обліковане фальшивомонетництво припадає біля 7 прихованих злочинів (середній показник зазначених вище пропорцій). Це означає, що рівень латентності досліджуваних злочинів дорівнює близько 87,5% ($100:8=12,5\%$ – величина зареєстрованих злочинів, решта – приховані)¹. Ґрунтуючись на найбільш поширеній у кримінологічній науці класифікації злочинів за рівнем їх латентності (низьколатентні, середньолатентні, високолатентні)² та беручи до уваги зазначений вище показник, виходить, що фальшивомонетництво є високолатентним негативним явищем соціальної дійсності.

Наші оцінки рівня латентності фальшивомонетництва у цілому узгоджуються з іншими дослідженнями із вказаної проблематики. Зокрема, науковцями зазначається, що цей показник є достатньо великим і дорівнює 60%³. Відомим кримінологом В. В. Лунєєвим із цього приводу вказується, що рівень латентності економічної злочинності є найбільшим. І, якщо можна було б облікувати хоча б половину злочинів, що вчиняються у сфері економіки, то їх рівень був би більшим за рівень крадіжок, які вважаються найпоширенішими корисливими злочинами⁴. Тому, враховуючи, що фальшивомонетництво є своєрідним ядром економічної злочинності (без урахування злочинів проти власності), є логічним високий рівень прихованості цього явища.

¹ Михалік О. І. Результати експертних оцінок фальшивомонетництва в Україні. *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (Херсон, 9–10 жовт. 2015 р.). Херсон: Вид. дім «Гельветика». С. 134–137.

² Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попердження. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. С. 73.

³ Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество); под ред. В. Д. Ларичева. Москва: Экзамен, 2002. С. 191; Исмаилова О. Р. Расследование фальшивомонетничества: дис. ... канд. юрид. наук. Москва: 2009. С. 5.

⁴ Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии. В 2 т. Т 2. Особенная часть: учеб. Москва: Юрайт, 2013. С. 434–437.

Експертне опитування дозволило також установити найбільш поширені причини латентності фальшивомонетництва: а) небажання потерпілих, у яких опинились підроблені гроші, повідомляти про це до правоохоронних органів та намагання продовжити подальший обіг підробок (85% експертів і 79,6% правоохоронців); б) висока якість підробок не дозволяє виявляти сфальсифіковані грошові знаки, державні цінні папери, марки акцизного податку (17,5% і 34% відповідно); в) низька ефективність правоохоронних органів із виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом (30% і 16,8% відповідно); г) інше (2,5% і 2% відповідно).

Очевидно, що зменшення латентної частини фальшивомонетництва можливе завдяки здійсненню комплексу заходів віктимологічної профілактики, а також організаційно-управлінських, технічних та інших запобіжних напрямів діяльності, характеристика яким надаватиметься в останньому розділі монографії.

Географія фальшивомонетництва характеризує територіальну поширеність цього явища й нерівномірність його розподілу за окремими регіонами України¹. Нерідко вказаний показник у кримінологічних дослідженнях визначається на підставі абсолютних величин. На нашу думку, це невірний підхід, адже географія злочинності має вивчатись з урахуванням чисельності населення у конкретній області чи населеному пункті. Тому територіальну поширеність фальшивомонетництва пропонується дослідити, використовуючи такий відносний показник, як коефіцієнт злочинної інтенсивності. Він визначається на підставі офіційної статистичної інформації Генеральної прокуратури України щодо кількості облікованих злочинів, передбачених ст. 199 КК, у різних областях України, а також відомостей Державної служби статистики України про середню чисельність населення у відповідних областях. Наведемо вказані дані у рис. 3.

¹ Кримінологія: підруч. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 61.

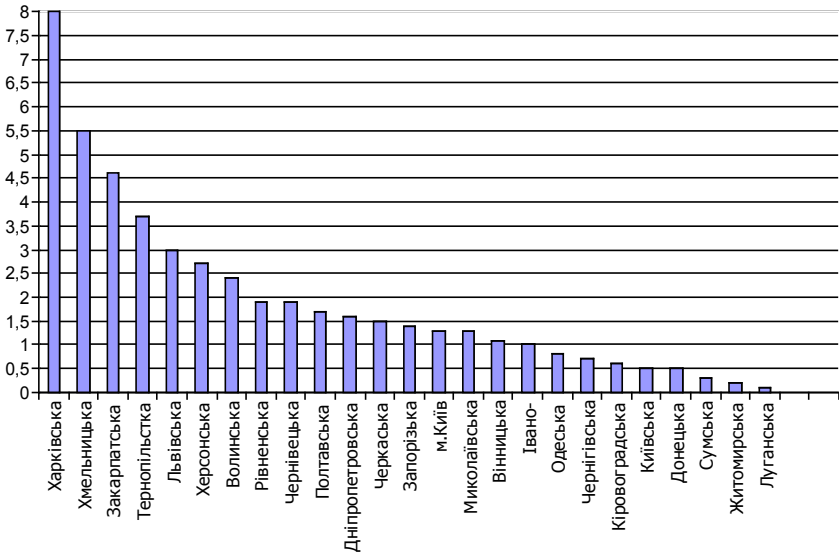

Рис. 3. Коефіцієнт злочинної інтенсивності злочинів, передбачених ст. 199 КК України, на 100 тис. населення за областями і містами України у 2015 рр.¹

Аналіз відомостей, наведених у рис. 3, показує, що, наприклад, у 2015 р. фальшивомонетництво найбільше поширене у Харківській (8,0), Хмельницькій (5,5) й Закарпатській (4,6) областях, а найменш поширене – у Луганській (0,1), Житомирській (0,2) й Сумській (0,3) областях. На нашу думку, чинники, що впливають на географію фальшивомонетництва, можна умовно розділити на основні й додаткові. Так, високі відносні показники поширеності фальшивомонетництва у Харківській області, які у 4 рази (!) перевищують середній показник коефіцієнту злочинної інтенсивності цього явища по Україні, можна пояснити тим, що м. Харків є потужним обласним центром України з огляду на кількість торгівельних мереж і можливості для потенцій-

¹ Лист Генеральної прокуратури України від 22.07.2016 р. № 27/1-190вих.16; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2018).

них злочинців для виготовлення й безперешкодного збуту підробок грошей і марок акцизного податку. Також Харківська область межує із зоною проведення АТО (зоною проведення Операції об'єднаних сил), з якої, як вже зазначалось, простежуються активні спроби з боку терористично-окупаційних воєнізованих формувань виготовити і збути велику кількість фальшивих банкнот гривні на території України. Останнім часом набуло масового характеру завезення на територію Харківської області із непідконтрольних територій Донецької і Луганської областей контрафактного спирту, з якого виготовляються спиртовмісні алкогольні напої із наклеєними підробленими марками акцизного податку. Крім цього, на території Харківської області проживає найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб (близько 200 тис.) порівняно з іншими регіонами України¹. Не виключається, що частина цих переселенців вирішує власні матеріальні потреби шляхом учинення різних корисливих злочинів, включаючи фальшивомонетництво.

Щодо високого показника поширеності цих злочинів у Закарпатській області, то це пояснюється тим, що вона межує із низкою країн-членів ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), з яких нерідко завозяться так звані суперпідробки доларів США і євро. Хмельницька ж область територіально знаходиться неподалік від Румунії та Молдови, з яких також фіксуються факти переміщення підробок валют.

Невисокий показник коефіцієнту злочинної інтенсивності поширення фальшивомонетництва у Луганській області (0,1) пояснюється економічною депресивністю цього регіону, проведенням на частині її території військової операції, частковою недоступністю системи кримінальної юстиції до усіх злочинів, які вчиняються. Щодо низьких відносних показників злочинів, передбачених ст. 199 КК, у Житомирській (0,2) й Сумській (0,3) областях, то це можна пов'язувати із традиційно низьким рівнем злочинів, у тому числі економічної спря-

¹ Забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб: звіт за результатами комплексного дослідження / О. Будник, С. Карелін, С. Корнилюк. Київ: Центр політичних студій та аналітики: Посольство Королівства Нідерландів в Україні, 2016. С. 3.

мованості, у вказаних регіонах. Загалом наведений комплекс обставин, які впливають на ранжування областей України за рівнем облікованого фальшивомонетництва, не є вичерпним.

«Ціна» фальшивомонетництва визначається прямою й непрямою шкодою, що заподіюється цим негативним соціальним явищем державі й суспільству. У цьому зв'язку дослідниками справедливо зазначається, що усвідомлення більш-менш реальних суспільних втрат від злочинності є важливою умовою для формування державної політики запобігання злочинності¹.

На думку деяких науковців, «ціна» злочинності представляє собою систему соціально-правових чинників, що негативно впливають на основи національної безпеки й державотворчий процес й виявляються у: наслідках, що заподіюються вчиненим злочином потерпілому і державі; витратах правоохоронних й судових органів на боротьбу зі злочинністю; коштах, спрямованих на утримання засуджених; фінансуванні державних і регіональних програм запобігання злочинності тощо². Подібна точка зору висловлюється й іншими дослідниками³.

На наш погляд, «ціна» фальшивомонетництва може оцінюватись з огляду на негативні наслідки фінансового, економічного, психологічного, міжнародно-правового та іншого характеру⁴.

У попередньому підрозділі монографії зазначалось, що однією з істотних ознак фальшивомонетництва є посягання на національну й міжнародну економічну і фінансову безпеку. Це означає, що це

¹ Медичкий І. Б. Теорія наслідків злочинності: Terra Incognita кримінологічної науки. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. Вип. 27. С. 252–259.

² Богатирьов І. Г. Проблема ціни злочинності в Україні. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 87–89.

³ Мельничук Т. В. Ціна економічної злочинності: проблемні аспекти визначення та застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 191–195.

⁴ Михалік О. І. Щодо актуальності боротьби з фальшивомонетництвом в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 26 берез. 2015 р.); ред. кол. В. В. Черней, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. Київ: НАВС, 2015. С. 146–150.

явище за відповідних умов (обсяг підроблених грошей, що перебувають в офіційному обігу; стан економіки; стабільність банківської та фінансової сфери) може негативно впливати на економічну безпеку України як невід'ємну складову національної безпеки нашої держави¹. В історії є навіть приклади, коли широке поширення фальшивомонетництва призводило до банкрутства окремих держав, наприклад, Ватикану й Флоренції². Тому це питання стає особливо гострим у період проведення АТО у Донецькій і Луганській областях України та економічної уразливості нашої країни. У випадку збільшення обсягу підробленої готівки й багаторазових розрахунків нею громадянами посилюються інфляційні процеси. Так само від значного обігу сфальсифікованої алкогольної й тютюнової продукції із підробленими марками акцизного податку не надходять чималі кошти до Державного бюджету. Це викликає необхідність збільшення грошової маси шляхом додаткової емісії гривні НБУ, внаслідок чого національна валюта поступово обезцінюється. Водночас за таких обставин відбувається девальвація гривні, втрата нею позицій порівняно із іншими вільно конвертованими валютами світу.

Разом із тим обезцінення національної валюти призводить до втрати населенням платоспроможності, оскільки більшість товарів Україна імпортує із-за кордону. Також через нестабільність фінансового сектору держава буде не у змозі виконати взяті на себе зобов'язання із соціальної та економічної підтримки громадян, особливо із незабезпечених верств населення (інваліди, багатодітні родини, діти-сироти, матері-одиначки, внутрішньо переміщені особи та ін.). Звідси реалізація заходів більшості державних і регіональних комплексних програм соціально-економічного розвитку тимчасово або повністю зупиниться. Як бачимо, фальшивомонетництво може стати одним із вагомих чинників державної економічної кризи та стагнації всієї кредитно-фінансових системи.

¹ Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. №964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №39. Ст. 351.

² Петрянин А. В. Актуальность и необходимость международного сотрудничества в борьбе с фальшивомонетничеством. *Вестник Владимирского юридического института*. Владимир: Владимир. юрид. ин-т ФСИН, 2007. №2. С. 204–207.

Негативні наслідки психологічного характеру від поширення фальшивомонетництва можуть пов'язуватись із втратою українцями довіри до національної валюти через її обезцінення. Внаслідок цього населенням втрачатиметься й довіра до всієї системи органів державної влади, оскільки право на монопольний випуск національної валюти належить саме державі у виді НБУ. Відтак, не виключається криза довіри до українського політикуму, що є вкрай небезпечним в умовах посягань інших держав на суверенітет й територіальну цілісність України і може призвести до подальшої ескалації насильства, сепаратистських настроїв, повернення до влади політиків, які наразі перебувають у розшуку та переховуються від правосуддя на території інших країн.

Ще один аспект негативного впливу фальшивомонетництва на довіру громадян до влади пов'язаний із можливістю використання підроблених грошей в ідеологічних цілях. Це доводять чисельні історичні факти. Зокрема, під час німецької окупації на білетах Варшавського генерал-губернаторства була зроблена наддруківка: «Боже, покарай Англію!». У період громадянської війни в Росії у 1917–1920 рр. представниками Визвольного агентства добровільної армії, які належали до білогвардійців, здійснювались наддруківки на банкнотах, що поширювались на територіях, підконтрольних більшовистській армії, із такими надписами: «Что вам дали большевики? – Ничего! Что взяли большевики? – Все»; «Долой советскую власть и ее фальшивые деньги!»; «Посмотри на этот кукиш, ну-ка что на них ты купишь» та ін.¹ В історії України були також подібні приклади. Так, у 1918 р. у нетривалій період гетьманату П. Скоропадського радянськими військами були захоплені кліше й літографічні відбитки паперових купюр тієї доби. На банкнотах типографським способом наносились малюнки й сатиричні тексти, спрямовані на зниження авторитету нової української влади². Тобто розглядуване явище може

¹ Сахаров В. Фальшиві гроші як зброя агресора і диверсанта. *Чумацький шлях*. 2012. №2. С. 26–28.

² Гай-Нижник П. П. Борьба з фальшуванням грошей і валютною спекуляцією за гетьманату 1918 року. *Фінанси України*. 2005. №9. С. 158–160.

виступати своєрідним засобом ідеологічної війни різних держав і народів.

Фальшивомонетництво за певних обставин здатне послабити позиції і рейтинг України на міжнародній арені, підірвати авторитет влади перед західними партнерами. Адже успіхи чи, навпаки, невдачі у сфері соціально-економічного розвитку України, а також належного контролю правоохоронних органів над криміналітетом і організованою злочинністю береться багатьма західними інституціями до уваги, у тому числі під час виділення чергових траншів МВФ. Зрештою широке поширення фальшивомонетництва здатне заблокувати поглиблення євроінтеграційних процесів України, оскільки країнам ЄС невігідний майбутній асоційований член із хиткою фінансовою системою, на яку впливає багато негативних, у тому числі криміногенних, чинників.

Іншими науковцями додається, що фальшивомонетництво тісно пов'язане із такими видами злочинної діяльності, як тероризм, незаконний обіг наркотиків, зброї і вибухових речовин, торгівля людьми тощо¹. Це означає, що представниками організованої, у тому числі транснаціональної злочинності, незаконні доходи від виготовлення і збуту підробленої валюти можуть використовуватись для фінансування інших видів злочинної діяльності².

Кримінологічна характеристика фальшивомонетництва не уявляється можливою без вивчення особи злочинця, який вчиняє злочин, передбачений ст. 199 КК України. Тому розглянемо відповідні кримінологічно значущі відомості про осіб, винних у вчиненні незаконних дій із грошима, марками акцизного податку, державними цінними паперами, державними лотереями й голографічним захисними елементами, у наступному розділі представленого наукового дослідження.

¹ Майле А., Першин А. Ответственность за подделку денежных знаков и знаков оплаты по УК ФРГ. *Уголовное право*. 2009. № 5. С. 42–45.

² Михалік О. І. Кількісно-якісні показники фальшивомонетництва в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Вип. 79 / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2017. С. 86–92.

==== Висновки до розділу 1

1. Пізнання явища фальшивомонетництва та з'ясування сутності останнього пропонується здійснювати за низкою його істотних ознак: а) природа; б) характер; в) предмет; г) сфера посягання. Виокремлення істотних ознак дозволило надати авторське визначення поняттю фальшивомонетництва, під яким розуміється криміногенне явище соціальної дійсності корисливої спрямованості, що полягає у незаконних діях із грошима, державними цінними паперами, білетами державної лотереї, марками акцизного податку, голографічними захисними елементами, пов'язаних з їх виготовленням, зберіганням, збутом, а так само з іншими діями, визначених кримінальним законодавством, які представляють загрозу для національної й міжнародної економічної і фінансової безпеки.

2. Протягом 2013–2018 рр. простежується нестабільність рівня фальшивомонетництва, що скоротився з 1 233 до 915 злочинів відповідно. Аналогічні тенденції за вказаний проміжок часу простежуються й щодо чисельності злочинців та рівня судимості. Позитивну динаміку фальшивомонетництва, яка протягом 2013–2018 рр. зменшилась на чверть можна пояснити підвищенням рівня латентності цього негативного явища й низкою причин організаційно-управлінського характеру.

3. Дослідження структури фальшивомонетництва дозволяє стверджувати, що кожним сьомим злочином у сфері економіки є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 199 КК України. Структура цього явища показала також, що:

- а) предметом є гроші – 54,2% і марки акцизного податку – 45,8%;
- б) за видом підроблених грошей переважають гривні (68,2%), долари США (19,1%) і євро (9,9%);
- в) найбільш частіше підробляються банкноти 200 грн (27%), 500 грн (22%), 50 грн (22%), 100 дол. США (17%) й 200 євро (6,4%);
- г) майже у половині злочинів (44%) сума підроблених грошей не перевищує 500 грн;

д) злочинна діяльність фальшивомонетників триває не більше 1 місяця (53,7%);

е) предмети фальшивомонетництва збуваються в магазинах (33,5%) й на базарах (24,2%);

є) типовими конкретними життєвими ситуаціями є матеріальна скрута винного (11,2%), необхідність утримання малолітніх дітей (3,4%);

ж) груповий характер фальшивомонетництва становить 25% із значним переважанням (90%) груп за попередньою змовою, що складаються із 2 (53,6%) і 3 (33,9%) учасників ;

з) за видом збуту предметів злочину переважає придбання товарів за підроблені гроші (37,6%) й продаж сфальсифікованого алкоголю із підробленими марками акцизного податку (32,2%);

и) серед способів фальшивомонетництва найчастіше трапляється використання копіювально-множильної та іншої офісної техніки (69,2%) й використання способів поліграфічного друку (18,8%).

4. Фальшивомонетництво є високолатентним явищем, рівень прихованості якого становить 87,5%. Це зумовлено низкою обставин, пов'язаних із пасивною поведінкою потерпілих, високою якістю частини підробок й неефективною діяльністю правоохоронних органів.

5. Географія фальшивомонетництва характеризується його найбільшим поширенням у Харківській, Хмельницькій і Закарпатській областях, а найменшим – у Луганській, Житомирській та Сумській областях.

6. «Ціна» фальшивомонетництва виявляється у негативних наслідках фінансового (підрив кредитно-фінансової системи), економічного (зумовлення економічної кризи внаслідок обезцінення національної валюти, ненадходжень акцизного податку до Державного бюджету), психологічного (недовіра до вітчизняної фінансової системи, відмова громадянами від гривні як засобу накопичення), міжнародно-правового (зниження авторитету України на міжнародній арені, ускладнення набуття нею членства в ЄС) та іншого характеру.

Розділ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ-ФАЛЬШИВОМОНЕТНИКА

2.1. Соціально-демографічні, кримінально-правові та морально- психологічні ознаки особи злочинця-фальшивомонетника

Особа злочинця уявляє собою своєрідний і на теперішній час не до кінця вивчений блок кримінологічних знань, що здатен розширити розуміння науковцями витоків злочинного та причин злочинної поведінки. За справедливими спостереженнями окремих учених, усе, що цікавить кримінолога в особі злочинця, входить до категорії «причини й умови злочинної поведінки», де особа злочинця є носієм внутрішніх причин й умов злочинної поведінки, які містяться саме у злочинці. Тому особа і досліджується кримінологією¹.

Під час кримінологічного дослідження явища фальшивомонетництва вивчення особи злочинця-фальшивомонетника зумовлюється низкою обставин:

- а) необхідністю більш глибокого пізнання сутності цього явища;
- б) спрямованістю на розробку загального кримінологічного портрета такого злочинця на підставі низки його соціально-демографічних й кримінально-правових ознак;
- в) можливістю надання внутрішньої характеристики фальшивомонетника шляхом узагальнення його морально-психологічних рис і властивостей, включаючи мотиваційну сферу;
- г) проведення класифікації таких злочинців;

¹ Старков О. В. Криминология: Общая, Особенная и Специальная части: учеб. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2012. С. 213.

д) можливістю і необхідністю урахування знання про особу злочинця під час розробки перспективних заходів запобігання фальшивомонетництву.

Розв'язати представлене наукове завдання пропонується за допомогою офіційної статистичної інформації ДСА України, що дозволяє урахувати низку узагальнених показників про усіх засуджених в Україні фальшивомонетників. Також основою дослідження особи такого злочинця є результати вибіркового вивчення й узагальнення матеріалів 260 кримінальних проваджень, розглянутих судами України за ст. 199 КК України протягом 2012–2016 рр.

Традиційно особа злочинця вивчається за допомогою кількох груп показників: соціально-демографічних, кримінально-правових й морально-психологічних. У сукупності перелічені групи різнохарактерних ознак представляють собою структуру особи злочинця. Причому остання відбиває не лише різноманіття її ознак, а також їх різну роль в етіології злочинної поведінки і водночас їх взаємозв'язок й взаємодію¹. При вивченні особи злочинця-фальшивомонетника пропонуємо дотримуватись саме такої структури дослідження носія злочинної поведінки.

Соціально-демографічна структура особи злочинця-фальшивомонетника включає такі ознаки, як: стать, вік, освіта, громадянство, національність, місце роботи, сімейний стан, наявність дітей та ін. Узагальнені соціально-демографічні відомості про особу такого злочинця є основою для розробки загального кримінологічного портрету фальшивомонетника на конкретний історичний період.

Вивчення статі фальшивомонетників показує, що на частку чоловіків припадає 84,2%, а на частку жінок – 15,8%. Це за результатами емпіричного дослідження. Якщо проаналізувати вказаний показник за даними ДСА України, то він у середньому дорівнює 17%². Порівняння зазначених показників указує, що вони є майже ідентичними.

¹ Личность преступника / В. Н. Кудрявцев, Г. М. Миньковский, А. Б. Сахаров. Москва: Юрид. лит., 1975. С. 31, 32.

² Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2018 рр. (Форма 7). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 12.02.2019).

Це є додатковим підтвердженням репрезентативності результатів емпіричного дослідження фальшивомонетництва. У цілому статева структура цього негативного соціального явища відповідає як статевої структурі усієї злочинності (17% жінок¹), так й статевої структурі злочинності у сфері економіки (18–20% жінок²). Виходячи із даних, наведених в інших кримінологічних дослідженнях фальшивомонетництва, які стосуються періоду 2005–2010 рр., статева структура цього явища за останні 10 років істотно не змінилась, оскільки на частку жінок раніше припадало 13,5%³.

Згідно зі статистичною інформацією ДСА України, найбільш криміногенно активною є вікова група злочинців 30–50 років (59,4%) і 25–30 років (13,5%). При цьому кожним десятим злочинцем виявилась особа віком 18–25 років (11,5%) і 50–65 років (11,5%). Незначна частка фальшивомонетників припадає на неповнолітніх у віці від 16 до 18 років (1%) та осіб похилого віку у 65 років і старше (3,1%)⁴. Як бачимо, найчастіше злочини, передбачені ст. 199 КК України, вчиняють особи зрілого віку від 30 до 50 років. Слід зазначити, що неповнолітні особи, як правило, залучаються до збуту предметів фальшивомонетництва, тоді як інші – до їх виготовлення.

У дослідженнях фальшивомонетництва, здійснених раніше, підкреслювалось, що вік фальшивомонетників, як і деякі інші соціально-демографічні показники, залежать від способу вчинення злочину. При цьому уточнювалось, що, наприклад, виготовлення підробок струменево-крапельним способом із використанням комп'ютерної техніки учиняють особи чоловічої статі віком 18–25 років⁵. Необхідно наголо-

¹ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 380.

² Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2018 рр. (Форма 7). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 12.02.2019).

³ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 243.

⁴ Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2018 рр. (Форма 7). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 12.02.2019).

⁵ Калужна О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики фальшивомонетництва. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2002. Вип. 37. С. 545–549.

сити, що протягом останніх 15 років відбулись істотні зміни у віковій структурі користувачів персональних комп'ютерів та іншої офісної техніки. Якщо у минулому комп'ютерами користувались здебільшого студенти і молоді особи до 30 років, то зараз ними широкого користуються не лише особи зрілого віку, а й пенсіонери. Тобто наразі висновок про характерність «комп'ютерного» фальшивомонетництва виключно молодим злочинцям є неактуальним.

Показник освітнього рівня злочинців має певне значення при дослідженні злочинів у сфері економіки. З цього приводу у літературі зазначається, що в економічних злочинах чітко простежується взаємозв'язок характеру протиправного діяння із соціальною характеристикою особи, яка його вчинила. І у більшості випадків указані злочини пов'язуються із наявністю у злочинця певної вигадки, кмітливості, запасом спеціальних знань. І усе перелічене тісно переплітається із рівнем освіти¹. Тобто певний рівень кваліфікації, знань і навичок винних відіграє відповідну криміногенну роль у досягненні злочинного результату та можливості реалізації злочинної мотивації. Більше того, вчинення деяких економічних злочинів можливе лише злочинцями із вищою освітою. До них можна віднести бухгалтерів, начальників планових і господарських відділів та ін. Усе перелічене частково стосується й фальшивомонетництва як складової злочинності у сфері економіки.

Історично склалося так, що злочинці використовували власні здібності й вміння, наприклад, малювати, фотографувати, креслити, здійснювати хімічні дослідити предметів і речовин тощо для виготовлення підрбок грошей, державних цінних паперів та інших предметів фальшивомонетництва. На теперішній час ситуація змінилась кардинально, оскільки злочинці брак спеціальних знань, умінь і навичок компенсують досягненнями науки і техніки та їх доступністю для широкого загалу. Це природно призвело до того, що такі злочинці стали, умовно кажучи, менш професійними і, відповідно, більш ледачими. Це позначилось, у тому числі, на якості виготовлених

¹ Чернышева Е. В. Личность преступника: психологический аспект: монография. Екатеринбург: Урал. юрид. ин-т МВД России, 2009. С. 193.

предметів фальшивомонетництва. З цього приводу деякі дослідники зазначають, що сучасних фальшивомонетників у більшості випадків було б помилково шукати серед осіб із «традиційними» для цього виду злочинної діяльності професіями¹, знаннями чи освітнім рівнем. І зараз застаріла тенденція так званого професійного й освіченого фальшивомонетника не є вираженою, як це було ще 15–20 років тому, коли офісна техніка була не настільки доступною і через її високу вартість далеко не кожний мав можливість її придбати.

Структура особи злочинця-фальшивомонетника за освітнім рівнем виглядає так: повна вища освіта – 11,5%; базова вища освіта – 3,1%; професійно-технічна освіта – 15,6%; повна загальна середня освіта – 56,3%; базова загальна середня освіта – 12,5%; загальна початкова освіта – 1%².

Звідси можна констатувати, що переважають винні із повною загальною середньою освітою. Тобто на сучасному етапі фальшивомонетники не відзначаються високим освітнім рівнем. Хоча вивчення матеріалів кримінальних проваджень іноді вказує на певні виключення. Таким є кримінальна справа, розглянута у 2015 р. Синельниківським міськрайонним судом Дніпропетровської області, про підробку 3 тис. дол. США неодноразово судимим за ст. 199 КК України громадянином Т. Останній, маючи вищу освіту, закінчивши у Москві університет мистецтв, будучи висококваліфікованим художником, після звільнення із місць позбавлення волі за вчинення аналогічних злочинів на шлях виправлення не став та вирішив продовжити свою незаконну діяльність. Для цього ним було виготовлено удосконалені кліше, за допомогою яких він підробив 30 банкнот номіналом 100 дол. США. Для фальшування грошей використовувався високий і глибокий друк, підробки мали водяні знаки, захисні стрічки, кольо-

¹ Мамчій І. Типова особа злочинця-фальшивомонетника: криміналістичний аспект. *Протидія злочинності: теорія та практика*: зб. матеріалів VI Міжвуз. наук.-практ. конф. студентів (курсантів), аспірантів та молодих учених (Київ, 16 трав. 2014 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2014. С. 251–254.

² Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2018 рр. (Форма 7). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 12.02.2019).

рові волокна та деякі інші елементи захисту. Висока якість підробок дозволяла безперешкодно їх збувати навіть у відділеннях комерційних банків, де було наявне необхідне обладнання для перевірки справжності валюти¹. Однак цей приклад є виключенням із правил з кількох обставин. По-перше, у більшості випадків предмети фальшивомонетництва (гроші і марки акцизного податку) мають низький рівень якості, оскільки виготовляються за допомогою копіювально-множильної техніки. По-друге, високоякісні підробки іноземної валюти (так звані суперпідробки), як вже зазначалось, виготовляються за кордоном і згодом завозяться на територію України для їх збуту.

Щодо громадянства злочинців, то переважна їх більшість (96,9%) є громадянами України. Незначна частка припадає на громадян Російської Федерації (1,9%), Ірану (0,9%), Молдови (0,6%) та Вірменії (0,3%). Національний склад фальшивомонетників виглядає так: українці – 92,9%; росіяни – 3%; інші – 4,1%. Як бачимо, сучасне фальшивомонетництво властиве громадянам України, які є українцями за національністю. Незважаючи на малу питому вагу іноземців у структурі досліджуваних злочинців, за результатами емпіричного дослідження, у ЗМІ трапляються непоодинокі публікації про участь громадян інших держав у виготовленні й збуті на території України підробок доларів США та євро².

Вибіркове вивчення судової практики дозволило встановити місце роботи фальшивомонетників на момент учинення злочину. Так, переважна більшість з них (69,2%) ніде не працювали й не навчалися. Трудова зайнятість решти злочинців характеризується таким чином: приватний підприємець – 7,4%; робітник – 5,5%; тимчасова робота за наймом – 4,5%; пенсіонер – 4,5%; продавець – 2,3%; водій – 1,7%; студент (учень) – 1,6%; інше – 3,3%. Представлені дані цілком узгоджуються не лише зі статистичною інформацією ДСА України,

¹ Кримінальне провадження № 1-кп/191/75/15 Синельниківського міськрайонного суду Дніпровської області.

² Під Києвом затримали міжнародну групу, що збувала фальшиву валюту мільйонами. URL: <http://newsrbk.ru/news/2743121> (дата звернення: 29.04.2018); В Києві арештували групу фальшивомонетників. URL: http://society.lb.ua/life/2016/01/18/325772_kieve_arestovali_gruppu.html (дата звернення: 2.05.2018).

а й з результатами інших досліджень фальшивомонетництва, де зазначається, що загалом такі злочинці не працюють і тому не мають постійного джерела доходів¹.

Аналіз трудової зайнятості показує, що сучасний фальшивомонетник має низький соціальний статус й незначні доходи. Однак із цього правила на практиці трапляються виключення, коли підробкою предметів фальшивомонетництва займаються особи із доволі високим соціальним статусом і престижною посадою. Так, Т., будучи депутатом сільської ради, організував діяльність трьох підпільних цехів із виготовлення контрафактних алкогольних напоїв, на пляшки з якими наклеював підроблені марки акцизного податку. У цьому випадку злочинець скористався не лише своєю посадою, а й власними зв'язками із службовими особами органів державної влади і місцевого самоврядування, оскільки збував алкоголь упродовж 6 місяців у торгівельних точках майже по всій території Івано-Франківської області².

За сімейним станом переважають одружені (заміжні) злочинці (41,5%). Майже така сама частка припадає на неодружених (незаміжних) фальшивомонетників (39,9%). Розлучених осіб виявилось 9,6%, тих, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах (цивільному шлюбі), – 5%, вдівців (вдов) – 4%. При цьому майже у половини винних були діти, з них: 1 дитину мали 24,1% осіб, 2 дітей – 16,4% осіб, 3 дітей – 2,9% осіб, більше 3 дітей – 1,6% осіб. Не було дітей, за результатами емпіричного дослідження, у 55% злочинців.

Можна у цьому зв'язку сказати, що важко пов'язувати факт одруження, наявність власної родини чи дітей з учиненням злочину. Адже сім'я може мати як традиційний антикриміногенний вплив на її члена як носія злочинної мотивації, так і, навпаки, бути своєрідною криміногенною обставиною, оскільки виникає необхідність у придбанні для членів родини продуктів харчування, одягу, взуття, пред-

¹ Пономарева Н. С. Уголовно-правовые меры борьбы с изготовлением и сбытом поддельных денег (фальшивомонетничеством): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 23 с.

² Кримінальне провадження № 1-кп/352/58/15 Тисьменського районного суду Івано-Франківської області.

метів першої необхідності, оплати навчання тощо, особливо у скрутних соціально-економічних умовах сьогодення.

Кримінально-правова структура особи злочинця включає показники форми вини, мотиву, мети, судимості, виду і розміру призначеного покарання та ін.

Злочини, передбачені ст. 199 КК України, вчиняються із прямим умислом. При цьому винний усвідомлює, що вчиняє певні незаконні дії із підробленими, незаконно виготовленими або одержаними предметами злочину і бажає вчинити ці дії¹.

У попередньому розділі монографії зазначалось, що однією з істотних ознак явища фальшивомонетництва є його корислива спрямованість, яка в цілому відповідає загальному корисливому характеру злочинів у сфері економіки. Це положення знайшло підтвердження й емпіричним шляхом. Зокрема, в усіх вивчених фактах фальшивомонетництва мав місце корисливий мотив, хоча науковцями не виключається, що мотиви злочинів, передбачених ст. 199 КК України, можуть бути різними². У цілому характер досліджуваних злочинів указує на спрямованість злочинців до незаконного збагачення, отримання у злочинний спосіб певної економічної вигоди.

Метою фальшивомонетництва є використання при продажу товарів або збуту низки предметів, визначених законодавством України про кримінальну відповідальність³. Результати емпіричного дослідження дозволяють конкретизувати мету досліджуваних злочинів: збут підроблених грошей – 54%; збут марок акцизного податку через продаж сфальсифікованого алкоголю – 37,6%; збут марок акцизного податку через продаж сфальсифікованих тютюнових виробів – 8,4%.

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін. 5-те вид., допов. У 2 т. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Харків: Право, 2013. С. 243.

² Марко С. І. Соціально-економічна і кримінально-правова характеристика фальшивомонетництва. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2008. №2. С. 267–278.

³ Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 205.

Особливість кримінально-правової структури особи злочинця-фальшивомонетника полягає у показнику судимості. За результатами емпіричного дослідження, судимість мала майже чверть (23,8%) злочинців, з них: 1 судимість – 5,3% осіб; 2 судимості – 4,9% осіб; 3 судимості – 2,5% осіб; 4 судимості – 2,1% осіб; 5 судимостей – 2,9% осіб; понад 5 судимостей – 6,1% осіб. При цьому зняту чи погашену судимість на момент учинення злочину мало 5,9% фальшивомонетників. Не мало судимості 70,3% злочинців. Із цього випливає, що фальшивомонетництво є своєрідним засобом відносно нескладного незаконного збагачення для осіб, які мали раніше проблеми із законом, у тому числі для рецидивістів. При цьому слід уточнити, що, якщо середній рівень судимості всіх осіб, які вчинили будь-який із злочинів у сфері господарської діяльності, дорівнює 8,5%¹, то у фальшивомонетників указаний показник більший майже у 3 рази – 23,8%.

Вивчення й узагальнення матеріалів судової практики дозволило конкретизувати злочини, за вчинення яких фальшивомонетники мали судимість²: ст. 185 КК України – 59,4%; ст. 186 КК України – 31,4%; ст. 309 КК України – 30,8%; ст. 199 КК України – 16,4%; ст. 263 КК України – 16%; ст. 187 КК України – 12,2%; ст. 190 КК України – 9,5%; ст. 296 КК України – 9,1%; ст. 358 КК України – 6,8%; ст. 395 КК України – 6,2%; ст. 115 КК України – 6%; інше – 33,8%. Звідси можна констатувати про досить широкий діапазон злочинів, за вчинення яких фальшивомонетники мають судимість. Серед перелічених кримінальних правопорушень переважають злочини проти власності (крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства). Є навіть випадки притягнення винних у минулому до кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво, що вказує на наявність у діях таких злочинців спеціального рецидиву злочинів.

Вид і розмір призначеного злочинцям покарання має не лише виключно кримінально-правове, а й кримінологічне значення. Адже ці

¹ Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2018 рр. (Форма 7). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 12.02.2019).

² *Примітка.* Ураховуючи, що один злочинець міг мати судимість за вчинення одразу кількох злочинів, тому сума показників перевищує 100%.

відомості можуть вказувати на ступінь адекватності кримінально-правового реагування держави на поширеність одного з найнебезпечніших злочинів у сфері економіки, що характеризується у цілому гуманною сучасною судовою системою влади в Україні.

Як основне покарання майже третині винних (27,4%), які вчинили злочин, передбачений ст. 199 КК України, судами призначалось покарання у виді позбавлення волі, з них: на 1–3 роки – 4,5%; на 4–5 років – 12,9%; на 6–7 років – 6,1%; на 8–10 років – 3,9%. Кожному десятому злочинцю (9,6%) призначалось покарання у виді штрафу, незначній кількості фальшивомонетників (0,6%) – громадські роботи. При цьому судами призначалось більш м'яке покарання, ніж це передбачено законом про кримінальну відповідальність (ст. 69 КК України) 6,8% злочинцям. Додаткове покарання у виді штрафу призначалось 4,5% особам, а конфіскація майна – 5,1% винним. Водночас необхідно наголосити на тому, що більшість фальшивомонетників (62,4%) звільняється судами від відбування покарання у зв'язку з випробуванням на підставі ст. 75 КК України. У цілому останніми роками подібна гуманна судова практика простежується у нашій країні й щодо винних у вчиненні інших злочинів у сфері економіки.

Під час призначення злочинцям покарання судами враховується низка обставин, які його пом'якшують або обтяжують. До перших належать¹: щире каяття – 61,7%; активне сприяння розкриттю злочину – 34,7%; визнання вини – 23,2%; відшкодування завданої шкоди – 14,5%; позитивна характеристика – 9,6%; наявність на утриманні неповнолітніх дітей – 6,8%; перше притягнення до кримінальної відповідальності – 6,1%; збіг тяжких сімейних обставин – 3,9%; наявність на утриманні батьків похилого віку – 1,6%; стан здоров'я – 1,5%; інше – 4%; не встановлено таких обставин – 33,8%. До других можна віднести: рецидив злочинів – 11,9%; вчинення злочину повторно – 1,6%; вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння – 0,6%; не встановлено таких обставин – 85,9%.

¹ *Примітка.* Беручи до уваги, що суди нерідко враховували кілька пом'якшуючих або обтяжуючих покарання обставин, тому сума процентних показників перевищує 100%.

Морально-психологічна структура особи злочинця-фальшивомонетника включає такі показники, як: потреби, мотиви, інтереси, поведінкові установки, ціннісні орієнтації, типові риси характеру тощо. Вивчення й узагальнення перелічених категорій дозволяє конкретизувати внутрішній зміст будь-якої особи, включаючи злочинця. Якщо соціально-демографічна й кримінально-правова структура особи злочинця розкривається на підставі результатів емпіричного дослідження й даних кримінально-правової статистики, то морально-психологічні показники, як правило, вивчаються на підставі результатів спеціальних психологічних і психіатричних досліджень, тобто досліджень особливостей носіїв певного різновиду кримінальної психології. Виходячи із родової належності фальшивомонетництва як негативного явища соціальної дійсності до корисливої злочинності, морально-психологічна характеристика особи досліджуваного злочинця буде у цілому схожою із такою характеристикою саме корисливого виду злочинця.

Деякими науковцями зазначається, що не варто переоцінювати значення мотивів злочину для розкриття морально-психологічних якостей особи, оскільки мотив може становити собою нестійкий тимчасовий стан, пов'язаний із реакцією на конкретну життєву ситуацію¹, що склалася напередодні вчинення злочину, а у нашому випадку незадовго до факту виготовлення, збуту чи вчинення інших дій із предметами фальшивомонетництва. З цією позицією можна погодитись лише частково, оскільки мотив, як і потреба, є центральними морально-психологічними категоріями, що відбивають внутрішній психологічний світ злочинця та дозволяють відповісти на запитання про причини вчинення конкретного кримінального правопорушення. Тому нехтування цими елементами означає відмовитись від морально-психологічної характеристики особи злочинця як такої.

У спеціальній літературі, навпаки, зазначається, що сукупність потреб і мотивів певної особи утворює її мотиваційну сферу, де про-

¹ Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Основа, 2003. С. 70; Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 258.

відна роль відводиться потребам. Це пов'язується з тим, що потреба лежить в основі мотиву, тобто перша конкретизується в останній. Більше того, криміногенна мотивація відбиває дефекти психології особи злочинця¹, а у випадку фальшивомонетництва – дефекти корисливої психології. І сама проблематика мотиваційної сфери будь-якої злочинної поведінки справедливо відноситься науковцями до найбільш складних не лише у кримінології, а й у психології².

Слід наголосити на тому, що самі потреби не є злочинними, однак способи їх задоволення нерідко стають протиправними³, тобто такими, за що може настати кримінальна відповідальність. Класична ієрархія людських потреб була свого часу класифікована відомим американським психологом А. Х. Маслоу і згодом названа «Пірамідою Маслоу». Зокрема, учений запропонував кілька рівнів (груп) потреб усіх людей, включаючи злочинців. Першим і основним рівнем потреб є фізіологічні потреби (у їжі, воді, сексуальні потреби, тобто усе, що необхідне для життєдіяльності людини). На другому рівні розташовані потреби у безпеці, що забезпечують захист особи від болю, страху, гніву тощо. Третій рівень пов'язаний із так званими соціогенними потребами у соціальних зв'язках з оточуючим соціальним середовищем (співчуття, любов та ін.). На четвертому рівні розміщено потреби у досягненнях шляхом визнання або схвалення певних життєвих результатів. Вінцем людських потреб є п'ятий рівень – потреби в самоактуалізації (реалізація власних можливостей, необхідність отримання інформації, пізнання)⁴. Із певними відмінностями перелічені потреби становлять основу мотиваційної сфери будь-якої людини, у тому числі осіб, схильних до вчинення корисливих злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом.

¹ Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / предисл. В. Н. Кудрявцева. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 808.

² Антонян Ю. М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности. Москва: Камерон, 2006. С. 134–142.

³ Кримінологія: підруч. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 89.

⁴ Маслоу А. Мотивация и личность; 3-е изд. / пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2008. С. 60–68.

На нашу думку, основою для більш глибокого пізнання мотиваційної сфери фальшивомонетників, у першу чергу, їх потреб і мотивів, можуть стати результати спеціальних досліджень кримінальної психології корисливих злочинців. Так, А. Ф. Зелінський свого часу запропонував універсальну класифікацію мотивоутворюючих індивідуальних потреб, що є базисом корисливого мотиву, який визначає його особистісний смисл. У зв'язку із цим ученим одним із класифікаційних критеріїв користі визнано зміст й рівень особистісної потреби. При цьому зазначеним кримінологом під час класифікації корисливих мотивів використано «Піраміду Маслоу», тобто різні рівні індивідуальних потреб людини, наведені вище. У підсумку А. Ф. Зелінський виділяє два рівні спрямованості залежно від домінування у ній особистісного або ситуаційного початку. У першому випадку мотивація має стійкий особистісний характер, відображаючи налаштованість особи, у другому – домінують фіксовані психологічні й ситуаційні установки особи. Поєднання двох зазначених мотивоутворюючих начал (рівня потреб й рівня особистісних установок) дозволяє виділити вісім груп корисливих мотивів. Водночас слід уточнити, що ступінь стійкості й криміногенності корисливого мотиву залежить від рівня відповідної потреби і характеру установки корисливого злочинця¹.

Таким чином, ґрунтуючись на класифікації потреб і мотивів корисливих злочинців, здійсненої А. Ф. Зелінським, можна запропонувати декілька груп потреб і мотивів злочинної поведінки, властивих особі злочинця-фальшивомонетника. Так, фізіологічні потреби за особистісною установкою передбачають мотиви боротьби за виживання в умовах бідності, а за ситуаційною установкою – мотиви збереження життя і здоров'я в екстремальних умовах. Потреби у безпеці за першою вказаною установкою відповідають мотиви накопичення, матеріальної незалежності, а за другою установкою – мотиви, зумовлені втратою джерел доходів, хворобою. Соціогенні потреби у самоповазі й соціальних зв'язках пов'язуються, з одного боку, з мо-

¹ Зелинский А. Ф. Криминальная психология: науч.-практ. изд. Киев: Юринком Интер, 1999. С. 162, 163.

тивами корпоративної солідарності, любові, турботи про близьких, розваг, наркоманії, алкоголізму, а з другого, відповідно, – мотивами престижних міркувань, страху самоти, впливу співучасників. Потреби самоактуалізації за особистісною установкою характеризуються мотивами стійких кар’єристських потягів, бажання влади, слави, успіху, а за ситуаційною установкою – мотивами прагнення до лідерства, самовираження, інформації, популярності. Слід зазначити, що максимальний ступінь антисоціальності передбачається у мотивах, які відповідають потребам самоактуалізації на рівні особистісних установок¹. Це означає, що найбільш суспільно небезпечними є фальшивомонетники, у яких спостерігається саме такий набір потреб і мотивів корисливої злочинної поведінки.

У кримінологічних дослідженнях фальшивомонетництва зазначається, що потреби осіб, винних у вчиненні подібних злочинів, мають широкий діапазон: від вітальних – до високоартісних потреб у виді статусних речей, нерухомості й безтурботного життя². Виходячи із результатів емпіричного дослідження, зокрема особи злочинця-фальшивомонетника, можна стверджувати, що так звані «дрібні» злочини, передбачені ст. 199 КК України, зумовлюються повсякденними, як правило, нужденними потребами. Натомість, злочини, де має місце завдання великої матеріальної шкоди, зумовлюються прагненням винних до економічного домінування, благополуччя, марнотратства, хвастоств тощо. Разом із тим ми погоджуємось із висловленою деякими психологами думкою, що твердження про вчинення будь-якого подібного злочину виключно за корисливим мотивом є спрощенням дослідження мотиваційної сфери особи злочинця-фальшивомонетника, оскільки набір цих мотивів є ширшим³. Не виключаючи можливість вчинення розглядуваних злочинів за іншими мотивами, у науковій літературі дослідниками відстоюється позиція про те, що

¹ Зелинский А. Ф. Криминальная психология: науч.-практ. изд. Киев: Юринком Интер, 1999. – С. 165.

² Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 265.

³ Бартол К. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2004. С. 276.

спонукальним мотивом заняття фальшивомонетництвом виступає переважно саме користь, прагнення до матеріального благополуччя¹. Ця теза цілком доводиться результатами здійсненого емпіричного дослідження. Зокрема, більшість опитаних експертів НДЕКЦ МВС України й працівників територіальних управлінь протидії злочинності у сфері економіки МВС України (80% і 71,2% відповідно) на запитання про основні чинники, що породжують (сприяють) фальшивомонетництву, зазначили саме бажання злочинців незаконного збагачення у великих (особливо) великих розмірах. Тому визнаємо типовість і домінантність корисливої мотивації фальшивомонетників, що визначає загальну спрямованість і прагнення цих злочинців.

Похідними від потреб є не лише мотиви, а й інтереси злочинця. Традиційно інтереси корисливих злочинців зводяться до споживацької спрямованості, асоціальної поведінки, поєднаної із вживанням алкогольних напоїв, рідше наркотичних речовин². На нашу думку, інтереси досліджуваних злочинців відрізняються залежно від їх ролі, яку вони відіграють у злочинній групі. Очевидно, що інтереси фальшивомонетника, який виготовляє підробки грошей або марок акцизного податку, як найбільш поширених предметів фальшивомонетництва, зводиться до підвищення власних спеціальних знань, умінь і навичок у сфері виготовлення підробок. Це необхідно для підвищення якості фальшованих предметів із метою їх безперешкодного збуту і мінімізації ймовірності притягнення усіх учасників злочинного угруповання до кримінальної відповідальності. Інтереси осіб, які зберігають або перевозять підробки, полягатимуть у вивченні маршрутів і шляхів, де не зустрічаються поліцейські патрулі, які можуть їх затримати. Злочинці, які збувають фальшовані предмети, цікавляться місцями їх можливого надійного збуту (найближчі ринки, неуважні продавці похилого віку, відділення банківських установ і пунктів обміну валюти, де працюють малодосвідчені касири або де тимчасо-

¹ Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество); под ред. В. Д. Ларичева. Москва: Экзамен, 2002. С. 190.

² Кримінологія: підруч. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 89.

во відсутнє спеціальне обладнання для перевірки справжності грошей).

Ураховуючи, що майже чверть (23,8%) фальшивомонетників на момент учинення злочину вже мали судимість за вчинення умисного злочину, можна констатувати про певну схожість морально-психологічної характеристики цієї частини злочинців із аналогічною характеристикою рецидивістів. Звідси для особи злочинця, який вчинив злочин, передбачений ст. 199 КК України, будуть властиві такі інтереси, як: кримінальна субкультура, паразитичне існування, азартні ігри, специфічне коло спілкування, інтерес до злочинної діяльності¹. Як бачимо, інтереси чверті фальшивомонетників є доволі примітивними, аморальними й асоціальними.

Поведінкові установки особи злочинця-фальшивомонетника можна уточнити, звернувши увагу на конкретну життєву ситуацію, що передувала, за матеріалами судової практики, виготовленню і збуту грошей чи марок акцизного податку. Вивчення й узагальнення кримінальних проваджень зазначеної категорії показало, що незначна частка злочинів пов'язується з умовно виправдовувальними обставинами, що вплинули на обрання злочинного варіанту вирішення тимчасових життєвих проблем (утримання хворих родичів та малолітніх дітей, хвороба винного, матеріальна скрута). Однак питома вага таких ситуацій не перевищує 20%. Решта випадків фальшивомонетництва пов'язується із найбільш суспільно небезпечною злочинною установкою не ситуаційного, а особистісного характеру. Це вказує на те, що факт виготовлення і збуту підробок став закономірним результатом життя злочинця, який прагне до незаконного і відносно легкого збагачення й отримання чималої економічної вигоди від підробки грошей або марок акцизного податку та їх подальшого збуту.

Вищезазначена теза цілком підтверджується результатами психологічних досліджень особи корисливого злочинця. Зокрема, у спеціальній літературі вказується, що спонукальні механізми усіх корисливих злочинців мають загальну основу – стійкість корисливих спо-

¹ Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. С. 272–274.

нукань. Цим пояснюється високий рівень рецидиву у цій групі злочинців (у нашому випадку 23,8%). У корисливого злочинця, включаючи фальшивомонетника, сформований особливий тип поведінки у виді установки на вчинення незаконних дій у будь-якій ситуації послабленого соціального контролю. Такі особи мають стійку систему негативних якостей, сформованих в умовах відкидання моральних норм у сім'ї та мікросередовищі, в умовах матеріальних потреб й соціальної занедбаності¹. Тобто можна вести мову про те, що виготовлення або збут підроблених грошей або марок акцизного податку є результатом установки фальшивомонетників на отримання злочинного доходу та їх стійкої корисливої мотивації.

Ціннісні орієнтації є також невід'ємною складовою морально-психологічної характеристики особи злочинця-фальшивомонетника. Ураховуючи, що майже кожний четвертий злочинець виявився рецидивістом, оскільки був засуджений раніше за вчинення умисного злочину, тому умовно ціннісні орієнтації рецидивістів можна віднести до психологічних особливостей певної частини фальшивомонетників. Зокрема, такими є: наявність подвійних стандартів поведінки; феномен подвійної моралі; нарочита релігійність²; спрямованість на культивування цінностей кримінальної субкультури й неписаних правил поведінки і життя злочинного світу тощо.

Певним чином доповнити ціннісні орієнтації фальшивомонетників можуть результати вибіркового вивчення 260 кримінальних проваджень, розглянутих судами України за ст. 199 КК України протягом 2012–2016 рр. Так, більшість винних (64%) за місцем їх роботи, проживання чи навчання характеризуються позитивно, чверть осіб (24,8%) – посередньо, а десята частина злочинців (11,2%) – негативно. Виходячи із представлених даних, можна констатувати про схвальне принаймні нейтральне ставлення оточуючих до особи фальшивомонетників. Це може бути підтвердженням так званих подвійних стандартів поведінки злочинців, коли останні із сусідами, друзями,

¹ Чернышева Е. В. Личность преступника: психологический аспект: монография. Екатеринбург: Урал. юрид. ин-т МВД России, 2009. С. 195.

² Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. С. 278–281.

членами родини спілкуються і поводять себе як законослухняні особи, а з представниками злочинного світу й співучасниками злочинної діяльності – протилежним чином. Посередню характеристику злочинців можна розглядати як спробу осіб, які їм надавали, штучно покращити досягнення і загальний образ винного в очах суду і пом'якшити покарання для нього. Фактично такі злочинці мають негативну характеристику.

Риси характеру особи злочинця-фальшивомонетника можна представити, виходячи із результатів інших досліджень фальшивомонетництва, а також спеціальної літератури, присвяченої проблемам психології корисливих злочинців. Зокрема, основними рисами характеру таких злочинців є: наполегливість у досягненні поставленої злочинної мети; авантюризм; винахідливість; меркантильність¹; гнучкість мислення; інтелектуальна розвиненість; інформованість; обережність; обачність; практичність; недовіра до оточуючих; примітивність прагнень; динамічність; високий рівень самоконтролю². На наш погляд, виходячи із матеріалів судової практики, перелік рис характеру фальшивомонетників можна доповнити їх здібністю, здатністю розвиватись, готовністю витратити час й докладати чималих зусиль для реалізації злочинної мотивації. У цілому таких винних можна назвати доволі вольовими особами, з достатнім рівнем емоційної врівноваженості порівняно не лише із насильницькими злочинцями, а й із деякими особами, які вчинили інші корисливі злочини (проти власності або у сфері економіки).

Фальшивомонетники, за матеріалами вивчених кримінальних проваджень зазначеної категорії, мають міцне здоров'я, оскільки хронічні соматичні захворювання спостерігались у незначній частки винних (0,6%). Такий самий показник стосується злочинців, у яких, за результатами проведених психолого-психіатричних досліджень, констатувались психічні аномалії у межах осудності. Кожний п'ятий злочинець (20,3%) зловживав алкоголем, 4,5% винних вживали нар-

¹ Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество); под ред. В. Д. Ларичева. Москва: Экзамен, 2002. С. 190.

² Чернышева Е. В. Личность преступника: психологический аспект: монография. Екатеринбург: Урал. юрид. ин-т МВД России, 2009. С. 196.

котичні речовини. У зв'язку із цим 1,6% осіб перебувало на обліку у спеціалізованих лікувальних установах, як правило, наркологічних, рідше психоневрологічних диспансерах¹.

Надання кримінологічної характеристики особи злочинця-фальшивомонетника за соціально-демографічними, кримінально-правовими й морально-психологічними показниками дає підстави для розв'язання наступного наукового завдання цієї роботи. Воно полягає у класифікації таких злочинців.

2.2. Класифікація злочинців-фальшивомонетників

Групування осіб, які вчинили різні види злочинів, нерідко має місце у кримінологічних дослідженнях. Умовно кажучи, початок бурхливого розвитку кримінології, як науки, пов'язувався саме із поділом злочинців на різні види. Загальновідомо, що Ч. Ломброзо наприкінці ХІХ ст. розробив першу класифікацію злочинців і розрізняв природжених, «божевільних», пристрасних й випадкових злочинців². Згодом цей поділ осіб, які вчинили різні злочини, був доопрацьований та удосконалений. Можна сказати, що він став основою для подальших наукових розробок класифікації злочинців.

Першим ученим, який вже на радянському просторі запропонував універсальну класифікацію злочинців, став О. Б. Сахаров. Він класифікував особу злочинця за двома критеріями: характером антисуспільної спрямованості («горизонтальна» класифікація) й ступенем її глибини («вертикальна» класифікація). За першим класифікаційним критерієм виділялись насильницькі, корисливі, дезорганізовані й необережні злочинці. За другою підставою вчений вирізняв випад-

¹ Михалік О. І. Кримінологічна характеристика особи злочинця-фальшивомонетника в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 4 (Iulie). С. 149–153.

² Ломброзо Ч. *Преступный человек*; пер. с итал. Москва: Эксмо ; Санкт-Петербург: Мидгард, 2005. С. 11–148.

кових, ситуаційних, нестійких, злісних й особливо злісних злочинців¹. Унаслідок певної наукової зручності вказана класифікація злочинців широко застосовується й до нині. Схожа класифікація свого часу була запропонована деякими західними кримінологами у 60-х рр. ХХ ст. Зокрема, злочинці розділялись на: звичайних, ситуаційних, патологічних, професійних й прогресуючих².

Звернення вченими особливої уваги на злочинців та спроба їх групування за відповідними критеріями пояснюється не лише загальнонотеоретичною спрямованістю таких досліджень. Класифікація як, до речі, й типологія злочинців здійснюється передусім із метою з'ясування причин злочинної поведінки або підвищення ефективності запобігання певного різновиду злочинів. Тому виокремлення класу (типу) особи злочинця на рівні узагальненого образу є важливим з огляду розпізнавання особи із певним рівнем криміногенності та недопущення реалізації кримінальної мотивації³. Як бачимо, головним призначення класифікації є запобігання злочинам.

Слід зазначити, що певний поділ злочинців, зокрема засуджених, широко застосовується у науці кримінально-виконавчого права й у практиці діяльності органів і установ виконання кримінальних покарань. Для цього існує первинна й вторинна класифікація засуджених, що здійснюються в Україні регіональними комісіями та адміністраціями установ виконання покарань відповідно. Це необхідне для розподілу всіх засуджених на відмінні групи за певними соціально-демографічними, кримінально-правовими і навіть психологічними ознаками з метою досягнення мети покарання, зменшення негативного впливу режиму, умов відбування покарання, кримінальної субкультури на різні категорії засуджених. Тобто знову ж таки маємо констатувати про виключно практичну спрямованість класифікації

¹ Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел: лекция. Москва: МВШМ МВД СССР, 1984. С. 37–39.

² Фокс В. Введение в криминологию; пер. с англ. Москва: Прогресс, 1980. С. 270, 271.

³ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. Харків: Право, 2014. С. 98.

злочинців. Для кримінології ж класифікація злочинців представляє науковий інтерес, виходячи із її прикладного характеру, можливості урахування певних особливостей окремих видів злочинців для запобігання їх злочинній поведінці та можливого недопущення настання негативних наслідків від учиненого злочину.

Однією із проблем, що стосуються особи злочинця, є співвідношення класифікації і типології як наукових категорій. У цьому відношенні науковці до теперішнього часу не дійшли одностайної думки. Одні з них ототожнюють поняття класифікації і типології, інші, навпаки, розрізняють. Загалом у науці під класифікацією прийнято вважати систематизований розподіл явищ і об'єктів на певні групи на підставі їх схожості й відмінності. Типологія, як і класифікація, є методом наукового пізнання, однак вона полягає у систематизації об'єктів, їх групуванні для побудови загальної, ідеалізованої моделі або типу явища шляхом упорядкування опису та пояснення множинності об'єктів, які вивчаються, визначення схожості й відмінності їх найбільш істотних ознак¹. Уточнити наведені визначення можна, якщо звернутися до напрацювань К. Є. Игошева, який зазначив, що типологія порівняно з класифікацією знаходиться на більш високому рівні абстракції². Як бачимо, категорії «класифікація» і «типологія» мають загальні риси, однак ототожнювати їх неможна, адже класифікація злочинців має переважно лінійний характер, тоді як типологія узагальнює різні види злочинців й надає можливість виділити певні закономірності злочинної поведінки. Водночас слід визнати значущість класифікації і типології як специфічних методів наукового пізнання, що дозволяють розширити уявлення дослідників про злочинців різних видів та можливі шляхи запобігання їх злочинній поведінці.

Беручи до уваги, що однією з істотних ознак явища фальшивомонетництва визнано його корисливий характер, урахуовуючи обґрунтування корисливої мотивації осіб, які вчинили злочин, передбачений

¹ Кальман А. Г., Христинич И. А. Понятийный аппарат современной криминологии. Терминологический словарь; под ред. В. В. Голины. Харьков: Гимназия, 2005. С. 75, 218.

² Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький: Горьк. ВШ МВД СССР, 1974. С. 55.

ст. 199 КК України, їх загальну корисливу спрямованість й установку на незаконне збагачення, буде логічним проводити класифікацію злочинців-фальшивомонетників у межах загального корисливого типу злочинців. Звідси представляє науковий інтерес розгляд існуючих у науці класифікацій і типологій як корисливих злочинців, так і фальшивомонетників, а також критеріїв, за якими ці групування проводяться. При цьому нами відстоюється позиція, що не варто зводити до однієї класифікаційної групи фальшивомонетників та осіб, які вчинили загальнокримінальні корисливі злочини. Очевидно, що у них буде відмінна кримінологічна характеристика за певної схожості корисливої спрямованості злочинних дій.

Вивчення спеціальної літератури дозволяє дійти висновку, що домінуючою думкою є та, згідно з якою типологія особи корисливого злочинця має здійснюватись за його особистісно-мотиваційними властивостями. Нами у цілому поділяється така позиція. Зокрема, деякими науковцями у межах корисливого типу злочинця виділяється низка підтипів злочинців за провідним мотивом злочинної поведінки: корисливолюбовивий; що стверджується; дезадаптований; сімейний; ігровий¹. Трапляються також інші схожі, однак більш обмежені класифікації корисливих злочинців, що передбачають лише корисливолюбовивий та ігровий види винних². Виходячи із представлених видів, більшість фальшивомонетників можна віднести до корисливолюбовивого класу, решту – до дезадаптованого або сімейного різновиду таких злочинців. Щодо ігрового виду фальшивомонетників, то нами у перебігу ознайомлення з матеріалами судової практики не зустрічались випадки, коли злочин учинявся через своєрідну гру винного та з метою отримання певного адреналіну чи задоволення. Усі злочини характеризуються саме наявністю корисливого мотиву, якому відповідають певні потреби, проаналізовані у попередньому підрозділі монографії.

¹ Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Личность преступника. Криминолого-психологическое исследование. Москва: Норма : Инфра-М, 2010. С. 148, 149.

² Криминальная психология: учеб. пособ. / А. И. Ушатиков, О. Г. Ковалев. Москва: Изд. Моск. псих.-соц. ин-та ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2007. С. 149–154.

Щодо класифікації безпосередньо особи злочинця-фальшивомонетника, то така під час вивчення спеціальної літератури із зазначеної проблематики не зустрічалася. Єдине кримінологічне дослідження фальшивомонетництва в Україні, здійснене І. В. Сингаївською¹, не містить будь-якого групування осіб, винних у виготовленні чи збуті предметів фальшивомонетництва. Нами подібна ситуація визнається науковим пробілом, що потребує усунення. У зв'язку із цим, ґрунтуючись на результатах проведеного емпіричного дослідження, вважаємо, що класифікацію злочинців-фальшивомонетників необхідно побудувати за видом домінуючої активності (формою злочинної діяльності) злочинця. Це дасть можливість урахувати найбільш поширені форми злочинної поведінки фальшивомонетників із метою їх профілактики або припинення. Разом із тим додатковими елементами класифікації, за якими можна здійснити диференціацію різних видів фальшивомонетників, є (а) ступінь суспільної небезпечності злочинної поведінки, (б) її організованість, (в) повторність, (г) наявність злочинних зв'язків із кримінальним світом, (д) латентність дій. Слід сказати, що подібний підхід, коли поділ злочинців здійснюється за комплексним критерієм, тобто за низкою взаємопов'язаних складових, що розглядаються у сукупності, можна зустріти й в інших кримінологічних дослідженнях². Зрештою це дозволяє більш чітко розмежувати різні види злочинців. Отже, пропонуємо такі умовні класи злочинців-фальшивомонетників, як: виготівник, перевізник, збувач, універсальний вид. Розглянемо їх більш докладно за логікою послідовності злочинних дій фальшивомонетників.

Фальшивомонетник-виготівник. Питома вага цих злочинців, за матеріалами вибіркового вивчення кримінальних проваджень, роз-

¹ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. 358 с.

² Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. Харків: Одиссей, 2003. С. 116; Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. С. 299, 300; Колодязний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссруд, 2010. С. 105.

глянутих судами України за ст. 199 КК України, не перевищує 5%. Такі особи займаються виключно виготовленням фальшивих грошей або марок акцизного податку (інші предмети фальшивомонетництва відсутні). Особи, які належать до вказаної групи злочинців, у переважній більшості випадків є представниками професійної злочинності. Адже для уникнення кримінальної відповідальності та приховування слідів злочинів вони постійно вдосконалюють технологію виробництва підробок, підвищують власні знання і навички у галузі типографської справи, інформаційних технологій, хімії, ознайомлюються з новими досягненнями при виробництві офісної техніки, обмінюються злочинним досвідом із фальшивомонетниками з інших регіонів України, країн ближнього і далекого зарубіжжя. Це дозволяє фальшивомонетникам-виготівникам на систематичній основі отримувати стабільний злочинний прибуток, мінімізуючи можливість викриття їх злочинної діяльності, затримання правоохоронними органами.

Зрозуміло, що ступінь суспільної небезпечності у цього виду злочинців порівняно з іншими видами фальшивомонетників є найвищою. Цьому сприяє висока латентність дій щодо виготовлення предметів фальшивомонетництва, здебільшого організований характер злочинної діяльності, що має ознаки повторності. На практиці вказані злочинці нечасто притягуються до кримінальної відповідальності, оскільки навіть у випадку затримання інших учасників злочинних угруповань фальшивомонетників, які відносяться до інших видів, останні не повідомляють правоохоронним органам про джерела одержання підробок та осіб, причетних до їх виготовлення. Це можна пояснити правовими й психологічними обставинами. З одного боку, у разі повідомлення злочинцем, який, наприклад, збуває фальшиві гроші, про інших учасників, його кримінальна відповідальність посилюватиметься через груповий характер злочинної діяльності. З другого, – за умови викриття інших співучасників з їх боку не виключається помста виготівнику та членам його родини. Тому, розуміючи ці обставини, злочинна діяльність фальшивомонетників-виготівників є надзвичайно латентною й пролонгованою у часі.

Прикладом може стати злочин про виготовлення А. у групі за попередньою змовою кількох банкнот номіналом 500 євро шляхом поліграфічного друку. Намагаючись максимально убезпечити себе, він вирішив функцію збуту підробок делегувати своєму співучаснику. Незважаючи на відносно високу якість виготовлених фальшивок, через незначний злочинний досвід та невпевненість співучасник А. був затриманий під час збуту цих грошей¹. Загалом незначна частка представленого виду злочинців пояснюється тим, що більшість так званих суперпідробок доларів США і євро виготовляються за кордоном і завозяться на територію України з метою подальшого збуту.

Фальшивомонетник-перевізник. Це злочинці, які займаються переміщенням предметів фальшивомонетництва до місця можливого збуту (підроблених грошей – до обмінних пунктів, магазинів, торговельних мереж, ринків тощо; підроблених марок акцизного податку – до нелегальних заводів і приватних мануфактур, де виготовляється контрафактна алкогольна або тютюнова продукція і т. д.).

У представників розглядуваного виду злочинців наявні злочинні зв'язки із кримінальним світом, оскільки для перевезення, зберігання та інших дій із підробками необхідно знати осіб, у яких можна придбати фальшивки або взяти їх для подальшої реалізації іншими особами. Злочини такими фальшивомонетниками вчиняються переважно у складі організованих злочинних груп, рідше представники цієї класифікаційної групи безпосередньо займаються виготовленням підробок, адже організована злочинна діяльність передбачає розподіл ролей у злочинній групі. У діях фальшивомонетників-перевізників наявна повторність, оскільки систематичність злочинної діяльності неможлива без багатоєпізодичності. Латентність дій злочинців зазначеного виду є меншою порівняно із фальшивомонетниками-виготівниками. У злочинців-перевізників ймовірність затримання під час зберігання та перевезення предметів злочину, передбаченого ст. 199 КК України, є доволі високою. Тому, відповідно, і ступінь суспільної

¹ Кримінальне провадження № 1-кп/307/192/15 Тячівського районного суду Закарпатської області.

небезпечності представників цієї злочинної групи є меншою, ніж у попереднього виду злочинців.

Прикладом злочинної діяльності фальшивомонетників-перевізників є кримінальне провадження, розглянуте у 2015 р. Тячівським районним судом Закарпатської області. Зокрема, Ф. мала перевезти із м. Києва до м. Хуст Закарпатської області 2 100 підроблених дол. США і передати своєму співучаснику для їх збуту. Однак під час обміну цих грошей в одному із магазинів збувач був затриманий поліцією і викрив злочинні дії Ф.¹

Більш винахідливими виявились учасники злочинного угруповання, які з метою конспірації використали особу без визначеного місця проживання, який мав у цілому пристойний вигляд. Йому було доручено за невелику винагороду перевезти 2 600 підроблених євро з м. Києва до м. Тернопіль. Однак у пункті призначення перевізник був зупинений працівниками органів внутрішніх справ для перевірки документів й під час особистого догляду у нього було вилучено підроблені гроші².

На частку представників цієї групи у структурі усіх фальшивомонетників припадає близько 3%.

Фальшивомонетник-збувач займається відповідно збутом предметів злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Питома вага таких злочинців становить, за результатами емпіричного дослідження, 3–5%. Фактично дії злочинців-збувачів є останніми у злочинному ланцюгу, оскільки їм передує виготовлення фальшивок, їх зберігання, переміщення та можливе приховування. Особливістю розглядуваного злочинного класу є те, що у ньому, виходячи із слідчо-судової практики, можна виділити дві підгрупи: злісний та ситуаційний.

Злісний фальшивомонетник-збувач у більшості випадків є представником організованої злочинності, оскільки на регулярній основі виконує відведену йому роль – збувати підроблені гроші, марки акцизного податку, державні цінні папери, білети державної лотереї чи

¹ Кримінальне провадження № 1-кп/307/143/15 Тячівського районного суду Закарпатської області.

² Кримінальне провадження № 607/18222/14-к Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області.

голографічні захисні елементи. Тобто дії таких злочинців містять ознаки повторності, організованості, відрізняються наявністю зв'язків із кримінальним світом. До того ж дії злісних злочинців-збувачів мають високу латентність, оскільки фальшиві гроші збуваються у перевірений часом спосіб певному колу як випадкових осіб, так і злочинцям, які придбавають фальшивки високої якості виготовлення за 50–70% їх номінальної вартості для подальшого незаконного збуту. Відповідно ступінь суспільної небезпечності зазначеної підгрупи є високим.

На відміну від злісної підгрупи, ситуаційний фальшивомонетник-збувач відрізняється невисоким ступенем суспільної небезпечності. Це можна пояснити тим, що підроблені гроші чи інші предмети фальшивомонетництва опиняються у нього випадково. У більшості випадків ці особи, не бажаючи звертатись до поліції та повідомляти про виявлену, наприклад, фальшиву банкноту, а так само не бажаючи настання негативних матеріальних наслідків, розмір яких дорівнює номіналу підробки, намагаються продовжити процес подальшого грошового обігу фальшивки шляхом її збуту через придбання товарів чи оплати певних послуг. У більшості випадків саме представники цього виду затримуються правоохоронцями, продавцями, касирами торговельних мереж чи іншими категоріями потерпілих або представниками громадськості. Тому ситуаційний фальшивомонетник-збувач складає більшість проваджень у слідчо-судовій практиці внаслідок невисокої латентності злочинних дій, відсутності у них організованого і повторного характеру, а також зв'язків із криміналітетом.

Типовим прикладом злочинної діяльності злісного фальшивомонетника-збувача є злочин, вчинений винною Д., яка, будучи посередником, придбала у невстановленої слідством особи 9 800 фальшивих дол. США високої якості виготовлення і збула їх своєму знайомому за 70% їх номінальної вартості, залишивши собі 10% незаконного доходу. У злочинниці мали місце й інші епізоди збуту «суперпідробок» іноземної валюти¹. Злісні фальшивомонетники-збувачі реалізо-

¹ Кримінальне провадження № 1-кп/521/457/15 Малинівського районного суду м. Одеси.

вують не лише підроблені гроші, а й марки акцизного податку. Зокрема, П. протягом 2 місяців придбавав у невстановленої у ході досудового розслідування особи сфальсифіковану горілку, на пляшки з якою наклеювались підроблені марки акцизного податку, для її перепродажу. Винний був затриманий під час збуту 150 пляшок горілки. В орендованому ним гаражі було виявлено ще кілька тисяч пляшок контрафактної алкогольної продукції¹.

Найбільш поширеним на практиці є збут предметів фальшивомонетництва саме ситуаційними злочинцями. Так, С. під час обміну доларів США одержала від невстановленої слідством особи підроблені 300 грн банкнотами по 50 грн, які збула на ринку, розрахувавшись за овочі. Після звернення потерпілою до поліції винна була затримана².

На **універсальний вид фальшивомонетника** приходиться 85–90% злочинців. Він має місце у випадках, коли один злочинець займається виготовленням, перевезенням, зберіганням й збутом підробок одночасно. Вчинення злочину, передбаченого ст. 199 КК України, цим видом злочинця можливе у групі за попередньою змовою, однак за умови, якщо її учасники виконують кілька перелічених вище протиправних дій. Як правило, у діях злочинців указаної групи є ознаки повторності, оскільки до виявлення їх злочинної діяльності й затримання такими фальшивомонетниками вдається виготовити кілька партій підроблених предметів фальшивомонетництва, а також збути їх частину. Наявність у таких злочинців зв'язків із кримінальним світом не є обов'язковою, оскільки це не потрібно для виготовлення низькоякісних фальшивих грошей або марок акцизного податку із використанням сучасної офісної техніки та інформаційних технологій. У зв'язку із цим ступінь суспільної небезпечності універсального виду злочинців, хоча і є вищим за ситуаційного збувача, однак він менший порівняно

¹ Кримінальне провадження № 1-кп/727/382/14 Шевченківського районного суду м. Чернівці.

² Кримінальне провадження № 1-кп/212/254/15 Жовтневого районного суду м. Кривий Ріг Дніпровської області.

з іншими різновидами фальшивомонетників. Латентність дій злочинців розглядуваної групи прямо пропорційна рівню їх професіоналізму; наявності відповідних знань, умінь і навичок щодо виготовлення підроблених грошей, марок акцизного податку, державних цінних паперів, білетів державної лотереї чи захисних голографічних елементів; обережності злочинних дій; ступеню конспіративності злочинної діяльності тощо. Практика показує, що за умови виготовлення підробок злочинцем, який відноситься до універсального виду фальшивомонетника-професіонала із високим рівнем таємності й обережності, його злочинна діяльність може тривати роками і завдавати чималу матеріальну шкоду громадянам, у яких випадково опинились підроблені гроші, а також економічній безпеці держави у цілому.

Наведемо конкретний приклад злочинної діяльності представників цього виду. У 2014 р. Козятинським міськрайонним судом Вінницької області був засуджений А. до 5 років позбавлення волі. Фальшивомонетник придбав струменевий кольоровий принтер марки Canon та виготовив за його допомогою 5 банкнот номіналом 100 грн. Упродовж 2 тижнів винний зберігав, перевозив й збував у сусідньому населеному пункті підробки, розраховуючись ними за продукти харчування і алкогольні напої. Згодом злочинець був затриманий патрульною поліцією на залізничному вокзалі¹.

Розробка перспективних заходів запобігання фальшивомонетництву в Україні не може будуватись лише на підставі дослідження кількісно-якісних показників цього негативного соціального явища, кримінологічної характеристики особи злочинця-фальшивомонетника та його класифікації. Певні запобіжні заходи мають, у першу чергу, бути спрямовані на усунення відповідних криміногенних чинників, що зумовлюють поширеність злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Звідси виникає необхідність у ретельному вивченні кримінологічної детермінації фальшивомонетництва.

¹ Кримінальне провадження № 133/3306/14-к Козятинського міськрайонного суду Вінницької області.

==== Висновки до розділу 2

1. Узагальнення соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних рис і ознак дозволило розробити загальний кримінологічний портрет сучасного злочинця-фальшивомонетника в Україні: це чоловіки (84,2%), віком 30–50 років (59,4%) із повною загальною середньою освітою (56,3%), громадяни України (96,9%), українці (92,9%), ніде не працюють й не навчаються (69,2%), одружені (41,5%), майже половина з них (45%) мають дітей, не судимі (70,3%). Злочин здебільшого вчиняється із метою збуту підроблених грошей (54%) із корисливою мотивацією. Фальшивомонетникам властивий більш суспільно небезпечний особистісний характер спрямованості злочинної активності, поєднаної здебільшого з мотивами боротьби за виживання в умовах бідності, накопичення та із стійкою установкою на незаконне збагачення. Домінуючими рисами характеру злочинців є наполегливість, авантюризм, винахідливість, гнучкість мислення й обачність. Виходячи із типового портрета злочинця-фальшивомонетника, можна констатувати, що він має низький соціальний статус й незначні доходи.

2. Наголошується, що класифікація і типологія є різними методами наукового пізнання, зокрема особи злочинця-фальшивомонетника. Незважаючи на практичну спрямованість цих двох наукових методів щодо запобігання тому чи іншому виду злочинів, типологія має більш вищий рівень абстрагування.

3. Класифікація злочинців-фальшивомонетників здійснена в межах загального корисливого типу злочинця за видом домінуючої активності (формою злочинної діяльності) злочинця. Зазначений класифікаційний критерій включає й низку інших додаткових елементів: ступінь суспільної небезпечності злочинної поведінки, її організованість, повторність, наявність злочинних зв'язків із кримінальним світом, латентність дій фальшивомонетника.

4. Класифікація за виділеною підставою включає кілька видів (класів) злочинців, які вчинили злочин, передбачений ст. 199 КК України, і які, у свою чергу, складають різну питому вагу у структурі

таких злочинців: виготівник (5%), перевізник (3%), збувач (злісний та ситуаційний – 3–5%), універсальний вид (85–90%).

5. Найбільший ступінь суспільної небезпечності мають злочинці, які належать до фальшивомонетників-виготівників й злісних фальшивомонетників-збувачів. Це пояснюється тим, що вони здебільшого є членами організованих злочинних угруповань, їх дії містять ознаки повторності, такі особи мають зв'язки із кримінальним світом, їх злочинна діяльність відрізняється високою латентністю.

Розділ 3

КРИМІНОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

3.1. Соціально-економічні й технологічні детермінанти фальшивомонетництва

«Знайти причину зла – майже те саме, що знайти проти нього ліки», – так свого часу писав відомий філософ й літературний критик В. Г. Белінський¹. На думку відомого кримінолога В. В. Лунеева, у кримінологічній науці головним питанням є причинність злочинності. Водночас учений відзначає, що найголовнішими детермінантами злочинності були і залишаються саме соціальні криміногенні чинники². Інтерпретуючи наведені вислови, можна сказати, що кримінологічна детермінація представляє особливий науковий інтерес, оскільки пояснює закономірний розвиток і взаємозв'язок суспільного буття із суспільною свідомістю через відносини між людьми, різні види діяльності, у тому числі злочинної³. Кримінологічна детермінація розкриває суть злочинності, її провідні витоки породження і поширення, дозволяє державі, правоохоронним органам, громадськості та іншим суб'єктам формувати державну політику у сфері протидії злочинності, розробляти відповідні стратегії запобігання тому чи іншому виду (групі) злочинності, включаючи фальшивомонетництво.

Перед розглядом безпосередньо детермінант фальшивомонетництва необхідно зупинитись на кількох методологічних питаннях, що

¹ Цит. за: Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии: учеб. В 2 т. Т. 1. Общая часть. Москва: Юрайт, 2011. С. 459.

² Там само. – С. 460, 466.

³ Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. № 1. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63091/58500> (дата звернення: 28.04.2018).

мають важливе значення. Ураховуючи, що досліджуване явище соціальної дійсності представляє собою наразі найбільш суспільно небезпечний прояв злочинності у сфері економіки, виходячи із його загроз для кредитно-фінансової системи України, на що вказує позиція законодавця, який розмістив ст. 199 КК України першою у розділі VIII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України, тому є очевидним, що детермінація фальшивомонетництва є загалом типовою для економічної злочинності. Це випливає із філософських діалектичних категорій загального, особливого і одиничного, де рівню загального відповідає детермінація всієї злочинності, рівню особливого – детермінація злочинності у сфері економіки, а рівню одиничного – причини й умови конкретного злочину, пов'язаного із виготовленням і збутом предметів, передбачених ст. 199 КК України.

Беручи до уваги, що фальшивомонетництво у монографії розглядається як негативне явище соціальної дійсності, тому пропонується виділяти детермінанти не окремих злочинів, а у їх сукупності переважно на рівні особливого. При цьому ураховуватимуться й інші, найбільш значущі з огляду ступеня криміногенного впливу, детермінанти, що належать до загального рівня детермінації злочинності в Україні. Такий підхід у цілому підтримується у літературі. Зокрема, деякими науковцями зазначається, що бурхливе зростання рівня фальшивомонетництва зумовлене взаємодією різнорівневих загальних й специфічних криміногенних чинників¹. Вважаємо за потрібне підтримати таку позицію.

Ще один методологічний аспект дослідження цієї проблематики пов'язаний із обранням шляху розв'язання поставленої наукової задачі. Нами поділяється думка, що розгляд кримінологічної детермінації фальшивомонетництва варто здійснювати на підставі відповідних детермінаційних комплексів. Під ними А. М. Бойко розуміє складну багатоланкову структуру соціальних чинників, що формуються на різних соціальних рівнях й у різних соціальних сферах,

¹ Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество); под ред. В. Д. Ларичева. Москва: Экзамен, 2002. С. 198.

у різних просторово-часових межах, мають відмінні детермінуючі властивості та задіяні у механізмі спричинення, опосередкування й зумовлення злочинності. При цьому учений наголошує, що найважливіші соціальні передумови, які мають характер довготривалої дії і зберігають свій вплив, належать закономірності і тенденції, що формуються у соціально-економічній і соціально-управлінській сферах¹. Криміногенні чинники в указаних сферах вивчатимуться під час дослідження детермінації фальшивомонетництва. Загалом подібний підхід, коли детермінація злочинності розглядається на підставі певних детермінаційних комплексів, широко застосовується у кримінологічній науці, у тому числі й під час дослідження злочинів у сфері економіки².

Ознайомлення зі спеціальною науковою літературою дає підстави стверджувати, що вивчення кримінологічної детермінації фальшивомонетництва має на теперішній час фрагментарний характер й не відповідає актуальності цієї проблематики й різноманіттю криміногенних чинників зазначеного негативного соціального явища, які, у свою чергу, потребують певної систематизації. На нашу думку, це можна зробити шляхом класифікації детермінаційних комплексів (криміногенних чинників) за їх характером на соціально-економічні, технологічні, організаційно-управлінські й нормативно-правові. Водночас ми не виключаємо існування інших криміногенних чинників, що зумовлюють фальшивомонетництво.

Серед усіх детермінант розглядуваного явища найбільш важливими і такими, що мають істотний криміногенний вплив, є соціально-економічні криміногенні чинники. Така позиція підтримується не лише

¹ Бойко А. М. Детермінуючий комплекс злочинності: поняття та структура. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 32–35.

² Агаєв Г. А., Сафін Ф. Ю. Теоретические основы исследования причинного комплекса преступности: монографія. Санкт-Петербург: СПбГУАП, СПбУ МВД России, 2002. 132 с.; Олійник О. М. Детермінація нецільового використання бюджетних коштів у Збройних Силах України. *Право і безпека*. 2014. №2. С. 119–124.

кримінологами, які вивчали фальшивомонетництво¹, а й доводиться результатами проведеного емпіричного дослідження. Зокрема, 75% опитаних експертів НДЕКЦ МВС України й 56% співробітників територіальних управлінь протидії злочинності у сфері економіки МВС України вказали, що фальшивомонетництво зумовлено соціально-економічною кризою, бідністю населення, які штовхають окремих людей до кримінального збагачення у такий спосіб.

За словами Я. І. Гілінського, особливе криміногенне значення має незадоволення людських соціальних потреб². Цю думку можна продовжити висновком В. В. Лунєєва, який зазначив, що причини злочинності, у тому числі корисливої економічної, частиною якої є фальшивомонетництво, безсумнівно, пов'язані з самим суспільством, соціальною несправедливістю й нерівністю, що непереборні в умовах існуючого соціального простору³. Для сучасної України вказані тези є вельми актуальними через глибоку фінансову й соціально-економічну кризу, в якій наша держава перебуває фактично увесь період її незалежності. Протягом 2014–2017 рр. ця криза лише посилилась внаслідок погіршення суспільно-політичної ситуації. Звідси не випадково загальний кримінологічний портрет особи злочинця-фальшивомонетника відзначається його низьким соціальним статусом й незначними доходами. Тому стає очевидним, що формуванню економічної фрустрації винних у виготовленні й збуті підроблених грошей і марок акцизного податку, сприяють соціально-економічні негаразди. Вони виявляються у бідності (за даними ООН, понад 80% українців⁴), зумовленої безробіттям, спадом виробництва, фінансовою і банківською нестабільністю, значним навантаженням на видаткову частину державного бюджету внаслідок фі-

¹ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 263.

² Економіка и право; под ред. А. П. Заостровцева. Санкт-Петербург: Наука, 2009. С. 169–188.

³ Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии: учеб. В 2 т. Т. 1. Общая часть. Москва: Юрайт, 2011. С. 495.

⁴ Експерти: За межею бідності в Україні живуть 80% населення. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/03/13/6960512/> (дата звернення: 29.04.2018).

нансових обов'язків з виплати відсотків за кредитами МВФ, Світового банку та інших міжнародних фінансових кредиторів. А, як зазначають окремі кримінологи, суспільство істотно криміналізується, якщо в ньому поза межею бідності перебуває 10% населення, оскільки так званий середній клас є запорукою соціальної стабільності¹. Як бачимо, в Україні показник бідності значно перевищує граничну «безпечну» межу для сталого розвитку держави і безпеки громадян. До того ж протягом 2014–2017 рр. Україна витрачає щороку до 150 млрд грн на проведення АТО у Донецькій і Луганській областях. Зокрема, у 2017 р. на сферу оборони і безпеки виділено 5,9% ВВП, що складає 134,5 млрд грн. Це на 18,4% більше порівняно із 2016 р.² Зрозуміло, що загалом фінансування Збройних Сил України здійснюється за рахунок перерозподілу коштів із соціальної сфери, тобто завдяки штучному стриманню підвищення заробітних плат, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат, а також банальній емісії національної валюти. Це істотним чином впливає на посилення інфляційних процесів. У підсумку мільйони українців перебувають у ситуації неможливості працевлаштування, а якщо громадяни і мають роботу, то середній рівень заробітної плати в Україні, особливо у бюджетній сфері, не дозволяє забезпечити життєві потреби на мінімально достатньому рівні (придбання їжі, одягу, взуття, оплата комунальних послуг, навчання тощо). Особливо гострою така ситуація є для 1,65 млн (станом на січень 2017 р.) внутрішньо переміщених осіб³, тобто переселенців з окупованих територій Донецької і Луганської областей.

Із цього приводу слушно зауважив сучасний і відомий на весь світ норвезький кримінолог Н. Крісті, що сама держава і суспільство створюють передумови для соціальних відхилень. І злочинець може

¹ Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави. м. Івано-Франківськ, 2007. С. 56.

² Оборонний бюджет-2017: скільки і кому. URL: <http://glavcom.ua/publications/oboronniyu-byudzheta-2017-skilki-i-komu-393601.html> (дата звернення: 8.05.2018).

³ В уряді підраховали кількість переселенців з Донбасу та Криму. URL: <http://nv.ua/ukr/ukraine/politics/v-urjadi-porahuvali-skilki-v-ukrajini-pereselentsiv-z-donbasu-ta-krimu-488266.html> (дата звернення: 25.04.2018).

слугувати індикатором проблем, зумовлених суспільним устроєм¹. Виходячи з цього, а також урахувуючи структуру і характер сучасної злочинності в Україні, де переважають корисливі злочини, включаючи злочини, передбачені ст. 199 КК України, можна дійти висновку, що головною проблемою українського суспільства та прорахунком внутрішньої державної політики є ціла низка недоліків в економічній та соціальній сферах.

Такі прорахунки перелічені у Законі України «Про основи національної безпеки України» 2003 р.: скорочення ВВП; зниження інвестиційної активності; ослаблення системи державного регулювання у сфері економіки; нестабільність фіскальної політики держави; зростання кредитних ризиків; недостатні темпи подолання структурної деформації в економіці; низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером; велика боргова залежність держави; неефективність антимонопольної політики; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, «тінізація» національної економіки тощо².

Як бачимо, існування різних за характером недоліків соціально-економічної політики України є потужним криміногенним підґрунтям, що прямим негативним чином відбивається на більшості населення нашої держави. У підсумку частина громадян вдається до злочинного способу задоволення певних матеріальних, у тому числі вітальних, потреб, що за сучасних соціально-економічних умов є для деяких із них чи не єдиним засобом виживання. Звідси соціально-економічні криміногенні чинники виходять на перший план у детермінаційному комплексі фальшивомонетництва.

Для більш показового і незалежного оцінювання стану української економіки використаємо дані щодо місця нашої держави у різних міжнародних рейтингах, що складаються фахівцями різноманітних аналітичних центрів, банків, консалтингових компаній, неурядових

¹ Кристи Н. Удобное количество преступлений; пер. с англ. Е. Матерновской; общ. ред. и вступ. ст. Я. И. Гилинского. Санкт-Петербург: Алетейя, 2006. С. 7.

² Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. №964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №39. Ст. 351.

громадських організацій тощо. Ця інформація є важливою не лише для потенційних інвесторів України, а має враховуватись Урядом і профільними міністерствами під час формування й реалізації державної соціальної й економічної політики як базису загальносоціального запобігання злочинності у цілому та явищу фальшивомонетництва, зокрема. До таких рейтингів за участі України, що складені за підсумками 2015–2016 рр., пропонуємо віднести такі:

1. У щорічному рейтингу процвітання (The Legatum Prosperity Index) країна опинилась на 107 місці із 149. За цим індексом найгірші показники зафіксовані у категоріях, що стосуються соціальної сфери, ефективності уряду, демократії і верховенства права.

2. Умови ведення бізнесу (Doing Business): за даними Світового банку, Україна посіла 80 сходинку із 190 можливих. Її випередили, наприклад, Грузія (16 місце), Польща (24 місце) і навіть Росія (40 місце).

3. За показником глобальної конкурентоздатності, що визначає Всесвітній економічний форум, наша держава посіла 85 місце. Протягом 2015–2016 рр. втрачено 6 позицій.

4. За даними Міжнародного інституту розвитку менеджменту (Швейцарія) щодо конкурентоздатності економіки, наша держава зайняла передостаннє 59 місце. Нижче України лише Монголія та Венесуела. Цей рейтинг розраховується за 340 критеріями, що включають 4 групи показників: економічні досягнення, ефективність Уряду, результативність бізнесу, стан інфраструктури.

5. Згідно з оцінками видання «The Economist» українська національна валюта, гривня, за індексом Бігмака є найбільш недооціненою, оскільки курс долара США має складати не більше 8 грн.

6. Відповідно до рейтингу інвестиційної привабливості (International Business Compass), що формується Гамбургським інститутом світової економіки разом із німецькою аудиторською компанією «BDO AG», Україна опинилась на 130 позиції між Алжиром й Іраком, втративши за останній рік аж 41 пункт.

7. За показником привабливості громадянства (Quality of Nationality Index), анонсованим швейцарською компанією «Henley &

Partners», Україна посіла 87 місце. Цей рейтинг урахує масштаб економіки, розвиток людського потенціалу, стабільність. Лідерами цього рейтингу виявилась ФРН, Данія й Фінляндія.

8. Добробут українців, згідно із результатами досліджень швейцарського банку Credit Suisse, є найгіршим у Європі.

9. Відповідно до так званого індексу нещастя (Misery Index), що визначається за рівнем безробіття й інфляції (видання «Bloomberg»), Україна має одну з найгірших економік світу разом із Венесуелою, Аргентиною та ЮАР.

10. Україна посіла перше місце в Європі та другу сходинку у світі за рівнем смертності у розрахунку на 100 тис. населення. Чисельність населення нашої держави (без Автономної Республіки Крим та м. Севастополь) складає станом на 2016 р. 41,8 млн осіб¹.

Представлений список місця України у світових рейтингах, що стосуються стану соціально-економічної й фінансової сфери, можна продовжувати й надалі. Виходячи із наведеної інформації, слід констатувати, що на теперішній час наша держава є однією із найменш економічно і соціально розвинених не лише в Європі, а й у світі. За багатьма показниками Україна наближається до слаборозвинених країн третього світу Азії, Африки й Латинської Америки.

Доповнити загальні світові рейтинги можна офіційними статистичними відомостями Державної служби статистики України про соціально-економічний розвиток нашої країни. Так, ВВП України протягом 2010–2015 рр. скоротився на 10,9%. Простежується негативний зовнішньоторговельний баланс: у 2012 р. він складав 114,7 млрд грн, у 2014 р. – 55,7 млрд грн. Неоднозначними є показники щорічного рівня заробітної плати. Незважаючи на те, що у 2010–2015 рр. він збільшився з 449,6 млрд грн до 677 млрд грн відповідно, тобто у півтора рази, одночасно на 154,8% зросли виплати соціальної допомоги держави різним категоріям громадян: 423,4 млрд грн у 2010 р. проти 655,3 млрд грн у 2015 р. На стагнацію української економіки вказують дані про стан щорічного приросту фінансових активів, які

¹ Рейтинги України или когда Украина остановится? URL: <http://europa.com/ukraine/economic/555-kogda-ukraina-ostanovitsya> (дата звернення: 8.05.2018).

у 2010–2015 рр. скоротились майже у 10 разів (!): з 142,3 млрд грн до 15,1 млрд грн відповідно. Слід підкреслити, що попри офіційне зростання рівня заробітної плати громадян відбувається істотне зменшення їх реальних доходів, починаючи із 2014 р., тобто із початком революційних подій і проведенням АТО у Донецькій і Луганській областях України. Зокрема, це скорочення у 2013–2014 рр. становило 11,5%, а у 2014–2015 рр. ще більше – 22,3%. Невтішною є інформація й щодо індексу споживчих цін на товари й послуги, адже цей показник є віддзеркаленням як інфляційних процесів, так і відбиває девальвацію національної валюти. Загальний індекс споживчих цін в Україні у 2010–2016 рр. збільшився на 83%. Причому основне здорожчання товарів прийшлося на 2014–2016 рр., яке становить 74,7%. Упродовж 2014–2016 рр. істотно зросли ціни на комунальні послуги (+ 167,1%), продукти харчування (+ 67,1%), алкогольні напої і тютюнові вироби (+ 62,5%)¹. Безперечно, можна навести й інші дані, що демонструють глибоку соціально-економічну кризу нашої країни, яка збільшує частку бідного населення та сприяє формуванню у певної частини громадян кримінальної корисливої мотивації, спрямованої, у тому числі, на незаконне збагачення шляхом виготовлення і збуту предметів фальшивомонетництва.

Вищеперелічені негаразди в економіці й соціальній сфері, на думку як більшості кримінологів, так й інших експертів, пов'язані з діяльністю фінансово-промислових груп, які визнаються потужним гальмом соціально-економічного розвитку України. Це виявляється у підкупі з боку олігархату державних службовців, фінансуванні політичних партій, лобіюванні власних бізнес-інтересів, контролі ЗМІ². Тому через тотальний вплив олігархів майже на усі сфери суспільно-політичного життя наша держава не у змозі запросити справжніх

¹ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2018).

² Григор'єв Р. Г. Кримінологічна характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та заходи запобігання їм в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.; Костюк Б. Олігархічна Україна: перспективи подолання олігократії. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/28085280.html> (дата звернення: 24.04.2018).

інвесторів, готових вкладати на прозорих засадах фінансові ресурси у різні сектори вітчизняної економіки. Звідси маємо високий рівень корупції, який зумовлюється не в останню чергу злочинною діяльністю членів фінансово-промислових груп.

Додатковим фактом, який підтверджує статистичні дані про хиткість української економіки, її розбалансованість, нестійкість фінансової сфери і банківського сектору, є плани про уведення до грошового обігу нової банкноти номіналом 1 тис. грн. За інформацією НБУ, її презентація мала відбутись ще у лютому 2017 р.¹ Очевидно, що ця подія негативно відіб'ється на поширенні явища фальшивомонетництва та, відповідно, збільшенні рівня злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Адже злочинна діяльність фальшивомонетників, як показує практика і результати емпіричного дослідження, спрямовані здебільшого на виготовлення і збут гривні великого номіналу. Тому згодом банкнота найвищим номіналом у 1 тис. грн має посісти перше місце у структурі предметів фальшивомонетництва.

Із викладеного випливає, що негативні процеси у соціально-економічній сфері нашої країни здатні посилити економічну фрустрацію окремих громадян, їх намагання компенсувати низький рівень доходів злочинними прибутками від підробки грошей, марок акцизного податку та інших предметів фальшивомонетництва. Тобто у такий спосіб винні можуть задовольняти як нужденні потреби, так і особисті й сімейні потреби в економічній та соціальній безпеці. У цьому зв'язку у 2008 р. Папа Римський Бенедикт XVI сказав, що «...наш світ впаде, якщо люди шукатимуть виключно особисту вигоду...»². Тобто на особисту вигоду, яка виражається у корисливій злочинній мотивації, як центральної детермінанти багатьох злочинів, у тому числі тих, що передбачені ст. 199 КК України, вказується не лише у кримінологічній науці, а цей факт визнається й церквою. Вважаємо, що сказане має бути ураховано органами державної влади під час реалізації державної соціальної й економічної політики, а також у процесі розробки загальносоціальних заходів запобігання фальшивомонетництву.

¹ В Україні скоро появится купюра в 1000 гривен. URL: <http://minprom.ua/news/224990.html> (дата звернення: 22.04.2018).

² Цит. за: Овчинский В. С. Криминология кризиса. Москва: Норма, 2009. С. 6.

Особливість розглядуваного явища соціальної дійсності полягає у тому, що, з одного боку, соціально-економічні деструктивні процеси впливають на формування корисливої мотивації потенційних злочинців. Тобто соціально-економічний детермінаційний комплекс бере безпосередню участь у появі в осіб внутрішньої причини вчинення конкретних злочинів як проявів фальшивомонетництва. З другого, – конкретизація цієї мотивації здійснюється внаслідок існування певних зовнішніх обставин, до яких, окрім іншого, можна віднести технологічні умови розвитку сучасного суспільства.

Окрім цього, за статистичними даними, Україна рухається у напрямку розвитку інформаційного суспільства, подальшого поширення використання інформаційних технологій. Зокрема, у нашій країні налічується понад 20 млн Інтернет-користувачів (майже половина населення України). При цьому віковою категорією, що найшвидше зростає, є користувачі Інтернету віком 60 років і старше¹. Загальний рівень проникнення смартфонів в інформаційну сферу оцінюється фахівцями у 33%. Це означає, що майже 15 млн українців потенційно мають доступ до глобальної мережі². Тобто наразі відбувається послідовна інформатизація України шляхом стабільного збільшення частки користувачів різних вікових груп офісною технікою (персональних комп'ютерів, ноутбуків, копіювальних пристроїв, сканерів, принтерів тощо), різноманітними девайсами (смартфонами, планшетами), а також загального доступу громадян до Інтернету. Тому не випадково, що певна частина фальшивомонетників використовувала технологічні досягнення у процесі виготовлення фальшивих грошей або марок акцизного податку.

Окрім широкого поширення й доступності сучасної офісної техніки для більшості громадян України, до технологічних криміногенних чинників, що сприяють вчиненню злочинів, передбачених ст. 199 КК України, можна віднести й певні недоліки у захисті якості національної валюти, гривні, й марок акцизного податку. Незважаючи на

¹ Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2013 рік. Київ, 2013. С. 13–19.

² Сапитон М. Статистика популярності смартфонів в Україні і чому это важно. URL: <https://uip.me/2016/07/smartphones-in-ukraine/> (дата звернення: 7.05.2018).

те, що гривня загалом відноситься до найбільш сучасних і захищених валют світу, на думку експертів НДЕКЦ, є певні недоліки. До таких віднесено: відсутність елемента магнітної стрічки; не передбачення мікроперфорації; випуск окремих банкнот гривні без застосування спеціального паперу, більш стійкого до зношення; мала кількість дрібних елементів захисту із роздільною здатністю понад 6 000 dpi; відсутність додаткових інфрачервоних елементів.

Що стосується марок акцизного податку, то в опитаних експертів до цих предметів фальшивомонетництво було найбільше дорікань щодо рівня їх захисту та якості виробництва: відсутність глибокого друку із застосуванням спеціальних фарб; не нанесення графічного й голографічного захисту; дуже рідка зміна зразка марки; не передбачення інфрачервоного захисту, який є більш надійним порівняно із ультрафіолетовим, та ін.¹

Різноманіття кримінологічної детермінації фальшивомонетництва не обмежується соціально-економічними й технологічними криміногенними чинниками. На поширення досліджуваного явища впливають й інші детермінаційні комплекси, що будуть розглянуті у наступних підрозділах монографії.

===== 3.2. Організаційно-управлінські детермінанти, що сприяють фальшовомонетництву

На особливо криміногенний вплив організаційно-управлінських чинників у системі детермінації злочинності та явища фальшивомонетництва наголошується як ученими², так і доводиться результатами

¹ Михалік О. І. Результати експертних оцінок фальшивомонетництва в Україні. *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (Херсон, 9–10 жовт. 2015 р.). Херсон: Вид. дім «Гельветика». С. 134–137.

² Бойко А. М. Детермінуючий комплекс злочинності: поняття та структура. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права* (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 32–35.

емпіричного дослідження. Зокрема, опитування експертів НДЕКЦ при МВС України, а також працівників територіальних управлінь протидії злочинності у сфері економіки МВС України показало такі чинники організаційно-управлінського характеру, що зумовлюють фальшивомонетництво: складність виявлення цих злочинів й встановлення винних у їх вчиненні осіб (27,5% і 34% відповідно); недостатній рівень захисту окремих предметів фальшивомонетництва, особливо марок акцизного податку (7,5% і 3,6% відповідно); некомпетентність банківських працівників, які мають встановлювати підробки та вилучати їх із грошового обігу (5% і 8,4% відповідно); неефективна робота правоохоронних органів (5% і 6,8% відповідно); корупція у системі судових і правоохоронних органів (2,5% і 5,2% відповідно); недосконалий механізм митного контролю при переміщенні товарів і людей через державний кордон України (2,5% і 13,6% відповідно); недостатня взаємодія працівників територіальних управлінь протидії злочинам у сфері економіки МВС України із експертами НДЕКЦ (5% і 3,2% відповідно)¹. Як бачимо, вчиненню злочинів, пов'язаних із підробкою грошей і марок акцизного податку, сприяє ціла низка організаційно-управлінських детермінант.

Традиційно до кола таких криміногенних чинників належать й недоліки правоохоронної діяльності. Із реформуванням органів внутрішніх справ й органів прокуратури, що здійснюється й до теперішнього часу, ці детермінанти набувають особливої актуальності. Вказана теза підтверджується навіть керівниками силових відомств. Так, колишній голова Національної поліції Х. Деконаїдзе підкреслювала, що однією із причин посилення криміногенності в Україні у 2015–2016 рр. є недоліки кадрової політики під час реформування підрозділів поліції. Вони виявляються у своєрідному кадровому голоді, коли, з одного боку, у процесі переатестації, у тому числі співробітників управлінь протидії злочинності у сфері економіки, які виявляють факти фальшивомонетництва, звільнено більшість професіоналів, а,

¹ Михалік О. І. Детермінація фальшивомонетництва в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 лист. 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 118–120.

з другого, – набрано нових, однак малодосвідчених працівників¹. Ця теза підтримується більшістю експертів². Звідси на кінець 2016 р. недобір поліцейських в Україні становив близько 20 тис. осіб³. При цьому частина нових поліцейських має деформовану морально-психологічну сферу і влаштовується до органів внутрішніх справ виключно через матеріальні й економічні мотиви⁴. Зрозуміло, що такі співробітники є потенційними корупціонерами.

Подібна позиція цілком розділяється колишнім фундатором кримінальної розвідки та УБОЗ України В. Куром. Він, коментуючи сучасну криміногенну обстановку, зазначає, що головним чинником, який позначається на поширенні корисливої злочинності в Україні, включаючи прояви фальшивомонетництва, є непрофесійне реформування МВС України, а також негативний вплив на ці процеси олігархів й фінансово-промислових груп⁵. Можна констатувати, що представники великого бізнесу, незаконно втручаючись у соціально політичну сферу, лобіюючи певних кандидатів на посаду керівників правоохоронних органів, у такий спосіб заважають прозору і демократичному реформуванню органів кримінальної юстиції й сприяють поширенню корупції у правоохоронній сфері.

Організаційно-управлінські вади у діяльності правоохоронних органів стосуються й податкової міліції. Парламентарями, підпри-

¹ Нацполиция страдает от «кадрового голода», – Деканоидзе. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/natspolitsiya-stradaet-kadrovogo-goloda-dekanoidze-1474464517.html> (дата звернення: 3.05.2018).

² Олексій Баганець: Чому правоохоронна система в Україні стала безпорадною, а злочинність динамічно захоплює регіони? URL: http://protokol.com.ua/ua/chomu_pравоохоронна_sistema_v_ukraini_stala_bezporadnoyu_a_zlochinnist_dinamichno_zahoplyue_regioni/ (дата звернення: 7.05.2018).

³ Штат полиции недокомплектован на 19 тысяч человек – Администрация Президента. URL: http://ru.golos.ua/suspilstvo/shtat_politsii_ne_ukomplektovan_na_19_tvyisyach_chelovek_ar_3423 (дата звернення: 10.05.2018).

⁴ Фролова О. Г. Сучасні кримінологічні, правові та інші проблеми професійного відбору і підготовки поліцейських в Україні. *Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2016 р.) / МВС України, Департамент патрул. поліції України; ХНУВС, Каф. спец. фіз. підготовки. Харків: ХНУВС, 2016. С. 83–87.

⁵ Кур В. Реформа МВС була віддана в руки непрофесіоналів та фінансово-промислових груп. *Тиждень*. 2016. №24. С. 7, 8.

емцями, громадськими активістами визнано, що ця структура відзначається високим рівнем корупції. Податкова міліція останніми роками перетворилась на каральний фінансовий орган, що не протидіє кримінальним правопорушенням у сфері економіки, а, навпаки, прикриває незаконну економічну діяльність організованих злочинних угруповань. Більше того, діяльність податкової міліції останнім часом стала для держави збитковою, оскільки, наприклад, у 2015 р. вона повернула до бюджету 521 млн грн податків, тоді як на утримання цього органу витрачено 554 млн грн¹. Тому можна вважати правильним ліквідацію податкової міліції з 1 січня 2017 р.² На справедливості цієї тези вказують результати проведеного емпіричного дослідження. Зокрема, у матеріалах вивчених кримінальних проваджень, розглянутих судами за ст. 199 КК України, часто траплялись випадки незаконної діяльності підпільних цехів і навіть заводів з виготовлення контрафактної алкогольної й тютюнової продукції, на яку наклеювались підроблені марки акцизного податку³. Більшість таких злочинів тривали місяцями, а іноді й роками. Очевидно, що це відбувалось за мовчазної згоди й прикриття з боку органів податкової міліції.

Прорахунком існуючої стратегії протидії злочинності в Україні, включаючи фальшивомонетництво, є посилення каральної практики. Це є відповіддю держави і правоохоронних органів на поширення злочинності, а також індикатором безсилля у нерепресивному обмеженні злочинності. Результати журналістських розслідувань показують, що керівництвом органів прокуратури здійснюються усні вказівки підлеглим щодо необхідності збільшення частки засуджених, особливо за корисливі злочини, яким має призначатись покарання у виді позбавлення волі. Тому не випадково почастишали масові апеляції прокурорів на рішення місцевих судів під час звільнення винних

¹ Гетман О. Податкова міліція. Давайте, нарешті, попросаємося! URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/01/18/617881> (дата звернення: 2.05.2018).

² Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні: Закон України від 21.12.2016 р. № 1797 – VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 5–6. Ст. 48.

³ Кримінальне провадження № 1-кп/234/136/15 Краматорського міського суду Донецької області; Кримінальне провадження № 1-кп/352/58/15 Тисьменського районного суду Івано-Франківської області.

від відбування покарання з випробуванням¹. Указана правоохоронна стратегія є помилковою і доводиться правозастосовною практикою розвинених країн світу. Наприклад, у 80-ті рр. ХХ ст. у США було посилено каральну практику у сфері протидії злочинності. Результатом стала тимчасова стабілізація рівня злочинності, який знову збільшився. Тому з того часу і до нині у США пріоритетом у правоохоронній сфері є не стільки державна репресія, скільки забезпечення соціально-економічного розвитку та максимальне наближення поліції до громадян у межах запобіжної стратегії «community policing» (орієнтування на місцеві громади)². Очевидно, що Україна має відмовитись від подібної практики та запозичити найкращі прогресивні зарубіжні моделі обмеження злочинності.

Окрім кадрових недоліків у роботі правоохоронних органів, спостерігається також низькі показники розкриття злочинів. Якщо у 2013–2015 рр. рівень розкриття злочинів скоротився з 45% до 39% відповідно, то у 2016 р. цей показник погіршився ще більше і становить менше 30%. На думку Генерального прокурора України, на посилення криміногенності у державі наразі істотно впливає не лише соціально-економічні чинники, а й дезорганізація органів кримінального переслідування³, що відбивається на ефективності їх діяльності.

За статистичною інформацією, ситуація із розкриттям злочинів, передбачених ст. 199 КК України, є ще гіршою. Так, у 2013 р. питома вага кримінальних правопорушень, в яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення), у загальній структурі облікованих злочинів, становило 83,8%. У 2016 р. цей показник збільшився до 93%. Це означає, що рівень розкриття фальшивомонетництва перебуває на рівні 7%. Представлені цифри наочно демонструють, що рівень розкриття досліджуваних злочинів є дуже

¹ Прокуратура решила сбить волну преступности повальными посадками. URL: <https://strana.ua/news/45225-v-kieve-reshili-sbit-prestupnost-povalnymi-posadkami.html> (дата звернення: 4.05.2018).

² Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. С. 58.

³ Розкриття злочинів впало до 30% – генпрокурор. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/02/15/7135424/> (дата звернення: 9.05.2018).

низьким і значно гіршим як за розкриттям усіх кримінальних правопорушень (25,3%), так і за розкриттям злочинів у сфері господарської діяльності (34,8%)¹.

Особливість розслідування кримінальних проваджень про фальшивомонетництво і його успішність залежать від взаємодії експерта з оперативними працівниками та слідчим. Тому у більшості випадків на етапі дослідчої перевірки і на стадії відкриття кримінального провадження за цією категорією злочинів неефективно використовуються спеціальні знання. Загалом слідчі дії здійснюються без участі спеціаліста, що призводить до втрати важливих доказів². Тому не випадково, що рівень розкриття злочинів, передбачених ст. 199 КК України, є дуже низьким.

Певним чином поширенню фальшивомонетництва сприяє недоліки органів поліції щодо формування криміналістичних обліків підробленої валюти та їх використання. Незважаючи на те, що НДЕКЦ МВС України в областях наповнюють інформаційну автоматизовану пошукову базу даних «Підроблена гривня», «Підроблений долар», «Підроблена банкнота євро», «Підроблений рубль», однак такі відомості мають здебільшого накопичувальний характер й не завжди використовується поліцейськими для запобігання таким злочинам. Більше того, основний масив інформації у зазначених автоматизованих базах стосується місця виявлення злочину та способу підробки грошей³. Натомість, бракує інформації про особу, яка виготовила, перемістила, перевезла чи збула гроші. Окрім цього, до регіональних НДЕКЦ інформація про ступені захисту нових зразків національної

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 1) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019.

² Мировська А. В. Участь спеціаліста в проведенні окремих слідчих дій у ході розслідування фальшивомонетництва. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. №22. С. 281–291.

³ Дейнека Т. М. Сучасний стан обліку підроблених грошових знаків і експертна профілактика фальшивомонетництва: взаємодія служб ОВС. *Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие*: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Київ, 20–21 октяб. 2005 г.) / сост. К. Н. Ковалев, Т. В. Тимофеева. Київ: ИПЦ МВД України, 2006. С. 168–177.

валюти й особливості її друку надходить з певним запізненням¹. Ураховуючи, що у 2016 р. уведено до обігу нову банкноту номіналом 100 грн, а у 2017 р. НБУ планує поширити купюру номінальною вартістю 1 тис. грн, тому цей чинник вважається достатньо важливим з огляду сприяння фальшивомонетництву.

Слід зазначити, що інформаційним базисом запобігання досліджуваним злочинам є автоматизована інформаційна система «Фальшивомонетництво», що є у розпорядженні територіальних управлінь протидії злочинам у сфері економіки МВС України. Вона накопичує різні дані щодо підробки національної та основних світових валют². Однак недоліком цієї програми вважається відсутність будь-яких відомостей про інші предмети фальшивомонетництва (марки акцизного податку, державні цінні папери, білети державної лотереї, голографічні захисні елементи).

Організаційно-управлінським недоліком слідчих підрозділів Національної поліції є невиконання вимог щодо встановлення усіх дійсних обставин, що посприяли вчиненню злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Зокрема, згідно із п. 2.1.5. наказу МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» від 9 серпня 2012 р. № 686 на органи досудового розслідування покладається завдання виявляти причини й умови, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, а також вживати через відповідні органи заходи щодо їх усунення³. Результати емпіричного дослідження показали, що у третині злочинів (30,8%) про фальшивомонетництво причини й умови зло-

¹ Попов В. Л., Смельянова О. М. Проблемні питання щодо функціонування оперативно-криміналістичних обліків підроблених грошових знаків і бланків документів у практичній діяльності експертної служби. *Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие*: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Київ, 20–21 октяб. 2005 г.) / сост. К. Н. Ковалев, Т. В. Тимофеева. Київ: ИПЦ МВД України, 2006. С. 165–168.

² Кудінов В. А. Аналіз основних статистичних форм автоматизованої інформаційної системи «фальшивомонетництво» МВС України. *Захист інформації*. 2008. № 4. С. 71–77.

³ Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 9.08.2012 р. № 686. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12> (дата звернення: 29.04.2018).

чинів слідчими встановлені не були, так само й не були здійснені необхідні заходи, спрямовані на їх усунення.

Загостренню обстановки у сфері готівкового обігу забороненої гривні, а також загальному поширенню випадків завезення на підконтрольну територію України підроблених грошей сприяє незадовільна робота як СБУ, так й органів внутрішніх справ. Зокрема, у 2014 р. після захоплення терористично-сепаратистськими озброєними формуваннями банківських й фінансових установ на території Донецької і Луганської областей України з метою недопущення використання грошової маси, яка випадково опинилась у руках злочинців, НБУ 8 грудня 2014 р. видав постанову «Про затвердження змін до Інструкції щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі» № 798¹. Згідно із нею працівники банків зобов'язувались знищувати або помічати банкноти у банківських установах на окупованих територіях, щоб не допустити їх подальший обіг на території України. На жаль, частина таких помічених спеціальною фарбою банкнот гривні, як і виготовлених сепаратистами підробок національної валюти, була завезена злочинцями на підконтрольну територію України для їх збуту². Цьому посприяла неоперативність й непильність правоохоронних органів.

Свідоме замовчування органами державної влади та силовими відомствами України через корупцію масових випадків контрабанди спирту та інших підакцизних товарів з території так званих ДНР і ЛНР також є вагомим чинником, який сприяє поширеності фальшивомонетництва. Адже виготовлення контрафактної горілки із контрабандної спиртовмісної сировини не уявляється можливим без виготовлення і збуту марок акцизного податку.

Обставиною, що впливає на поширення підроблених грошей в Україні, є, у тому числі, значна частка готівки у фінансовому секто-

¹ Про затвердження змін до Інструкції щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі: постанова Національного банку України від 8.12.2014 р. № 798. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=12727147> (дата звернення: 9.05.2018).

² Черевков Д. В Харькове участились обнаружения «меченых» денежных купюр. URL: <http://iz.com.ua/ukraina/86803-harkov-zapolonili-mechenye-kupyury-iz-dnr.html> (дата звернення: 5.05.2018).

рі. За даними НБУ, співвідношення готівкової маси до ВВП в Україні становить 18,1%. Наприклад, у Норвегії цей показник дорівнює лише 1,9%, Швеції – 2,2%, Данії – 3%. Крім цього, високий рівень готівки у грошовому обігу гальмує зростання економіки, знижує рівень фінансової прозорості, затримує активний розвиток сучасних сервісів й технологій. Попит на готівку зумовлений високим рівнем тіньової економіки в Україні, який сягає щонайменше 41%¹, а також низькою довірою громадян до банківської системи².

У свою чергу, існує ціла низка чинників, що заважають обмеженню готівкових розрахунків як населенням, так і підприємствами. Має місце висока ставка міжбанківської комісії, що гальмує розширення мережі термінального обладнання. Простежується нерівномірне покриття терміналами території держави. Так, в Україні на 1 млн громадян припадає 2,7 тис. терміналів, що у 2–3 рази менше за середньоєвропейський показник. Крім цього, більше половини терміналів припадає на 5 областей (Київську, Дніпропетровську, Донецьку, Харківську, Одеську). При цьому монополісти ринку електронних платежів (Visa, MasterCard), на частку яких приходиться 88% ринку, заважають розвивати національну систему масових електронних платежів³. До того ж у багатьох українських підприємств, що здійснюють роздрібну торгівлю продуктами харчування, одягом, побутовими й господарськими товарами, надають різні послуги, термінали фактично відсутні. Це з одного боку. А, з другого, – більшість громадян України відзначається своєрідним фінансовим нігілізмом, який виявляється у фінансовій безграмотності, незнанні способів оптимізації родинних витрат та заощадженні власних коштів.

Значна частка готівки у грошовому обігу не дозволяє НБУ здійснювати належне управління і контроль готівкового обігу, у тому числі пов'язаного із зберіганням, переміщенням готівки, перевіркою

¹ Тенденції тіньової економіки в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ, 2016. С. 3.

² Концепція проекту «Cashless economy» / Національний банк України. Київ, 2016. С. 2–4.

³ Бублик Є. О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2013. №2. С. 32–42.

її якості тощо. У зв'язку із цим НБУ був вимушений на початку 2017 р. укласти спеціальну угоду із державним банком «Ощадбанк», відповідно до якої на останній покладається функція зберігання запасів готівки, забезпечення нею інші банки регіонів і приймання від них грошові надлишки¹. Вважаємо, що ця подія не сприятиме належному грошовому контролю в Україні, а, навпаки, створюватиме додаткові підстави для різних службових зловживань, унаслідок яких не виключатимуться випадки викрадень готівки, підміни справжніх грошей підробленими тощо.

Певним чином поширеність фальшивомонетництва зумовлена у цілому непорядковою діяльністю великої кількості пунктів обміну валют. Наразі в Україні на здійснення валютних операцій мають відповідні ліцензії 30 фінансових компаній та «Укрпошта». У 2016 р. порівняно із попереднім роком їх кількість зросла у півтора рази і становила 3 205². На нашу думку, це є криміногенним недоліком, що вказує на прорахунки НБУ в організації, управлінні й контролі над діяльністю подібних установ та не відповідає практиці розвинених західних країн світу, де послуги із валютними операціями надаються переважно банками. За умови широкої розгалуженості мережі пунктів обміну валют в Україні зростають шанси одержання касирами від клієнтів або, навпаки, підроблених грошей національної або іноземної валюти. Особливо це стосується так званих суперпідробок доларів США чи євро, виявити які візуально і навіть за допомогою базових ультрафіолетових пристроїв майже неможливо. Таке обладнання є лише у головних офісах банківських установ, де здійснюється інкасація грошей.

Криміногенним чинником, що має тісний зв'язок із соціально-економічними детермінантами фальшивомонетництва, є недосконале управління НБУ емісійною діяльністю. Воно пов'язане як із додатко-

¹ «Ощадбанк» отримав право зберігати готівку Нацбанку. URL: http://espresso.tv/news/2017/02/28/quotoschadbankquot_otrymav_pravo_zberigaty_gotivku_nacbanku (дата звернення: 7.04.2018).

² За рік в Україні у півтора рази зросла кількість валютних обмінників. URL: <http://tsn.ua/groshi/za-rik-v-ukrayini-v-pivtora-razu-zroslo-kilkist-valyutnih-obminnikiv-865719.html> (дата звернення: 5.05.2018).

вим випуском національної валюти з метою виконання зобов'язань за кредитами МВФ, тимчасової стабілізації кризи соціально-економічної сфери, так й з емісією на ринку акцій, корпоративних облигацій, випуском державних цінних паперів, інститутів спільного інвестування¹. Перелічені факти виступають своєрідним фінансовим підґрунтям й зовнішньою сприятливою криміногенною обстановкою вчинення злочинів, передбачених ст. 199 КК України.

Одним із дієвих заходів, спрямованих на обмеження фальшивомонетництва, є періодична зміна зразків банкнот або суттєве покращення якості їх захисту. За даними НБУ, це має здійснюватись раз на 5–7 років. Що стосується гривні, то зразки номіналів, що найчастіше підробляються злочинцями, змінюються не так часто, як того вимагають внутрішньовідомчі інструкції й прогресивна зарубіжна практика. Як відомо, з березня 2015 р. НБУ увів до обігу оновлену банкноту номіналом 100 грн зразка 2014 р., а з квітня 2016 р. – нову банкноту номіналом 500 грн зразка 2015 р.² Натомість, зразок банкноти номінальною вартістю 200 грн, що, за результатами емпіричного дослідження, підробляється у 27% випадків, досі не змінений.

Ще одним своєрідним прорахунком є неякісна організація з боку НБУ нанесення усіх необхідних елементів на банкноти національної валюти. Так, основні елементами захисту банкнот гривні перелічені у підрозділі 1.1. монографії й стосуються технічних й технологічних аспектів. При цьому існують й додаткові елементи, до яких пропонуємо віднести спеціальні написи і застереження, що наносяться у типографський спосіб на відповідних частинах банкнот, про заборону підробки національної валюти та передбаченість чинним законодавством кримінальної відповідальності за подібні дії. Така практика є достатньо поширеною. Наприклад, на банкнотах усіх номіналів радянських рублів передбачалось попередження: «Підробка державних казначейських білетів переслідується законом». Безумовно, що головною причиною злочинів, передбачених ст. 199 КК України, є кримі-

¹ Про Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року: постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. № 391. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (дата звернення: 27.04.2018).

² Лист Національного банку України від 7.06.2016 р. № 50-0004/48007.

нальна мотивація фальшивомонетників, спрямована на незаконне збагачення. Однак наявність такого напису має відповідне інформаційно-профілактичне призначення і може здійснити запобіжний ефект на частину потенційних злочинців, які б добровільно відмовились від продовження виготовлення і збуту підробок або навіть від реалізації сформованої мети. Цією обставиною не слід нехтувати.

Окрім указаних недоліків у правоохоронній, фінансовій та економічній сферах, на детермінування фальшивомонетництва негативно впливає організаційно-управлінські прорахунки у формуванні й здійсненні державної фіскальної політики. Зокрема, це виявляється у непродуманому й соціально невідповідальному підвищенні вартості підакцизних товарів, таких як алкогольні напої та тютюнові вироби, обіг яких передбачає наклеювання на продукцію відповідних марок акцизного податку.

Істотний негативний вплив на формування і здійснення державної фіскальної політики, а також обіг підакцизних товарів в Україні, здійснює постійне політичне протистояння і конфлікт інтересів держави у виді Уряду й державного підприємства «Укрспирт» з виробниками алкогольної і тютюнової продукції. Перша сторона зацікавлена у постійному та істотному підвищенні розміру акцизного податку для наповнення державного бюджету та перекриття його значного дефіциту, а друга – у стримуванні цін на підакцизні товари для збереження обсягів продажу власної продукції, отримання стабільних прибутків й модернізації виробництва.

Мета українського Уряду у будь-який спосіб наповнити державний бюджет за рахунок систематичного підвищення ціни на алкогольну і тютюнову продукцію посилює тінізацію ринку підакцизних товарів. За оцінками спеціалістів, лише від тіньового обігу алкоголю державний бюджет щороку втрачає 5–6 млрд грн. Однак після значного збільшення акцизного податку у грудні 2016 р. у бюджеті на 2017 р. відбулось ще одне здорожчання підакцизних товарів. Це призвело до підвищення вартості однієї пляшки горілки на 10–15 грн, а однієї пачки цигарок – на 4–6 грн¹.

¹ Порошенко одобрив підвищення акцизов на алкоголь і сигарети. URL: <http://minprom.ua/news/223332.html> (дата звернення: 5.05.2018).

У 2018 р. держава продовжила здійснювати непродуману фіскальну політику, пов'язану з підвищенням ставок акцизного податку. Зокрема, за перші 4 місяці 2018 р. вітчизняне столове вино ємкістю 0,75 л зросло у ціні на 0,9 грн, що складає 1,5%. Його середня ціна в Україні становить 59,3 грн. Пляшка вітчизняного пива ємкістю 0,5 л подорожчала на 0,6 грн (+ 4%) та коштує 14,2 грн. Українська горілка ємкістю 0,5 л подорожчала на 0,5 грн (+ 0,6%) і, відповідно, має середню ціну 81,8 грн¹. Неодноразове підняття ставок акцизного податку протягом 2015–2018 рр. призвело до того, що наразі в Україні цей податок за окремими алкогольними напоями дорівнює його мінімальним ставкам деяких країн-членів ЄС.

Щодо тютюнових виробів, то акцизний податок на них у 2018 р. також зберіг тенденції до підвищення, яке складає 5–9% залежно від класу цієї продукції. У гривневому еквіваленті найбільше подорожчала пачка цигарок преміум-класу – на 2,8 грн. Її середня ціна – 34,9 грн. Цигарки медіум-класу додали у ціні 2,5 грн і коштують у середньому 28,8 грн. Цигарки вітчизняних марок подорожчали щонайменше на 1,2 грн, їх середня ціна складає 24,8 грн. Ціна пачки цигарок без фільтру зросла на 1,6 грн і коштує 21,9 грн².

Систематичне підняття ставок акцизного податку, що не відповідає темпам економічного зростання країни та рівню доходів громадян, природно відбивається на погіршенні якості такої продукції й на значному поширенні контрафактних товарів. За підрахунками фахівців, у нашій країні кожна 2–3 пляшка горілки є контрафактною³. Така продукція у більшості випадків становить загрозу для життя і здоров'я її споживачів. Зокрема, у 2016 р. у Харківській області було зафіксовано резонансне масове отруєння людей сфальсифікованою горілкою, на пляшки з якою наклеювались підроблені марки акцизного податку.

¹ В Україні дорожчає алкоголь. URL: <https://svidok.online/v-ukrayini-dorozhchaye-alkogol/> (дата звернення: 25.05.2018).

² Експерт розповів, як подорожчали цигарки. URL: <https://doba.te.ua/post/42386> (дата звернення: 25.05.2018).

³ Минагрополітики: 40% продаваної в Україні водки – із контрафактного спирта. URL: http://ru.golos.ua/suspilstvo/minagropolitiki_40_prodavaemoy_v_ukraine_vodki_iz_kontrafaktnogo_spirta_7714 (дата звернення: 6.05.2018).

Частина постраждалих, які її вживали, померла, а інша частина – стала інвалідами внаслідок сліпоти від вживання розчину метилового спирту¹. Загалом в Україні від вживання низькоякісного сурогатного алкоголю, у тому числі із підробленими марками акцизного податку, щороку гине понад 10 тис. осіб².

Певні оцінки незадовільного стану сучасного ринку тютюнової продукції здійснені експертами Інституту економічних досліджень та політичних консультацій із застосуванням математичних методів. Зокрема, було доведено, що фіскальна політика України наразі є мало-ефективною у сфері адміністрування акцизного податку. Науковцями обґрунтовано, що різке підвищення цін на тютюнові вироби призводить до низки наслідків:

1) зниження обсягу споживання (1% підвищення ціни цигарок призводить до зменшення попиту на 0,3–0,5%);

2) зміна обсягу пропозиції;

3) зміна структури споживання (купівля громадянами більш дешевих цигарок). Але найбільш негативним наслідком підвищення цін на тютюнові вироби є зміна структури пропозиції, що призводить до значного збільшення ролі тіншового сегменту, який пов'язується із виготовленням контрафактної тютюнової продукції, що випускається здебільшого із підробленими марками акцизного податку³.

Цьому є чисельні приклади із слідчо-судової практики. До того ж такий стан ринку тютюну зумовлює контрабанду цигарок, пов'язану як із їх завезенням на територію України з інших держав пострадянського простору, так із незаконним переміщенням цих товарів з України до країн-членів ЄС.

¹ Солодовник М. В Харьковской области волна «алкогольных смертей»: 11 человек умерли, один ослеп. *Комсомольская правда в Украине*. 2016. №2521 (23 сент.). С. 5.

² В Україні від неякісного алкоголю щорічно помирають 10 тисяч осіб – керівник «Укргорілки». URL: <http://glavcom.ua/news/v-ukrajini-vid-neyakisnogo-alkogolyu-shchorichno-pomirayut-10-tisyach-osib-kerivnik-ukrgorilki-376351.html> (дата звернення: 26.04.2018).

³ Ринок тютюнових виробів: оцінка впливу зміни акцизів / Ін-т економіч. досліджень та політ. консультацій. Київ, 2014. С. 17, 18.

Одним з організаційно-управлінських чинників, що сприяє розширенню незаконного ринку підакцизних товарів, є не лише непродумана цінова політика на алкогольні напої й тютюнові вироби, а й недосконала і застаріла система адміністрування акцизного податку. Вона пов'язується, окрім іншого, із використанням застарілої паперової форми марки акцизного податку. Така форма є ідеальним варіантом для фальшивомонетників, які виготовляють контрафактну продукцію, що забезпечує їм чималі злочинні неоподатковані доходи. До того ж паперові марки акцизного податку не дозволяють державі здійснювати належний контроль у сфері обігу підакцизних товарів на всіх його етапах. Це призводить до чисельних службових зловживань і корупції в органах Державної фіскальної служби України, а також втрат сотень мільйонів грн у прибутковій частині державного бюджету.

Організаційно-управлінським чинником, що зумовлює поширення досліджуваних злочинів, є протиріччя у роботі й підозріла конкуренція деяких підприємств, що виготовляють марки акцизного податку. Зокрема, на теперішній час виробником марок є поліграфічний комбінат «Україна». Але раніше таким була приватна структура «ЄДАПС», яка лише залучала вказаний комбінат в якості субпідрядника. Тому простежується внутрішнє протистояння двох виробників, що негативно позначається на організації виробництва і збереженні комерційної таємниці про технологічні особливості ступенів захисту марок акцизного податку. У зв'язку із цим не виключається прояв недобросовісної конкуренції, промислового шпіонажу щодо розголошення технології виробництва справжніх марок зацікавленим ділкам на незаконному ринку алкогольної і тютюнової продукції.

Розглядувані детермінанти фальшивомонетництва, як і всієї злочинності загалом, пов'язуються з певною пасивністю наукової спільноти. Частина наукових досягнень не має прикладної складової, частина відзначається низьким науковим рівнем, а решта – осідає у наукових архівах і втрачає згодом актуальність через небажання або неможливість учених-кримінологів втілити власні наукові ідеї і розробки у відповідних проектах нормативно-правових актів або про-

грамах запобігання злочинності¹. За результатами спеціальних досліджень, що ґрунтуються на експертній оцінці сучасного кримінально-правового регулювання в Україні, неповне упровадження наукових розробок у сфері запобігання злочинності зумовлене й недосконалою комунікацією учених із органами державної влади². Це пояснює певну відірваність науки від практики.

До розглянутих детермінант у сфері внутрішньої державної політики й діяльності органів державної влади можна також віднести таке:

а) недостатня обробка готівки НБУ і його територіальними управліннями на предмет виявлення підроблених банкнот національної та іноземної валюти;

б) недосконалий митний контроль перетину державного кордону України, що виявляється у складнощах огляду транспортних засобів, особистих речей осіб. Це може призвести до увезення на територію України підробок валюти високої якості та її подальшого збуту;

в) слабка підготовка касирів у деяких банках, пунктах обміну валют, торговельних мережах щодо обізнаності працівників про усі ступені захисту банкнот гривні та іноземної валюти, а також відсутності достатніх знань про основні способи фальсифікації грошових знаків;

г) неналежний рівень поінформованості громадян щодо поширеності випадків підробки грошей і марок акцизного податку, а також базові ступені захисту банкнот гривні, особливо її великих номіналів, уведених в обіг протягом 2015–2017 рр.;

д) незадовільний стан державно-приватного партнерства у сфері запобігання злочинності в Україні³. Це призводить до індифе-

¹ Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: поняття, принципи, значення. *Вісник кримінологічної асоціації України*: зб. наук. пр. (редкол.: О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін.). Харків: ХНУВС, 2017. № 1. С. 93–99.

² Карчевський М. В., Кудінов А. С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів / М. В. Карчевський, А. С. Кудінов; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 14.

³ Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. С. 6.

рентності більшістю громадян проблемами протидії фальшивомонетництву та не повідомлення до органів поліції про випадки виявлення підроблених грошей, марок акцизного податку або інших предметів.

До криміногенних чинників фальшивомонетництва, що мають міжнародну природу і зовнішнє походження, є, безсумнівно, процеси глобалізації. Тісний зв'язок останньої із злочинністю визнається багатьма кримінологами¹. При цьому слід визнати, що вказані чинники можна умовно віднести до групи організаційно-управлінських детермінант явища фальшивомонетництва.

Глобалізаційні перетворення у світі впливають на структуру сучасної злочинності, посилюють її організований характер, стійкість злочинних зв'язків представників кримінального світу з різних держав і навіть континентів. Тому не дарма дослідниками зазначається, що явище фальшивомонетництва належить до транснаціональної злочинності², яку можна назвати породженням глобалізації XXI ст. Звідси пасивність, а іноді навіть безсилість правоохоронних органів ефективно протидіяти представникам організованої транснаціональної злочинності сприяє нарощуванню загроз від різних проявів злочинності у сфері економіки, включаючи фальшивомонетництво. Це виявляється у майже необмежених фінансових можливостях транснаціональних злочинних структур, що дозволяють виготовляти високоякісні підробки іноземної валюти, у першу чергу, доларів США і євро. Завдяки злочинним доходам, одержаним як від продажу наркотиків, зброї, торгівлі людьми, різноманітних фінансових махінацій, так й від виготовлення і збуту підробок валюти, здійснюється фінансування теро-

¹ Батиргареева В. С. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток української кримінології. *Вісник асоціації кримінального права*. 2014. №2. С. 209–227. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/2_15.pdf (дата звернення: 3.05.2018); Лунеев В. В. Эпоха глобализации и преступность. Москва, 2007. С. 21–41.

² Вербенський М. Г. Процес глобалізації міжнародних економічних відносин і проблеми запобігання транснаціональній злочинності у сфері економіки. *Наука і правоохорона*. 2009. №4. С. 10–17.

ризму, підкуп чиновників в урядах окремих країн та розширення злочинної мережі на усі сфери національних економік й суспільного життя громадян.

У площині зовнішньої детермінації фальшивомонетництва знаходиться проблема глибини міжнародного співробітництва у протидії цьому негативному явищу. Тому погіршення політичних відносин України з Російською Федерацією негативно відбилось як на співпраці у сфері протидії злочинності загалом, так і щодо вжиття спільних заходів обмеження фальшивомонетництва на теренах СНД.

Багатьма ученими й політиками зазначається, що на поширення явища фальшивомонетництва впливає незаконна діяльність й окремих держав, які, навпаки, сприяють виготовленню високоякісних підробок вільно конвертованої валюти та її подальшому збуту в інших країнах світу. Йдеться про КНДР, що тривалий час перебуває у зовнішньополітичній ізоляції з боку західної спільноти. В умовах економічного ембарго, низьких показників людського розвитку, бідності більшості корейців керівництво КНДР намагається поліпшити соціально-економічну ситуацію у державі шляхом нелегальної торгівлі із КНР. Одним із предметів такої торгівлі, а також засобом платежу, на думку аналітиків і за словами самих учасників цього контрабандного ринку, є підроблені долари США. Їх щорічний обіг рахується десятками мільйонів. У більшості випадків підроблені долари США продаються китайцям залежно від рівня якості від 30% до 70% їх номінальної вартості¹. Не виключено, що частина цих підробок може опинитись у товарно-грошовому обігу на території України.

Кримінологічна детермінація фальшивомонетництва не обмежується лише соціально-економічними, технологічними й організаційно-управлінськими чинниками. Поширення вказаного явища соціальної дійсності відбувається в умовах чисельних прорахунків законодавства України. Це викликає необхідність у вивченні ще однієї важливої групи нормативно-правових детермінант.

¹ Москвичев А. И. Нелегальная торговля между Китаем и КНДР. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2013. № 11. С. 23–31.

3.3. Нормативно-правові детермінанти, що зумовлюють фальшивомонетництво

За спостереженнями кримінологів, недоліки правового регулювання суспільних відносин є одними з визначальних детермінант стійкого криміногенного економічного розвитку. До них належать недосконалість законодавчої бази, що регулює як діяльність суб'єктів господарювання, так і діяльність правоохоронних і контролюючих органів. Правові заходи, що регулюють економічні відносини, якщо вони не відповідають завданням соціально-економічного розвитку суспільства і вимогам об'єктивних економічних законів, мають великий зворотний вплив на криміногенну ситуацію. З кримінологічної точки зору це має вирішальне значення у поясненні правових чинників детермінації економічної злочинності¹, включаючи фальшивомонетництво як її невід'ємну складову.

Нормативно-правові чинники, що зумовлюють фальшивомонетництво, пропонується класифікувати за ступенем детермінуючого впливу на загальні й спеціальні. При чому найбільший негативний вплив на поширеність досліджуваних злочинів здійснюють указані детермінанти другої групи.

Загальні нормативно-правові чинники у цілому стосуються усіх злочинів, включаючи й ті, що передбачені ст. 199 КК України. Вони виявляються у недоліках або пробілах законодавчого забезпечення суспільних відносин та діяльності правоохоронних органів. Незважаючи на їх загальний характер, представлені чинники здатні негативно позначитись на ефективності кримінально-правового регулювання, а також результативності правозастосовної практики.

Необхідно підтримати висловлену у літературі думку, згідно з якою процес запобігання злочинності має пов'язуватись із науковим супроводженням. Це має відбуватись від проектування норм права аж до їх

¹ Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. С. 419–422.

реалізації¹. Адже чимало нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади і місцевого самоврядування на всіх рівнях, містять корупційні ризики. І усунути вказані ризики покликаний спеціальний закон.

Починаючи із кінця 90-х років ХХ ст. багатьма ученими висловлювались пропозиції щодо необхідності розробки Закону України «Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів». Подібний Закон до теперішнього часу не прийнятий за низкою об'єктивних і суб'єктивних причин. До перших слід віднести пасивність наукової спільноти у питаннях активізації прийняття такого закону, концентрація парламентарями основної уваги на прийнятті законів у сфері посилення обороноздатності країни, захисту її конституційного ладу і територіальної цілісності, соціально-економічного розвитку, реформуванні органів кримінальної юстиції. Тому прийняття цього Закону постійно й необгрунтовано відтермінується.

Суб'єктивними причинами є незацікавленість деяких політиків, представників фінансово-промислових груп, що здійснюють вплив на політичну систему і контролюють бізнес в Україні, у прийнятті подібного закону. Із його прийняттям і налагодженням цивілізованого правотворчого механізму зводиться нанівець можливість будь-яких зловживань і корупційних проявів у вказаній сфері. Зацікавлені суб'єкти у такому разі не зможуть лобіювати закріплення у нормах нормативно-правових актів положень, завдяки яким дозволитиметься ведення неконкурентної господарської діяльності, монополізація тих або інших сфер економіки.

Яскравим прикладом є прийняття у 2015 р. Верховною Радою України закону авторства народного депутата Н. Савченко. За ним один день попереднього ув'язнення зараховується за два дня позбавлення волі. Із набуттям чинності цим Законом підлягають звільненню з місць позбавлення волі близько 35 тис. засуджених. Більше того, із 8,2 тис. вже звільнених за цим нормативно-правовим актом осіб 10%

¹ Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 21 с.

з них вже вчинили нові злочини¹. Тобто у цьому випадку простежується переважання політичної кон'юнктурності й доцільності над загрозою соціальної небезпеки від рецидивної злочинності. Очевидно, що існування Закону України «Про кримінологічну експертизу проєктів нормативно-правових актів» могло б завадити прийняттю цього, як і багатьох інших законів, що представляють певні криміногенні ризики.

У нашій державі вже давно назріла необхідність прийняття також Закону України «Про запобігання і протидію злочинності»² (не виключаються й інші варіанти назви). Він має на нормативному рівні розв'язати остаточно невирішене питання щодо співвідношення понять «запобігання злочинності» і «протидія злочинності», оскільки серед кримінологів досі відбуваються наукові дискусії з цього приводу. Одні науковці вважають, що родовим поняттям у сфері обмеження злочинності є «запобігання», інші, навпаки, вважають таким «протидію». Тому законодавче визначення цих понять припинило б у цілому малопродуктивну «війну термінів» у теорії запобігання злочинності.

У зазначеному нормативно-правовому акті також пропонується визначити основні принципи діяльності із запобігання злочинності. Серед них головними вважаються принципи законності, захисту прав громадян, наукової обґрунтованості, економічної доцільності, ефективності, комплексності, добровільності, тісної взаємодії із громадськістю тощо. Цей Закон має закріпити суб'єктів запобіжної діяльності, основні об'єкти запобіжного впливу. Необхідно звернути увагу на головний координуючий правоохоронний орган у сфері запобігання злочинності. Якщо раніше таким були органи прокуратури, то із

¹ Шакур В. І. Кримінологічний вектор українських реформ. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 9–15.

² Колодяжний М. Г. Шляхи модернізації системи запобігання злочинності в Україні. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 159–161.

прийняттям Закону України «Про прокуратуру» 2015 р. та ліквідацією функції загального нагляду вони частково втратили вагому роль у координації діяльності інших органів кримінального переслідування, незважаючи на закріплення певних повноважень у ст. 25 зазначеного Закону¹. Вказаний нормативно-правовий акт має торкнутись показників (індикаторів) ефективності правоохоронної діяльності з відходом від застарілої прорадянської системи оцінки результатів роботи за кількісними, а не якісними показниками.

Нормативно-правовим недоліком загального характеру, що сприяє малоефективності сучасної системи запобігання злочинності взагалі та фальшивомонетництву, зокрема, є відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі України норми про обов'язковість встановлення слідчим причин й умов конкретного злочину, у тому числі того, що передбачений ст. 199 КК України. Хоча така норма містилась у попередньому кримінально-процесуальному законодавстві, що діяло до 2012 р.

Науковцями справедливо зазначається, що соціально-конструктивною формою організованої на державному рівні протидії злочинності є прийняття і реалізація спеціальних програм, які поєднують загальносоціальні й спеціально-кримінологічні заходи її запобігання². Однак станом на 2017 р. в Україні відсутнє програмне забезпечення цілеспрямованої протидії злочинності. Останній подібний документ у виді Плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р.³ вже давно втратив чинність. Тому це можна визнати значним правовим прорахунком Кабінету Міністрів України, на якого покладається завдання розробки і прийняття таких документів загальнодержавного

¹ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 169-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

² Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник академії правових наук України*. 2006. № 3. С. 206–214.

³ Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 8 серп. 2012 р. № 767 *Офіційний вісник України*. 2012. № 73. Ст. 2935.

значення, спрямованих на обмеження поширеності різних корисливих злочинних проявів, включаючи фальшивомонетництво.

Нормативно-правим недоліком, що заважає державі здійснювати моніторинг майнового стану й законності одержання прибутків усіма українцями, включаючи осіб, які виготовляють та збувають гроші та інші предмети, є відсутність законодавчо закріпленого обов'язку для громадян декларувати власні доходи і видатки. Такий обов'язок лежить лише на державних службовцях згідно із новим антикорупційним законодавством України і упроваджений на практиці лише з жовтня 2016 р. Безперечно, для держави та її економічної безпеки є певні ризики від фальшивомонетників, які виготовляють й збувають підроблені гроші й не доводять законності походження своїх фінансових активів.

Найбільшого криміногенного значення набувають спеціальні нормативно-правові чинники, що зумовлюють розглядуване явище соціальної дійсності. Існування своєрідного нормативно-правового вакууму щодо протидії злочинам у сфері економіки пов'язується із відсутністю відповідної державної програми. Натомість, подібні документи щодо запобігання іншим видам злочинності вже розроблялись МВС України та затверджувались Кабінетом Міністрів України¹. Відсутність програми запобігання злочинам у сфері економіки ускладнює адресність й ефективність запобігання фальшивомонетництву.

У науковій літературі зазначається, що редакція постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» від 12 квітня 1996 р. № 6² містить чимало пробілів й недоліків, що не узгоджуються із чинним кримінальним та фінансовим законодавством України:

¹ Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 січ. 2012 р. № 53-р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/53-2012-p> (дата звернення: 23.04.2018).

² Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квіт. 1996 р. № 6. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-96> (дата звернення: 6.05.2018).

а) п. 2 закріплює, що предметом фальшивомонетництва є «державні казначейські білети, білети НБУ, розмінна металева монета». Тоді як відповідно до ст. 99 Конституції України й ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» цей предмет названий простіше – «грошова одиниця України»;

б) у п. 2 також не відображено різновиди державних цінних паперів, які визнаються предметом фальшивомонетництва;

в) п. 3 не деталізує, що предметом фальшивомонетництва може бути лише державна лотерея, а не «будь-яка грошово-речова лотерея»;

г) постанова не роз'яснює дії щодо придбання предметів фальшивомонетництва¹.

Тобто можна констатувати, що наявність у чинній редакції зазначеної постанови низки недоліків є нормативно-правовим чинником, що заважає якісно кваліфікувати злочини, передбачені ст. 199 КК України.

В Україні істотним чином гальмується перехід до так званої безготівкової моделі економіки. Зокрема, відсутній нормативно-правовий акт на рівні закону, щоб детально закріпив запровадження у нашій державі фінансової стратегії «Cashless economy» (безготівкова економіка)². Ця стратегія існує лише на відомчому рівні НБУ у формі проекту концепції.

На поширення фальшивомонетництва, пов'язаного із збутом грошей, впливають деякі нормативно-правові недоліки у сфері регулювання порядку вилучення з обігу та передавання для дослідження сумнівних банкнот. Так, у п. 4.2. Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні, затвердженої постановою Правління НБУ від 1 червня 2011 р. № 174, зазначено, що банк (філія, відділення) у разі виявлення в однієї фізичної або юридичної особи двох

¹ Сингаївська І. Роз'яснення кримінального законодавства: пропозиції до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів». *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №2. С. 208–212; Сингаївська І. В. Аналіз судової практики в контексті розгляду питань кваліфікації злочину, передбаченого ст. 199 КК України. *Право і суспільство*. 2010. №2. С. 126–130.

² Концепція проекту «Cashless economy» / Національний банк України. Київ, 2016. 50 с.

або більше банкнот з ознаками підроблення, у тому числі навмисно пошкоджених з метою вчинення кримінального правопорушення, пошкоджених під час надзвичайного режиму банкнот національної валюти, зобов'язаний негайно засобами телекомунікаційного зв'язку та не пізніше наступного робочого дня письмово, з поданням копії документа про вилучення, повідомити підрозділ Національної поліції України за місцезнаходженням банку¹. Вважаємо, що це є суттєвою нормативно-правовою прогалиною, оскільки сприяє подальшій злочинній діяльності фальшивомонетників, особливо збувачів підроблених грошей, частина яких, напевно, обізнана про законодавчі вимоги у цій сфері. Тому злочинці намагатимуться збувати фальшиві гроші у банківських установах по одній банкноті, щоб мінімізувати очевидність своїх дій та відвести підозру банківських працівників, видаючи власну злочинну діяльність як випадкове одержання від сторонніх осіб підробленої грошової банкноти. Це, по-перше. А, по-друге, формулювання вказаної Інструкції у такому вигляді заважає повному і якісному наповненню спеціальної бази даних органів поліції під назвою «Фальшивомонетництво» й знижує її ефективність.

Нормативно-правові недоліки знижують й ефективність діяльності експертів, на яких покладається функція криміналістичних досліджень підроблених предметів фальшивомонетництва. Так, аналіз роботи експертів з колекціями і картотеками підроблених грошей та цінних паперів свідчить, що отримання якісної доказової інформації, яка б сприяла об'єднанню кримінальних проваджень, звуженню кола версій, установленню осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, можливе лише під час постійної роботи з речовими доказами, розміщеними у колекції, а не з інформацією про них. Робота ж з інформацією щодо об'єктів не може надати повного уявлення про сам об'єкт, а тому втрачається значна частка необхідних відомостей. Це проблемне питання виникає через процесуальну невизначеність криміналістич-

¹ Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні: постанова Правління Національного банку України від 1.06.2011 р. № 174. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11/page> (дата звернення: 6.05.2018).

них обліків¹. Тобто маємо констатувати про певні недоліки кримінального процесуального законодавства України.

Слід підкреслити, що нормативно-правові криміногенні чинники, що зумовлюють фальшивомонетництво, пов'язані не лише із національним законодавством, а й стосується деяких міжнародно-правових документів у сфері запобігання злочинності. Можна погодитись із висловленою науковцями думкою про те, що на теперішній час чимало положень Міжнародної конвенції по боротьбі з підробкою грошових знаків, прийнятою у 1929 р. у м. Женева², є застарілими та потребують змін³. Ураховуючи, що для міжнародної кредитно-фінансової системи особливу небезпеку представляють не лише підроблені гроші, а також цінні папери та інші предмети, згадані у ст. 199 КК України, тому редакція зазначеної конвенції вважається неактуальною. Положення цього документа не відбивають сучасних тенденцій міжнародного фінансового ринку, економічних відносин та заходів їх міжнародно-правової охорони, оскільки не містять буд-яких пропозицій щодо протидії підробці інших, окрім грошей, предметів.

Майже одностайне визнання дослідниками фальшивомонетництва транснаціональним явищем, що практично не має кордонів і є незаконним засобом грошового й ресурсного забезпечення діяльності транснаціональних злочинних угруповань, не узгоджується із нормативно-правовим забезпеченням його міжнародно-правової протидії. На це вказує відсутність злочинів, пов'язаних із підробкою грошей, державних цінних паперів та інших предметів, у переліку кримінальних посягань, правове регулювання боротьби з якими міститься

¹ Попов В. Л., Смельянова О. М. Проблемні питання щодо функціонування оперативно-криміналістичних обліків підроблених грошових знаків і бланків документів у практичній діяльності експертної служби. *Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие*: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Київ, 20–21 октяб. 2005 г.) / сост. К. Н. Ковалев, Т. В. Тимофеева. Київ: ИПЦ МВД України, 2006. С. 165–168.

² Международная конвенция по борьбе с подделкой денежных знаков (Женева, 20 апреля 1929 г.). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_589 (дата звернення: 27.04.2018).

³ Петрянин А. В. Актуальность и необходимость международного сотрудничества в борьбе с фальшивомонетничеством. *Вестник Владимирского юридического института*. Владимир: Владимир. юрид. ин-т ФСИН, 2007. №2. С. 204–207.

у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., ратифікованою Україною у 2004 р.¹

Безумовно, існують й інші криміногенні чинники, що тим або іншим чином зумовлюють фальшивомонетництво в Україні².

3.4. Роль потерпілих у детермінації фальшивомонетництва

Віктимологія як галузь знань про жертву, а отже і про злочинність, намагається установити закономірності формування особи жертви злочину, які описуються в цій науці такими поняттями, як жертва, віктимність, віктимна поведінка, віктимізація, віктимогенні чинники, віктимологічна профілактика злочинності тощо³. Ураховуючи, що кримінальна віктимологія є окремою галуззю знань кримінологічної науки, тому для останньої науковий інтерес представляє не лише особа, яка вчинила злочин, а й та особа, яка стала жертвою. Це пояснюється тим, що ученими вже давно обґрунтовано, що жертва злочину може виступати активним суб'єктом формування злочинної мотивації, брати участь, а іноді навіть ініціювати вчинення злочину проти себе, віктимна поведінка у механізмі злочинної поведінки може виконувати роль умови, що сприяє вчиненню злочину⁴. При цьому під час учинення різних за характером злочинів буде відрізнятися й ступінь віктимності їх жертв, а відтак – роль останніх у генезі злочинної поведінки.

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789/page (дата звернення: 4.05.2018).

² Михалік О. І. Детермінація фальшивомонетництва в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. Вип. 45. Т. 2. С. 64–67.

³ Віктимологія: навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. С. 7.

⁴ Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 120, 121.

Особливість фальшивомонетництва полягає, окрім іншого, у тому, що, на відміну від багатьох злочинів у сфері економіки (ухилення від сплати податків; контрабанда; фіктивне підприємництво; легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; нецільове використання бюджетних коштів тощо), настання злочинного результату у виді збуту відповідних предметів залежить саме від поведінки жертви. Спробуємо довести це нижче при розгляді форм віктимної поведінки жертв фальшивомонетництва, встановлених за результатами емпіричного дослідження.

На актуальність вивчення цієї проблематики вказує також відсутність у наукових дослідженнях фальшивомонетництва питань, пов'язаних із жертвами представлених злочинів. Вважаємо, що це є суттєвою прогалиною, що заважає у повному обсязі дослідити детермінанти фальшивомонетництва, серед яких відповідна «криміногенна» роль відводиться саме особам, у яких або опинились підроблені гроші, або які придбали алкогольну й тютюнову продукцію з наклеєними підробленими марками акцизного податку, набуваючи статусу опосередкованої жертви. Крім цього, для підвищення адресності заходів віктимологічної профілактики фальшивомонетництва пропонується надати віктимологічну характеристику жертв розглядуваних кримінальних правопорушень.

Вибіркове вивчення 260 кримінальних проваджень, розглянутих судами України за ст. 199 КК України протягом 2012–2016 рр., показує, що більшість (57,2%) жертв фальшивомонетництва є жінками, на частку чоловіків приходиться відповідно 42,8% осіб. У цілому це відповідає тенденції більшої віктимізованості саме жінок від окремих проявів корисливої злочинності¹, до якої також належить явище фальшивомонетництва.

Вікова структура жертв розглядуваних злочинів виглядає так: 18–24 роки – 2,6%; 25–30 років – 11,2%; 31–40 років – 36,8%; 41–50 років – 40,9%; 51–65 років – 8,5%. Як бачимо, найбільш віктимізованою групою жертв є достатньо зрілі особи віком від 41 до 50 років.

¹ Ривман Д. В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург: Питер, 2002. С. 208.

Освітній рівень жертв фальшивомонетництва показує переважання осіб із загальною середньою освітою (44,3%). Із професійно-технічною освітою зустрілось 36,4% осіб, кожна п'ята жертва (19,3%) мала вищу освіту. Як бачимо, освітній рівень є яскравою віктимною властивістю. Вона у більшості громадян визначає рід занять і доходів, їх соціальний статус.

Майже усі жертви (99,3%) фальшивомонетництва виявились громадянами України. За національністю також переважають українці – 92,2%. На росіян приходиться 7,1% осіб, на білорусів – 0,7% жертв. У цілому це є відбиттям закономірної ситуації, коли жертвами різних злочинів у нашій державі є саме громадяни України, які є українцями за національною належністю.

До особливостей віктимологічної характеристики фальшивомонетництва можна віднести те, що його жертв за спрямованістю завданої злочином шкоди можна розділити на прямих і опосередкованих. У цьому зв'язку погоджуємось із позицією В. О. Тулякова та інших науковців, що прямими жертвами є особи, у тому числі юридичні, яким учиненим злочином завдається безпосередня шкода. Щодо рикошетних (опосередкованих) жертв, то вони нерідко відчують аналогічні страждання первинних жертв. Посттравматичний стрес, гнів, приниженість, страх, депресія є супутниками віктимізації жертв обох виділених груп¹.

Дві вказані групи жертв фальшивомонетництва чітко простежуються через відомості про місце роботи осіб, які прямо чи опосередковано постраждали від злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Так, більшість (67,3%) постраждалих є приватними підприємцями, яким було завдано пряму матеріальну й моральну шкоду від фальшивомонетництва у зв'язку з одержанням як особисто або через найманих працівників (продавців і реалізаторів товарів й послуг) підроблених грошей або збутом отриманої раніше алкогольної чи тютюнової продукції з наклеєними підробленими марками акциз-

¹ Туляков В. А. Віктимология (социальные и криминологические проблемы): монография. Одесса: Юрид. лит., 2000. С. 38, 116; Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. С. 92.

ного податку. Кожною десятою (10,4%) жертвою є власники й засновники банківських та інших фінансових установ (пунктів обміну валют). Такі особи через касирів банку або пункту обміну валют зазнають відповідної шкоди внаслідок одержання від фальшивомонетників-збувачів високоякісних підробок доларів США або євро, які важко виявити навіть з наявним спеціальним обладнанням у виді ультрафіолетових ламп, луп, а тим більше на дотик. Нерідко підроблені гривні збуваються таксистам (8,6%). Очевидно, що ця група жертв обирається злочинцями не випадково, оскільки в автомобілях таксі, особливо у вечірній та нічний час доби, є слабким освітлення, що не дозволяє жертвам виявити підробку. У більшості таксистів вечірній час припадає на кінець зміни, коли вони є втомленими й неуважними, чим і намагаються скористатись винні. Структура інших місць роботи жертв фальшивомонетництва виглядає так: власник ресторану (бару, кафе) – 3,3%; робітник – 2,6%; пенсіонер – 0,7%; особа, яка не працює – 4,5%; інше – 2,6%. Це щодо прямих жертв указаних злочинів.

До рикошетних (опосередкованих) жертв можна віднести не лише близьких родичів прямих жертв фальшивомонетництва, які також зазнають певної матеріальної та моральної шкоди, відчувають негативні емоції внаслідок учиненого злочину. Рикошетними жертвами умовно є також велика чисельність осіб, які зазнали шкоду для здоров'я, а іноді навіть для життя, купуючи, а згодом вживаючи алкогольну і тютюнову продукцію з підробленими марками акцизного податку. І таких прикладів на практиці чимало.

Сімейний стан досліджуваних осіб показує, що одруженими (заміжними) було 63,4% жертв, неодруженими (незаміжними) – 13,8% жертв, розлученими – 11,2% жертв, у фактичних шлюбних відносинах перебувало 7,1% жертв, вдівцями (вдовами) виявилось 4,5% жертв. Сімейний стан тісно пов'язаний із характеристикою наявності дітей: 1 дитина – 29,6%; 2 дитини – 13,8%; 3 дітей – 7,1%; більше 3 дітей – 1,9%; немає дітей – 47,6%. Загалом вищенаведені показники віктимологічної характеристики досліджуваної категорії жертв не вказують на будь-яку віктимогенність. Тому їх можна розглядати із криміноло-

гічної точки зору віктимогенно нейтральними порівняно, наприклад, із характеристикою місця роботи таких осіб.

Емпіричним дослідженням встановлено, що у більшості випадків (87,7%) мало місце випадкове одержання жертвою підроблених грошей під час придбання злочинцем товарів або отримання певних послуг. Разом із тим лише незначна частка жертв (1,9%) наважилась на повторний і свідомий збут випадково одержаних підроблених грошей. Слід сказати, що матеріали емпіричного дослідження об'єктивно не можуть показати реальну кримінологічну картину із фальшивомонетництвом через високу латентність цього явища. У поле зору правоохоронних органів не потрапляє більшість фактів як виготовлення, а тим більше багаторазового збуту тієї ж самої підробленої банкноти. Тому зі свідомим збутом однієї підробленої банкноти певної валюти теоретично може пов'язуватись злочинна діяльність кількох десятків, а можливо, і сотень злочинців, які, у свою чергу, справді випадково одержали підробку через різні обставини. Звідси специфіка фальшивомонетництва полягає у тому, що його жертви, випадково одержавши, наприклад, підроблені гроші, через небажання зазнати негативних матеріальних наслідків, можуть збути їх іншим особам, перетворившись і набувши у такий спосіб вже правового статусу злочинця.

Судова практика показує, що $\frac{3}{4}$ (74,7%) жертв цих злочинів зверталась до правоохоронних органів чи банківських установ із метою здачі випадково одержаних підроблених грошей. Безперечно, що ця цифра не охоплює набагато більшої частки жертв, які продовжили незаконний обіг підроблених грошей шляхом їх повторного збуту. За матеріалами вивчених кримінальних проваджень про фальшивомонетництво, у більшості випадків (51,1%) злочинці, які збули фальшиві гроші і про що жертвами було повідомлено органи правопорядку, були згодом затримані й притягнуті до кримінальної відповідальності. Такий високий показник розкриття пояснюється затриманням збувачів фальшованої валюти під час учинення злочину, наданням жертвами поліції докладної інформації про зовнішній вигляд і при-

кмети злочинців, фіксацією камерами відеоспостереження у банках або пунктах обміну валют облич злочинців тощо.

Під час здійснення емпіричного дослідження фальшивомонетництва зверталась увага й на факт знайомства жертви зі злочинцем. Зокрема, переважна більшість (92,9%) жертв фальшивомонетників не знали. Тобто можна констатувати, що злочинці намагаються збувати предмети фальшивомонетництва у виді підроблених грошей чи марок акцизного податку стороннім і незнайомим особам із метою зменшення ризиків бути затриманими й уникнення кримінальної відповідальності.

Один із визначальних аспектів віктимологічних досліджень, у тому числі фальшивомонетництва, стосується основних форм віктимної поведінки жертв злочинів. Це необхідно для підвищення ефективності запобігання злочинам шляхом розроблення певних заходів віктимологічної профілактики, які спрямовуються на усунення тих або інших форм неухважної, довірливої, пасивної, необережної та іншої поведінки потенційних потерпілих.

Проявами віктимної поведінки жертв фальшивомонетництва є: неуважність під час розрахунку готівкою за продані товари чи надані послуги – 47,7%; непрофесійний відбір найманих працівників (продавців, касирів, барменів, офіціантів) – 33,6%; надмірна впевненість у власному вмінні виявляти підроблені гроші або контрафактні підакцизні товари – 17,2%; обмін валюти у сторонніх осіб за завищеним курсом – 1,5%¹. Безумовно, можуть мати місце й інші форми віктимної поведінки жертв досліджуваних злочинів.

Вивчення соціально-економічних, технологічних, організаційно-управлінських, нормативно-правових детермінант фальшивомонетництва, а також визначення ролі жертв цього явища, яку вони відіграють у поширенні останнього, дає підстави для розв'язання наступного наукового завдання, що полягає у розробленні перспективних заходів запобігання фальшивомонетництву в Україні.

¹ Михалік О. І. Віктимологічна характеристика фальшивомонетництва. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2017. Вип. 34. С. 211–218.

==== Висновки до розділу 3

1. Кримінологічна детермінація фальшивомонетництва досліджена на підставі відповідних детермінаційних комплексів: соціально-економічних, технологічних, організаційно-управлінських, нормативно-правових.

2. Серед усіх детермінант розглядуваного явища найбільш важливими і такими, що мають істотний криміногенний вплив, є соціально-економічні криміногенні чинники. Вони здатні посилити економічну фрустрацію окремих громадян, їх намагання компенсувати низький рівень доходів злочинними прибутками від підробки грошей, марок акцизного податку та інших предметів фальшивомонетництва. Тобто соціально-економічні деструктивні процеси впливають на формування корисливої мотивації потенційних злочинців.

3. Істотним чином на критичний стан національної економіки впливає: скорочення ВВП; зниження інвестиційної активності; ослаблення системи державного регулювання у сфері економіки; нестабільність фіскальної політики держави; зростання кредитних ризиків; недостатні темпи подолання структурної деформації в економіці; низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером; велика торгова залежність держави; неефективність антимонопольної політики; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, «тінізація» національної економіки тощо.

4. До технологічних детермінант, що зумовлюють фальшивомонетництво, віднесено: інформатизацію українського суспільства; загальний доступ громадян до мережі Інтернет; широке проникнення смартфонів серед українців; збільшення частки користувачів різних вікових груп офісною технікою, яка використовується під час виготовлення підроблених грошей і марок акцизного податку; певні вади у захисті національної валюти і марок акцизного податку тощо. Більшість із них мають позитивний характер з огляду на розвиток сучасного інформаційного суспільства. Однак фальшивомонетники вико-

ристовують певні технологічні досягнення для вчинення злочинів, внаслідок чого перші набувають ознак криміногенності.

5. До організаційно-управлінських криміногенних чинників, що спостерігаються у внутрішній державній політиці та сприяють поширенню фальшивомонетництва, віднесено: кадрові прорахунки у реформуванні органів Національної поліції; утручання представників фінансово-промислових груп у процеси призначення керівників правоохоронних органів; корупція у правоохоронних органах; ліквідація податкової міліції у 2017 р. унаслідок її корумпованості й неефективної роботи; не створення, замість податкової міліції, нового органу на кшталт Фінансової поліції; посилення каральної практики у діяльності правоохоронних органів; низький рівень розкриття кримінальних проваджень, пов'язаних із фальшивомонетництвом, що дорівнює 7–10%; недостатня взаємодія слідчих й оперативних працівників з експертами на етапі дослідчої перевірки і на стадії відкриття кримінального провадження; недоліки у формуванні криміналістичних обліків підробленої валюти та їх використання; відсутність спеціальних обліків щодо таких предметів фальшивомонетництва, як марки акцизного податку, державні цінні папери, білети державної лотереї, голографічні захисні елементи; не встановлення дійсних причин й умов учинених злочинів; недостатнє забезпечення митного контролю на державному кордоні України, а також контрольно-перепускного режиму у зоні розмежування на території Донецької і Луганської областей України; значна частка готівки у фінансовому секторі; слабкоконтрольована діяльність понад 3 тис. пунктів обміну валют; недосконале управління НБУ емісійною діяльністю; рідка зміна НБУ зразків банкнот гривні різних номіналів; прорахунки у формуванні й здійсненні державної фіскальної політики (систематичне й необґрунтоване підвищення вартості підакцизних товарів, що позначається на «гінізації» ринку алкогольної й тютюнової продукції; недосконала система адміністрування акцизного податку).

У площині зовнішнього організаційно-управлінського детермінування фальшивомонетництва умовно знаходяться проблеми, пов'язані із: глобалізацією, що посилює транснаціональну організовану зло-

чинність; недостатнім міжнародним співробітництвом України з іншими державами у сфері протидії злочинності; масовим виробництвом з боку КНДР та деяких інших країн світу високоякісних підробок доларів США і євро, та їх збутом до інших держав, включаючи Україну, тощо.

6. Нормативно-правові чинники, що зумовлюють фальшивомонетництво, класифіковано за ступенем детермінуючого впливу на загальні й спеціальні.

До загальних нормативно-правових чинників віднесено: відсутність законів України «Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів», «Про запобігання і протидію злочинності»; відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі України норми про обов'язковість установа слідою причин й умов конкретного злочину; не розробленість державної комплексної програми запобігання злочинності; недовірність законодавства України у сфері моніторингу майнового стану усіх громадян.

Найбільшого криміногенного значення набувають спеціальні нормативно-правові чинники фальшивомонетництва, що полягають у: застарілості положень й необхідності внесення низки доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» від 12 квітня 1996 р. № 6; відсутності нормативно-правового акта на рівні закону, що упровадив би в Україні фінансову стратегію «Cashless economy» (безготівкова економіка); неточності нормативно-правового забезпечення регулювання порядку вилучення з обігу та передавання для дослідження сумнівних банкнот; процесуальній невизначеності криміналістичних обліків; застарілості багатьох положень Міжнародної конвенції щодо боротьби з підробкою грошових знаків (м. Женева, 1929 р.); неповноті чинної редакції Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. з огляду запобігання фальшивомонетництву та ін.

7. Дослідження фальшивомонетництва дозволило надати загальний віктимологічний портрет жертви подібних злочинів: це жінка

(57,2%), віком 41–50 років (40,9%), із загальною середньою освітою (44,3%), громадянка України, українка, є приватним підприємцем (67,3%), одружена (63,4%). При продажу товарів і здійснення розрахунку готівкою внаслідок власної неуважності або неуважності найманих працівників (47,7%) одержує підроблені гривні, про що повідомляє органи поліції.

Розділ 4

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВУ В УКРАЇНІ

4.1. Зарубіжний досвід запобігання фальшивомонетництву

Ученими-кримінологами підкреслюється, що вивчення сучасної прогресивної зарубіжної практики запобігання злочинності забезпечує політиків ефективною стратегією впливу на останню, сприяє належному розподілу ресурсів суспільства для подолання криміногенності. Тому аналіз й узагальнення зарубіжного досвіду протидії злочинності та його адаптація до українських реалій – важливий напрям кримінологічних досліджень¹. Крім цього, звернення уваги на основні підходи, що мають місце у протидії фальшивомонетництву в різних країнах світу, дозволить: заощаджувати кошти державного бюджету; підвищувати результативність діяльності органів кримінальної юстиції; збільшувати довіру в українців до правоохоронних органів²; зменшувати ризики для вітчизняної кредитно-фінансової системи тощо.

Вивчення зарубіжного досвіду запобігання фальшивомонетництву пропонується здійснювати шляхом: ознайомлення зі спеціальною літературою; дослідження офіційної інформації, розміщеної на сайтах центральних банків або правоохоронних органів різних держав; використання результатів контент-аналізу публікацій у ЗМІ та інших відомостей, що стосуються предмета представленого кримінологіч-

¹ Иншаков С. М. Зарубежная криминология. Москва: Инфра-М – Норма, 1997. С. 3–5.

² Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. С. 220.

ного дослідження. Більше того, основана увага щодо сучасного зарубіжного досвіду у зазначеній сфері буде зосереджена на інформації про шляхи обмеження підробок грошей, оскільки інші предмети фальшивомонетництва, що перелічені у ст. 199 КК України (за виключенням державних цінних паперів), здебільшого не охоплюються вказаним явищем у більшості країнах світу.

Узагальнення прогресивної зарубіжної практики протидії фальшивомонетництву дозволяє виділити такі основні її напрями, як: взаємодія з Інтерполом; створення спеціальних правоохоронних органів; інформаційно-просвітницькі та інші заходи, організовані центральними банками; співробітництво центральних банків з органами кримінальної юстиції й експертними службами; проведення грошових реформ та ін. Розглянемо їх детальніше.

Взаємодія з Інтерполом. Починаючи із 1923 р., коли відбувся перший Міжнародний конгрес поліцейських у Відні, Інтерпол та його попередниця – Міжнародна комісія кримінальної поліції (ІСРС) залишається основним міжнародним органом, що протидіє фальшивомонетництву й до теперішнього часу¹. Із підписанням у Женеві у 1929 р. Міжнародної конвенції по боротьбі з підробкою грошових знаків міжнародний статус Інтерполу лише зміцнився.

Значення Інтерполу у сфері запобігання фальшивомонетництву неможна переоцінити, оскільки він спрямовує свою діяльність на:

- 1) укріплення матеріально-технічної бази;
- 2) надання допомоги у розслідуванні справ про фальшивомонетництво у різних країнах;
- 3) підготовку й навчання спеціалістів для проведення експертних досліджень підроблених грошей та цінних паперів;
- 4) надання технічної та іншої допомоги експертам із різних держав при вивченні предметів фальшивомонетництва (щороку експерти Інтерполу здійснюють до 800 експертних досліджень підроблених грошей та цінних паперів);

¹ Мацишин В. С., Безхлібник Р. М. Позитивний досвід Інтерполу в організації боротьби з фальшивомонетництвом. *Наше право*. 2004. №2. С. 60–65.

5) створення універсальних електронних сервісів для більш глибокого вивчення підробок на кшталт інформаційної системи «I-24/7»;

6) формування глобальної міжнародної бази даних підробленої валюти та цінних паперів (кожна держава-член Інтерполу, включаючи Україну, спрямовує 2–3 зразки виявлених підробок за окремими кримінальними справами для дослідження);

7) налагодження партнерських відносин з органами державної влади, правоохоронними органами й центральними банками різних країн світу, представниками поліграфічної промисловості тощо¹.

Із 1924 р. й до нині Інтерполом на п'яти мовах видається двохтомне спеціальне видання «Counterfeits & Forgeries» («Підробки й фальсифікації»). У ньому висвітлюються результати проведених досліджень предметів фальшивомонетництва, способи їх виготовлення, нові технології і обладнання, що застосовуються злочинцями. Зазначене видання також містить опис справжніх грошей та цінних паперів понад 150 країн світу. Його підписчиками є більше, ніж 15 тис. поліцейських служб й фінансових установ з усього світу². Тобто результати аналітичної роботи фахівців цієї міжнародної структури є фундаментом для діяльності експертів, які здійснюють експертизи різних документів, включаючи гроші і цінні папери, в усіх країнах світу.

Своєрідним «ноу-хау» є комп'ютерна програма «Documentchecker» комерційної фірми «Keesing Reference Systems B. V.», яку використовує Інтерпол у своїй роботі. Ця програма містить понад 70 тис. зображень різних документів з їх повним описом (грошей, цінних паперів, банківських чеків та ін.) із 200 держав. Причому доступ до цієї бази даних у зареєстрованих у відповідний спосіб користувачів є цілодобовим упродовж 7 днів на тиждень. Інформаційний сервіс дозволяє дізнатись про особливості захисних елементів будь-якої валюти світу. Активними користувачами «Documentchecker» є понад 60

¹ Interpol: Counterfeit currency and security documents. URL: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Financial-crime/Counterfeit-currency-and-security-documents/Counterfeit-currency> (дата звернення: 5.05.2018).

² Гусейнова Э. И. Интерпол и его деятельность в сфере борьбы с фальшивомонетничеством. *Евразийский юридический журнал*. 2014. №6. С. 166–170.

тис. осіб, серед яких експерти, поліцейські, банкіри, касири, менеджери з кадрів тощо¹.

Виходячи із сучасного стану фальшивомонетництва, Інтерпол рекомендує центральним банкам різних держав: виготовляти гроші й цінні папери методом глибокого друку; використовувати спеціальний папір високої якості; наносити добре видимі водяні знаки; застосовувати барвники, стійкі до фізичного впливу. Також рекомендується вчасно вилучати зношені банкноти. Загалом Інтерпол пропонує два основних напрями запобігання фальшивомонетництву: 1) ліквідацію центрів, що доставляють фальшиві гроші до міжнародного обігу; 2) виявлення осіб, причетних до виготовлення й збуту підроблених грошей та цінних паперів².

Як бачимо, без тісної взаємодії національних правоохоронних органів, емісійних банківських установ, фінансових організацій з Інтерполом майже неможлива ефективна протидія фальшивомонетництву.

Створення спеціальних правоохоронних органів. Яскравим прикладом діяльності спеціалізованих правоохоронних структур, покликаних протидіяти фальшивомонетництву, є Таємна служба США. У середині XIX ст. у США нараховувалось близько 1,6 тис. банків, які мали право на емісію національної валюти. У зв'язку із цим зразки банкнот доларів США, виготовлених різними банками у той час, не були ідентичними й відрізнялись за низкою технічних характеристик. Усього нараховувалось близько 7 тис. різних за формою і якістю видів банкнот. Ця обставина використовувалась злочинцями, які без зайвих проблем виготовляли підробки й безперешкодно збували їх у різних штатах цієї країни. Така ситуація призвела до того, що близько 30% доларів США, що перебували у грошовому обігу у ті часи, були підробленими. З метою обмеження фальшивомонетництва Конгрес США у 1863 р. увів новий зразок доларів США, емісія яких із 1913 р. здійснюється Федеральною резервною системою. Для підвищення ефек-

¹ Documentchecker. URL: <https://www.keesingtechnologies.com/reference-database/id-documents> (дата звернення: 3.05.2018).

² Гусейнова Э. И. Интерпол и его деятельность в сфере борьбы с фальшивомонетничеством. *Евразийский юридический журнал*. 2014. №6. С. 166–170.

тивності протидії масовій підробці національної валюти у 1865 р. було створено спеціальний правоохоронний орган – Таємну службу США. Її головним завданням стало запобігання виготовленню і збуту фальшивої валюти. Цей орган функціонує й до теперішнього часу¹.

За даними Федеральної резервної системи, протягом останніх 10 років у світі виявляється від 40 до 150 млн підроблених дол. США². Обсяг цієї фальшованої валюти є незначним, якщо брати до уваги факт, згідно з яким у вільному світовому готівковому обігу перебуває майже 800 млрд дол. США³. Однак він здатний підірвати фінансову стабільність окремих, особливо економічно нерозвинених, держав, таких як Україна. За висновками спеціалістів, вагому роль у стримуванні злочинної діяльності фальшивомонетників відіграє злагоджена робота Таємної служби США. Вона здійснює комплекс оперативнорозшукових й профілактичних заходів не лише відносно транснаціональних організованих злочинних угруповань. В орбіту її інтересів потрапляє також злочинна діяльність обдарованих фальшивомонетників-одинаків, які можуть із підручних засобів (мило, канцелярські приналежності, кольоровий принтер) виготовити велику партію підроблених доларів США⁴ і завдати, відповідно, своїми діями шкоду для добробуту окремих потерпілих та держави у цілому.

Наявністю спеціальних служб у протидії фальшивомонетництву відзначається й ФРН. Вони тісно співпрацюють із федеральними управліннями кримінальної поліції і поліцейськими підрозділами земельної поліції. Традиційно початкове розслідування справ, пов'язаних із підробкою євро та іншої валюти, включаючи збір до-

¹ The University of Missouri-Kansas City. URL: <http://www.umkc.edu/aboutumkc> (дата звернення: 28.04.2018).

² The Use and Counterfeiting of United States Currency Abroad: The final report to the Congress / The Department of the Treasury Board of Governors of the Federal Reserve System; United States Secret Service. URL: <https://www.federalreserve.gov/boarddocs/rptcongress/counterfeit/default.htm#toc8.2> (дата звернення: 27.04.2018).

³ Доллар США. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Доллар_США (дата обращения: 24.04.2018).

⁴ Clarke J. Revealed: How counterfeit money is now made easier and faster thanks to soap, glue, office printers... and even internet how-to guides. *Daily Mail*. 2013. 7 January. P. 5.

казової бази, здійснюють поліцейські органи, а потім вони передаються спеціальним службам із запобігання фальшивомонетництву. У розпорядженні останніх наявний укомплектований і підготовлений особовий склад працівників й сучасна техніка. Також спеціалізовані підрозділи боротьби з подібними злочинами є й в організаційній структурі федерального управління кримінальної поліції ФРН¹.

Основний акцент під час запобігання фальшивомонетництву робиться на недопущенні завезення на територію цієї держави партій підробок валюти, а також оперативне ускладнення зрощування представників місцевого криміналітету із транснаціональними злочинними угрупованнями.

У Великій Британії у 2013 р. при МВС було створено нову окрему ланку у виді Національної агенції боротьби зі злочинністю (НСА). Одним із її завдань є запобігання організованій злочинності, у тому числі в економічній та кредитно-фінансовій сферах². Планується удосконалити існуючі підходи щодо протидії злочинам, пов'язаним із підробкою грошей, цінних паперів та іншим кримінальним посяганням економічної спрямованості.

Окрім створення певних органів або підрозділів, на підвищення ефективності діяльності органів кримінальної юстиції в окремих країнах впливає запровадження низки організаційних й управлінських заходів, до яких можна віднести: створення спільних слідчих груп різних правоохоронних структур (Австрія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Словенія, Туреччина, Фінляндія); організацію роботи міжвідомчих центрів розслідування економічних злочинів (Нідерланди, Фінляндія, Швеція); відрядження працівників й спільне розпорядження персоналом (Бельгія, Велика Британія, Ірландія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Франція)³.

¹ Мацшин В. С., Старушкевич У. М. Протидія поліції і митних органів фальшивомонетництву в Німеччині. *Митна справа*. 2004. №2. С. 89–94.

² Колодажний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. С. 91, 92.

³ Іжак О. І. Європейський досвід організації системи протидії економічній злочинності. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1106> (дата звернення: 15.04.2018).

Необхідно додати, що успіх у запобіганні фальшивомонетництву у багатьох державах залежить від розгалуженої системи спеціалізованих правоохоронних органів й окремих підрозділів, що тісно взаємодіють як між собою, так й із міжнародними правоохоронними інституціями подібно до Інтерполу та Європолу.

Інформаційно-просвітницькі та інші заходи, організовані центральними банками. Ураховуючи, що у більшості країнах світу центральні банки відповідальні за емісію національної валюти, тому ці фінансові установи у першу чергу зацікавлені у належному рівні законності, пов'язаному з обігом грошей. Загалом західними кримінологами й фінансистами визнається, що через розвиненість сучасних інформаційних технологій фальшивомонетництво представляє загрозу для міжнародної й національної банківської системи¹. У зв'язку із цим центральні банки здійснюють комплекс як інформаційно-просвітницьких, так й технічних, організаційно-управлінських та інших заходів, спрямованих на обмеження фальшивомонетництва.

Наприклад, сучасна практика Банку Англії у боротьбі з підробками фунтів стерлінгів охоплюється так званою антифальшивомонетницькою стратегією (The Bank's anti-counterfeiting strategy), що включає низку різних за характером заходів: широка агітаційна робота серед англійців; навчання персоналу банків, касирів магазинів у виявленні підробок грошей; постійне покращення якості банкнот, періодична зміна їх дизайну; розробка і запровадження електронних сервісів щодо оперативного визначення громадянами підробок тощо. До нововведень Банку Англії можна віднести фінансування створення у 2014 р. спеціального мобільного додатку, що дозволяє ознайомитись із основними захисними елементами банкнот різних номіналів фунтів стерлінгів, порівняти наявну банкноту з її електронним зразком². Подібні новації були схвально сприйняті англійцями.

Банківськими установами у багатьох країнах світу комерційним компаніям й окремим громадянам, які мають справу із готівкою, про-

¹ McLean G. New Age of Bank Security. *Gazette*. 2001. Vol. 63. Issue 2. P. 34–37.

² Bank of England: Counterfeit Prevention. URL: <http://www.bankofengland.co.uk/banknotes/Pages/counterfeitadvice.aspx> (дата звернення: 20.04.2018).

понується використовувати широкий набір сучасного обладнання й спеціальних пристроїв, здатних виявити підробку банкноти тієї або іншої валюти. До таких засобів належать: спеціальні банкнотні машини; пристрої ультрафіолетового сканування паперових банкнот; ручки із хімічною речовиною; магнітні чорнила; обладнання з інфрачервоним випромінюванням; прилади автоматичного сканування банкнотних мікросимволів¹. Існує й інше сучасне обладнання, що використовується у багатьох західних країнах для виявлення підробок грошей.

Останнім часом простежується світова тенденція кооперації зусиль центральних банків з різних країн у протидії проявам фальшивомонетництва. Так, у травні 2016 р. у Бангладеш Міжнародним інститутом валютних технологій (ІІСТ) був організований Перший міжнародний семінар з інформування громадськості про фальшиві банкноти та протидію їх поширенню. У заході взяло участь майже 2,5 тис банківських працівників, правоохоронців та інших категорій зацікавлених осіб. Основним питанням порядку денного цього семінару було вироблення дієвих заходів боротьби з фальшивомонетництвом, спрямованим проти осіб із вадами зору, оскільки такі особи представляють собою особливо віктимізовану групу громадян, які через фізичну неповноцінність майже безсилі у виявленні підробок грошей². Тому незрячих інвалідів на семінарі навчали способам виявлення ознак підроблених грошей.

Співробітництво центральних банків з органами кримінальної юстиції й експертними службами. Цей напрям запобігання фальшивомонетництву шляхом посилення взаємодії різних зацікавлених суб'єктів є поширеним у зарубіжній практиці. Так, Банк Англії та його філії у процесі розслідування справ про фальшивомонетництво надає усіляку підтримку й консультування працівникам поліції

¹ Reichmann A. Top Tips For Counterfeit Money Prevention. URL: <http://www.bsminfo.com/doc/top-tips-for-counterfeit-money-prevention-0001> (дата звернення: 27.04.2018).

² 1-st Global Awareness Program on Banknote for the Blind. URL: <http://blindseminar2016.currencystudy-institute.org/#main-slider> (дата звернення: 1.05.2018).

(від надання копій відеозаписів про збут злочинцями підроблених грошей у приміщеннях банків – до навчання оперативних працівників й слідчих у виявленні фальшованої валюти). Крім цього, банки у Великій Британії можуть ініціювати перед правоохоронними органами здійснювати спільне звернення до суду про винесення спеціального судового запобіжного наказу (Serious Crime Prevention Order). Відповідно до нього судовим рішенням може бути заборонено придбання фальшивомонетниками, які звільнились з місць позбавлення волі, певного обладнання або матеріалів, що можуть використовуватись для виготовлення підроблених грошей, цінних паперів та інших предметів. Уперше у правозастосовній практиці цієї країни такий судовий наказ був виданий у 2008 р.¹ Тобто у такий спосіб у Великій Британії здійснюється запобігання рецидивній злочинності фальшивомонетників.

Тісне співробітництво у сфері протидії злочинам, пов'язаним із підробкою грошей, спостерігається й в Австралії. Для цього австралійська федеральна поліція з Резервним банком Австралії уклали спеціальну угоду про співробітництво². Це посприяло збільшенню оперативності дій правоохоронців, якості й законності зібраної доказової бази.

Цілеспрямована й послідовна взаємодія у протидії фальшивомонетництву відбувається й у Мексиці. Для цього ще у 2001 р. між Центральним банком і Генеральною прокуратурою Мексики було укладено відповідну угоду про співробітництво. Згідно із нею здійснюється комплекс узгоджених між цими установами заходів, як-от: проведення спільних навчальних заходів із працівниками правоохоронних органів і банківських установ; розробка програм профілактики підробки валюти та інших зловживань у фінансовій сфері тощо. У зв'язку зі збільшенням фактів збуту підробленої валюти у Мексиці Центральним банком й Генеральною прокуратурою у 2011 р. було укладено додаткову угоду, в межах якої створюються спеціальні гру-

¹ Bank of England: Counterfeit Prevention. URL: <http://www.bankofengland.co.uk/banknotes/Pages/counterfeitadvice.aspx> (дата звернення: 20.04.2018).

² The Australian Federal Police. URL: <https://www.afp.gov.au/what-we-do/crime-types/counterfeit-currency> (дата звернення: 20.04.2018).

пи, що здійснюють аналітичну роботу щодо оцінки поширеності фальшивомонетництва й розробляють перспективні напрями запобігання подібним злочинам¹.

Співробітництво у протидії розглядуваному явищу соціальної дійсності відбувається й у країнах пострадянського простору. Наприклад, у Російській Федерації створено розгалужену мережу експертно-криміналістичних служб, де працюють досвідчені спеціалісти, які проводять дослідження підроблених документів. Цими експертами також проводяться спеціальні навчальні курси для підвищення кваліфікації як працівників банківських установ, так й співробітників правоохоронних органів².

Проведення грошових реформ за світовою практикою здійснюється, як правило, для припинення девальвації національної валюти та боротьби з інфляційними процесами. Однак такі фінансові заходи у монетарній політиці держави можуть також застосовуватися й для запобігання фальшивомонетництву. Яскравим прикладом з історії України є так звана Павлівська грошова реформа, проведена у СРСР у 1991 р., до складу якого входила наша держава. За цією реформою був проведений у триденний строк обмін банкнот номіналом 50 і 100 рублів зразка 1961 р. на аналогічні й незначно змінені банкноти нового зразка 1991 р. Також були заморожені вклади громадян СРСР в Ощадбанку³. Окрім недопущення подальшої інфляції у державі, ця реформа також спрямовувалась проти злочинної діяльності фальшивомонетників, які на той час вміло підробляли рублі СРСР. Безперечно, що зазначена грошова реформа, що проведена у стислі терміни, мала конфіскаційний характер й не була соціально справедливою, оскільки громадяни позбавлялись права обміняти усю наявну готівку найвищого номіналу, як і вивести її з банків.

¹ Actions to prevent currency counterfeiting in Mexico. URL: <https://www.banxico.org.mx> (дата звернення: 25.04.2018).

² Мацішин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 19 с.

³ Венгер А. О., Бурковська А. В. Грошова реформа СРСР. *Особливості проведення грошових реформ у країнах світу*: матеріали IV Регіонального наук. сем. (Миколаїв, 6 груд. 2012 р.). Миколаїв: Видав. відділ МНАУ, 2012. С. 12–14.

Подібні приклади мають місце й у сучасній монетарній політиці деяких зарубіжних країн. Так, у листопаді-грудні 2016 р. проведена грошова реформа в Індії. Вона передбачала заміну старих банкнот найвищим номіналом 500 і 1 тис. рупій на нові банкноти номіналом 2 тис. рупій. Ці заходи спрямовані, за поясненнями індійського уряду, на боротьбу із фальшивомонетництвом, корупцією, «тіньовою» економікою й фінансуванням тероризму¹.

Наприкінці 2016 р. Президентом Венесуели Н. Мадурою також було оголошено про проведення грошової реформи внаслідок гіперінфляції, що становила 700%. Ураховуючи, що банкноти національної валюти Венесуели мали найвищий номінал 100 боліварів, громадяни були змушені придбавати товари, розраховуючись грошима не рахуючи їх, а зважуючи². Очевидно, що у такій ситуації деякі злочинці придбавали товари і отримували різноманітні послуги, не лише розміщуючи у великі стопки грошей болівари меншої номінальної вартості, а й шляхом поміщення до них підроблених банкнот.

Сучасний зарубіжний досвід запобігання фальшивомонетництву показує, що існує чимало різних за спрямованістю напрямів протидії цьому негативному соціальному явищу, які обов'язково мають бути ураховані при розробці перспективних заходів протидії фальшивомонетництву в Україні.

4.2. Загальносоціальне запобігання фальшивомонетництву

Успіх у запобіганні злочинності та її окремим проявам, включаючи фальшивомонетництво, залежить від дотримання принципу комплекс-

¹ В Індії почали видавати нові банкноти після «шокової» грошової реформи. URL: <http://forexgroup.pro/lichnye-dengi/v-indii-nachali-vydavat-povnye-banknoty-posle-shokovoi-deneznoi-reformy.html> (дата звернення: 23.04.2018).

² Грошова реформа привела до масових беспорядків у Венесуелі. URL: <http://rossaprimavera.ru/news/denezhnaya-reforma-privela-k-massovym-besporjadkam-v-venesuele> (дата звернення: 28.04.2018).

ності¹. Втіленням цього принципу є запровадження різних за характером, науковим і практичним наповненням заходів. І у кримінологічній теорії з огляду на можливості запобіжного потенціалу, що не розкритий належним чином у нашій країні, особливе місце посідає саме загальносоціальне запобігання злочинності.

Під загальносоціальним запобіганням злочинності прийнято розуміти сукупність перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток й вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом із тим причин та умов злочинності. У зв'язку із цим вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей в усіх сферах соціального життя належить розумній господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів, установ, громадських організацій². Заходи загальносоціального запобігання злочинності мають важливе кримінологічне значення, адже виступають платформою для напрямів спеціально-кримінологічного характеру³. Тому кримінологами справедливо відзначається, що розглядуваний напрям запобіжної діяльності спрямований на знищення каркасу злочинності, яким є соціально-економічні криміногенні чинники⁴, проаналізовані у підрозділі 3.1. монографії.

Головною відмінністю й своєрідною істотною ознакою загальносоціального запобігання є непрямий (опосередкований) вплив на обмеження злочинності. У цілому загальносоціальне запобігання злочинності охоплюється відповідною передусім соціально-економічною політикою держави. До особливостей загальносоціального запобігання злочинності також можна віднести те, що:

1) його заходи дорого коштують державі та суспільству;

¹ Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. С. 57.

² Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 143.

³ Медицький І. Б. Запобігання злочинності: навч. посіб. Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2008. С. 22.

⁴ Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью. Москва: Юристъ, 2003. С. 279.

2) позитивні зрушення не настають миттєво, а є дещо відстроченими у часі;

3) вони стосуються усіх членів суспільства;

4) подібні заходи є більш ефективними порівняно, наприклад, з каральною політикою чи заходами спеціально-кримінологічної спрямованості;

5) виступають сучасною гуманною відповіддю держави на виклики з боку криміналітету;

6) спрямовані, у першу чергу, проти корисливих злочинів, включаючи фальшивомонетництво, тощо.

Нами пропонується в межах загальносоціального запобігання фальшивомонетництву виділити кілька напрямів державної політики, що стосуються удосконалення соціально-економічної, фінансової, монетарної, фіскальної сфер, а також спрямовані на формування сучасної державної антикримінальної ідеології.

Державна соціально-економічна політика. Основним вектором державної політики є впровадження перспективних соціально-економічних заходів. Ця теза цілком доводиться результатами проведеного емпіричного дослідження. Зокрема, 85% експертів НДЕКЦ при МВС України, а також 71,2% працівників територіальних управлінь протидії злочинності у сфері економіки, які були опитані, зазначили, що успіх запобігання фальшивомонетництву залежить головним чином від стабілізації соціально-економічного розвитку держави, боротьби з безробіттям й бідністю населення¹. Схожої думки дотримуються й інші дослідники фальшивомонетництва². Більше того, загальний кримінологічний портрет особи злочинця-фальшивомонетника, наведений у підрозділі 2.1 роботи, свідчить, що злочинці, які виготовляють, збувають й вчиняють інші незаконні дії із предметами фаль-

¹ Михалік О. І. Основні напрями запобігання фальшивомонетництву в Україні. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. сем. (Миколаїв, 26 трав. 2016 р.); упоряд. Є. О. Письменський. Миколаїв: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 121–124.

² Красавин В. Ф. Кримінологическая характеристика и уголовно-правовые меры противодействия фальшивомонетничеству: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2005. 20 с.

шивомонетництва, відзначаються невисоким соціальним статусом і низькими доходами. Тому єдиним шляхом подолання соціально-економічного хаосу, що має місце в Україні, та який впливає на маргіналізацію й зубожіння значної частини українців, є формування й реалізація відповідної соціально спрямованої й відповідальної політики, основою якої мають стати соціально-економічні заходи.

Слід зазначити, що без стабілізації політичної ситуації в Україні, повернення до мирного укладу життя, вирішення військового конфлікту на непідконтрольній території Донецької і Луганської областей, їх поступової несилкової деокупації, а так само налагодження добросусідських й мирних відносин з іншими державами, у першу чергу з Російською Федерацією, будь-які намагання стабілізації соціально-економічної ситуації в Україні ускладнюватимуться у рази. Значні видатки держави на сектор безпеки і оборони, фінансування ЗС України на рівні 150 млрд грн на рік є непосильним тягарем для української економіки, що практично не здатна компенсувати ці видатки за рахунок доходів від інших напрямів економічної діяльності. Тому успіх запобігання як злочинності у цілому, так й іншим економічним корисливим проявам, до яких належить фальшивомонетництво, знаходиться у тісному зв'язку з мудрою зовнішньополітичною діяльністю МЗС України, Кабінету Міністрів України й Адміністрації Президента України.

У літературі слушно зауважується, що з урахуванням глибини ешелонування чинників відтворення злочинності у сфері економіки, у тому числі її організованої частини, потребують оновлення засади державної регуляторної політики, спрямованої на розвиток внутрішнього ринку, становлення середнього класу, піднесення життєвого рівня населення¹. У цьому контексті О. М. Костенко зазначає, що для ефективної протидії злочинності, необхідно усунути її соціальну причину, а саме здійснити такі соціальні реформи в країні, внаслідок яких жити і працювати чесно стане вигідним. Саме тоді ефективними

¹ Користін О. Є., Чернявський С. С. Організована економічна злочинність в Україні: сучасний стан і стратегія протидії. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 78–88.

можуть стати й заходи, спрямовані на усунення умов, що сприяють злочинності, у тому числі й діяльність органів кримінальної юстиції¹. На наш погляд, центральною ланкою такої політики є соціально-економічна відбудова України. Вона має урахувати низку негативних процесів, віднесених нами вище до соціально-економічних криміногенних чинників фальшивомонетництва, і подолання яких має пов'язуватись із:

а) збільшенням ВВП;

б) підвищенням інвестиційної привабливості України, у тому числі шляхом спрощення процедур ліцензування, здійснення підприємницької діяльності, максимального невтручання державних органів у роботу бізнесу;

в) зміцненням державного регулювання у сфері економіки у період соціальної нестабільності;

г) стабілізацією фіскальної політики держави, оптимізацією оподаткування (відмова від податків, що гальмують розвиток економіки, перегляд розміру податків, зборів та обов'язкових платежів);

д) підтримкою вітчизняного виробника, особливо у найбільш пріоритетних для України сферах (сільське господарство, металургічна, хімічна, деревообробна, легка та інші види промисловості, туристична діяльність);

е) розширенням внутрішнього ринку;

є) підвищенням раціональності структури експорту товарів і послуг внаслідок поступової відмови від сировинного спрямування вітчизняної економіки на користь розвитку ринку ІТ-технологій, підтримки діяльності багатьох компаній, що виготовляють інформаційний продукт та продають його за кордон, забезпечуючи державі валютні надходження;

ж) деофшоризацією економіки України, посиленням контролю фінансових інституцій (НБУ, Міністерства фінансів України) над

¹ Костенко О. М. Концепція причин і умов злочинності в сучасній кримінології. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 15–17.

зовнішньоекономічною діяльності суб'єктів підприємницької діяльності;

з) зменшенням боргової залежності України від міжнародних фінансових організацій, що можна досягти посиленням протидії елітарній корупції, спрямуванням валютних запозичень не на поточні витрати, а на модернізацію вітчизняного виробництва, розвиток пріоритетних напрямів економіки та ін.;

и) підвищенням ефективності антимонопольної політики;

і) недопущенням подальшої «тінізації» національної економіки.

Додатковим резервом у збільшенні доходної частини державного бюджету вважається легалізація проституції та ігрного бізнесу. Вони наразі процвітають й фактично приносять мільярди¹ незаконних прибутків організованим злочинним угрупованням, включаючи правоохоронців, які покривають подібний кримінальний бізнес. За оцінками аналітиків, до уведення мораторію на ігровий бізнес державний бюджет України щороку поповнювався мінімум на 500 млн грн. Протягом 2014–2015 рр. єдиний дозволений різновид цього бізнесу у виді лотерейної діяльності приносить у 2–3 рази менше доходів². Це, з одного боку. З другого, – необхідно посилювати державний контроль за роботою трьох основних операторів лотерей (ТОВ «М. С. Л.», ПрАТ «Патріот», ПП «Українська Національна Лотерея») та схилити їх до витрачання частини отриманого прибутку на вдосконалення якості лотерейних білетів й підвищення ступенів їх захисту від підробки. Тому легітимізація цих видів діяльності сприятиме поширенню в Україні так званого секс-туризму й ігрового туризму. Це забезпечуватиме приїзд до нашої країни сотень тисяч іноземців, які витратять власні кошти на отримання відповідних послуг. Головне, що ці кошти осідатимуть не у кишенях корумпованих чиновників й кримі-

¹ Експерт: доходи от проституции идут мимо государственного бюджета Украины. URL: <http://rian.com.ua/society/20150923/374143237.html> (дата обращения: 17.05.2018); Олексій Євченко: Україні необхідна легалізація ігрового бізнесу. URL: <http://igroviavtomati.com/oleksij-yevchenko-ukrayini-neobhidna-legalizatsiya-igornogo-biznesu/> (дата звернення: 5.05.2018).

² Глушко С. Правительства меняются, но бюджет продолжает нести потери. URL: <http://economy.apostrophe.ua/article/finansy-i-banki/2016-05-30/pravitelstvamenyayutsya-no-byudjet-prodoljajet-nesi-poteri/5289> (дата обращения: 2.05.2018).

налітету, а спрямовуватимуться на стабілізацію соціально-економічної ситуації в Україні.

Як вже зазначалось, понад 80% українців, за методологією ООН, належать до категорії бідного населення, яке витрачає на день менше 5 дол. США¹. Тому визначальне значення у цьому плані є здійснення відповідних заходів з боку органів державної влади. Зокрема, у Стратегії подолання бідності, розрахованої на 2016–2017 рр., міститься комплекс напрямів, спрямованих на зменшення зубожіння населення України, скорочення вираженого майнового розшарування суспільства. До таких слід віднести:

- розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці (підвищення дієвості політики зайнятості; посилення мобільності робочої сили на ринку праці; детінізація зайнятості та доходів населення; зменшення економічно необґрунтованої нерівності й сприяння утвердженню принципу соціальної справедливості у системі розподілу доходів);

- забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення (забезпечення доступності послуг соціальної сфери для населення незалежно від місця проживання; сприяння ініціативності громад у розв'язанні найгостріших соціальних проблем та запобіганні бідності);

- мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення (забезпечення подальшого реформування системи соціальної підтримки та зменшення масштабів бідності серед уразливих верств населення; підвищення якості та рівня доступності соціальних послуг для вразливих верств населення; розширення можливості дітей, що вразливі до бідності й соціального відчуження, у частині отримання ними якісних послуг)².

¹ Експерти: За межею бідності в Україні живуть 80% населення. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/03/13/6960512> (дата звернення: 29.04.2018).

² Про схвалення Стратегії подолання бідності: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 161-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-p> (дата звернення: 3.05.2018).

Як бачимо, зазначена Стратегія містить науково обгрунтовані цілі-завдання й шляхи їх досягнення у частині подолання бідності в Україні. Однак історія незалежності України довела, що наявність подібних нормативних актів не означає, що проблема бідності втрачить згодом свою актуальність. Навпаки, з кожним роком вона загострюється внаслідок відсутності політичної волі на вирішення найбільш болючих для України соціальних проблем. Яскравим прикладом є Стратегія подолання бідності, прийнята ще у 2001 р.¹, мета якої фактично досягнута не була і яка перетворилась на чергову державну нормативно-правову декларацію.

Загострення соціально-політичної обстановки в Україні у 2014 р., анексія Автономної Республіки Крим, окупація частини території Донецької і Луганської областей України, проведення АТО (операції об'єднаних сил) призвело до появи в Україні окремої соціальної групи у виді внутрішньо переміщених осіб (переселенців), яких налічується близько 1,7 млн осіб. Як уже зазначалось у попередніх розділах монографії, є усі підстави стверджувати, що соціальні проблеми цієї категорії громадян сприяють формуванню у їх частини деприваційних й фрустраційних психічних процесів, що призводять до реалізації злочинної корисливої мотивації шляхом вчинення злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Доказом цього є показник географії фальшивомонетництва, який демонструє, що це явище набуло з 2014 р. найбільшого поширення саме в тих областях України, де розміщено найбільшу чисельність внутрішньо переміщених осіб. Тому держава має опікуватись соціальними проблемами переселенців й надавати їм усіляку допомогу. Для цього була прийнята Комплексна державна програма щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. Вказана програма містила низку важливих заходів, спрямованих на поліпшення життя внутрішньо переміщених осіб: задоволення їх першочергових потреб;

¹ Про Стратегію подолання бідності: Указ Президента України від 15.08.2001 р. №637/2001. *Урядовий кур'єр*. 2001. 18 серп. (№149).

забезпечення тимчасового розміщення сімей переселених громадян, у складі яких є інваліди; забезпечення права переселених громадян на житло; створення можливостей для професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації переселених громадян з урахуванням потреб місцевого ринку праці; стимулювання економічної активності переселених громадян і створення робочих місць; створення сприятливих умов для їх життєдіяльності; соціальний захист і соціальна допомога членам сімей переселенців; створення умов і вироблення механізму забезпечення їх соціальної адаптації; посилення спроможності держави щодо розв'язання проблем переселених громадян із залученням міжнародної донорської допомоги та ін.¹

Державна фінансова політика держави. Вирішення низки перелічених завдань у межах загальносоціального запобігання фальшивомонетництву не уявляється можливим без стабілізації фінансового ринку України. На це спрямована Комплексна програма розвитку фінансового сектору України на період до 2020 року, затверджена постановою Правління НБУ від 18 червня 2015 р. № 391. Створення сучасної фінансової системи, пов'язаної із сталим економічним розвитком, відповідно до цієї Програми планується за трьома основними напрямками діяльності:

1) забезпечення фінансової стабільності й динамічного розвитку фінансового сектору через: створення рівних умов для конкуренції у фінансовому секторі й вільного руху капіталу; посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору; забезпечення прозорості діяльності й звітності його учасників; підвищення ефективності системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; очищення фінансового сектору від проблемних активів; започаткування розвитку накопичувального пенсійного забезпечення; накопичення та обмін інформації

¹ Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року: постанова Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2015 р. № 1094. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 21.04.2018).

єю щодо кредитної історії позичальників; стимулювання розвитку ринку страхових послуг; консолідацію й розвиток біржової, розрахункової та клірингової інфраструктур;

2) розбудова інституційної спроможності регуляторів фінансового сектору шляхом: забезпечення фінансової незалежності регуляторів й фонду гарантування вкладів фізичних осіб; посилення інституційного та внутрішнього контролю роботи регуляторів; налагодження комунікації регуляторів зі споживачами й учасниками фінансового сектору; підвищення ефективності протидії зловживанням у фінансовому секторі; упровадження єдиних стандартів звітності й обміну інформацією; забезпечення можливості використання ІТ-технологій учасниками фінансового сектору;

3) захист прав споживачів та інвесторів фінансового сектору: підвищення стандартів розкриття інформації в інтересах споживачів та інвесторів фінансового сектору; удосконалення законодавчого забезпечення захисту прав споживачів й інвесторів та ін.¹

Окремою складовою державної фінансової політики є покращення фінансової грамотності населення. Це необхідно для: розуміння призначення фінансових установ, інститутів, їх відповідальності; планування сімейного бюджету на тривалий період; розвитку вміння пошуку потрібної фінансової інформації². До того ж фінансова грамотність населення сприятиме зменшенню рівня віктимності потенційних жертв фальшивомонетництва.

В Україні здійснюються певні кроки у цьому відношенні. Так, у 2012–2013 рр. НБУ, Університетом банківської справи НБУ та Міністерством освіти і науки України за підтримки міжнародних партнерів у 86 школах країни були організовані спеціалізовані всеукраїнські курси під назвою «Фінансова грамотність». До навчання за цим курсом було залучено 3 400 учнів віком 15–16 років із 18 регіонів

¹ Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України на період до 2020 року: постановою Правління Національного банку України від 18 черв. 2015 р. № 391. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (дата звернення: 27.04.2018).

² Оцініть фінансову грамотність українців. URL: <http://vseprogroshi.com.ua/ocinit-finansovu-gramotnist-ukrayinciv.html> (дата звернення: 28.04.2018).

України. Курс включав кілька навчальних програм: «Гроші і фінанси», «Заощадження та інвестування», «Позика», «Страхування та власний бюджет». За оцінками міжнародних експертів, рівень фінансової грамотності цих неповнолітніх підвищився з 45% до 65%¹. Очевидно, що для обмеження фальшивомонетництва необхідно проводити відповідну роз'яснювальну роботу з громадянами, яка у межах загально-соціального запобігання має, у першу чергу, пов'язуватись зі схиленням населення до більш широкого використання безготівкових розрахунків.

Державна монетарна політика. Відповідно до чинного законодавства України монетарною (грошово-кредитною) політикою є комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання певних методів. Головним суб'єктом здійснення цієї політики є НБУ. Він, окрім монопольної емісії гривні й організації готівкового грошового обігу, сприяє фінансовій стабільності держави, додержанню нею стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Уряду². Окрім виконання вищезазначених основних функцій, з огляду на загальносоціальне запобігання фальшивомонетництву, зокрема пов'язаного із підбійкою національної валюти, НБУ у своєму арсеналі має низку можливостей банківського регулювання форми та якості готівкового обігу.

У зв'язку із цим рекомендується поступово скорочувати у фінансовому секторі України обіг готівки, особливо це стосується розрахунків фізичних осіб під час купівлі-продажу товарів й оплати відповідних послуг. Тому перспективним напрямом реформування фінансового ринку й модернізації існуючої системи платежів у нашій країні вважається запровадження фінансової стратегії «Cashless есопому» (безготівкова економіка). Вона базується на більш широкому упровадженні безготівкових розрахунків. Для цього НБУ, як голо-

¹ В Україні 3 400 учнів підвищили свій рівень фінансової грамотності на 20%. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1741916&cat_id=55838 (дата звернення: 21.04.2018).

² Про Національний банк України: Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.

вний регулятор у сфері грошового обігу, має здійснювати комплекс взаємопов'язаних заходів:

1) скорочувати попит населення на готівку шляхом: підвищення вартості готівкових коштів; зниження граничної суми розрахунку готівкою;

2) підвищувати розвиток безготівкових транзакцій через: подальший розвиток міжнародних платіжних систем; поширення національної платіжної системи «Простір»; розвиток електронних грошей та альтернативних небанківських платіжних систем;

3) забезпечувати належну інфраструктуру фінансових операцій унаслідок: розвитку мережі POS-терміналів у комерції й електронних каналів прийому платежів, у т. ч. mobile payments;

4) змінювати звички й мотивацію споживачів, що пов'язується із державною фінансовою політикою, спрямованою на підвищення фінансової грамотності населення¹.

Фінансистами зазначається, що встановлення граничної суми готівкових розрахунків є економічно обґрунтованим, оскільки стимулюватиме економічний розвиток країни, а також збільшуватиме обсяги безготівкових розрахунків². Так, у 2013 р. граничний розмір готівкових розрахунків становив 150 тис. грн, а з 1 січня 2017 р. цей розмір зменшено утричі – до 50 тис. грн. Вважаємо, що це сприятиме обмеженню готівкових розрахунків в Україні, що, у свою чергу, має зменшити поширеність фальшивомонетництва.

Для подальшого стимулювання безготівкових розрахунків економістами пропонується акцентувати увагу на технічних аспектах розвитку використання платіжних карток для розрахунків за торговельними операціями. Для цього необхідно:

а) забезпечити використання платіжних карток державними органами і бюджетними організаціями, перевести державні установи на зарплатні проекти;

¹ Концепція проекту «Cashless economy» / Національний банк України. Київ, 2016. 50 с.

² Ігнатишин М. В., Ігнатишин М. І. Аналітика готівкових обмежень в Україні та міжнародна практика регулювання грошового обігу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 3. С. 159–163.

б) підвищити зручність оплати комунальних платежів, послуг держави, податків та інших періодичних повторюваних платежів за допомогою платіжних карток;

в) своєчасно удосконалювати платіжні та інформаційні технології, зокрема центральний маршрутизатор НБУ, обладнання та програмне забезпечення розрахунково-клірингових й процесингових центрів із підтримкою відкритих міжнародних стандартів¹ тощо.

З метою поступового упровадження фінансової стратегії «Cashless economy» торгівельним мережам й банківським установам України пропонується здійснювати спільні дії, спрямовані на поступову відмову населенням від застарілої звички розрахунків готівкою, що може бути підроблена. Для цього суб'єктам підприємницької діяльності, особливо великому бізнесу, варто частину власних прибутків спрямовувати на різноманітні акції й зниження вартості товарів у разі їх придбання громадянами у безготівковий спосіб. Фактично бізнес нічого не втрачатиме, адже витрачені на акції кошти компенсуватимуться за рахунок зменшення частки банківських послуг щодо інкасації готівки.

Окрім цього, удосконалення державної монетарної політики передбачає випуск електронної валюти. Такі наміри озвучив НБУ у 2016 р. Зокрема, на базі національної платіжної системи «Простір» планується упровадити електронну валюту з використанням технології Block Chain. Для цього центральним банком вивчається можливість створення програмно-технічного рішення, що дозволило б забезпечити випуск, облік й обіг національної грошової одиниці в електронній формі. Ця система покликана не лише зменшити частку обігу готівки у фінансового секторі, а й збільшити оперативність переводу грошей між різними учасниками². Зрозуміло, що на реалізацію такої системи потрібен час, певні фінансові витрати й підтримка громадськості.

¹ Бублик Є. О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2013. №2. С. 32–42.

² НБУ планирует выпуск электронной валюты. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nbu-planiruet-vypusk-elektronnoy-valyuty-1478796981.html> (дата обращения: 6.05.2018).

Вважається, що грошово-кредитна політика України має ураховувати позитивний зарубіжний досвід у цій сфері. Він стосується емісійної діяльності щодо постійного підвищення якості банкнот різних номіналів, періодичної (раз на 5–7 років) зміни зразків банкнот національної валюти. Особливо це стосується банкнот найбільших номіналів (100 грн, 200 грн, 500 грн). Зазначені заходи мають бути пріоритетом НБУ у середньостроковій перспективі. Головне, щоб будь-які новації в емісійній діяльності не порушували прав громадян України. Йдеться про недопустимість проведення «шокових» грошових реформ, пов'язаних із терміновим вилученням банкнот певного номіналу та уведенням в обіг нових банкнот. В іншому разі це може призвести до суспільних протестів.

Заходи **державної фіскальної політики** також є невід'ємною складовою загальносоціального запобігання фальшивомонетництву. Вони пов'язуються з упорядкуванням виробництва марок акцизного податку, зменшенням кількості їх підробок. Для цього виникає необхідність у регулюванні ринку підакцизних товарів, передусім алкогольної й тютюнової продукції, шляхом формування відповідної державної фіскальної (податкової) політики.

Державна фіскальна політика має базуватись на оптимізації й виваженому підвищенні акцизного податку, у першу чергу на алкогольну й тютюнову продукцію, відповідно до темпів зростання економіки України та доходів більшості громадян. В іншому разі за умови дисбалансу вартості алкогольної продукції і тютюнових виробів це зумовлюватиме поширення фальсифікації підакцизних товарів, що пов'язується з обігом підроблених марок акцизного податку.

Для реалізації державної фіскальної політики та належного регулювання ринку підакцизних товарів, з метою зменшення обсягу сфальсифікованих алкогольних й тютюнових виробів державі й власникам великого бізнесу у цій сфері необхідно дійти відповідного консенсусу. Прийняте узгоджене рішення має бути оформлено у виді меморандуму чи, наприклад, концепції з умовною назвою «Про перспективи розвитку ринку підакцизних товарів в Україні». У цьому документі варто закріпити етапи поступового підвищення цін у першу чергу на алкогольну й тютюнову продукцію, розміри якої відпо-

відали б не інтересам певної політичної сили, а узгоджувались із кон'юнктурою ринку, чіткими законами ринкової економіки, а головне – можливістю громадян придбавати такі вироби за встановленими цінами. Тобто цінова політика, співвідношення попиту і пропозиції мають бути науково обґрунтованими і відповідати рівню криміналізації сучасного ринку підакцизних товарів в Україні. В іншому випадку без урахування урядовцями вище перелічених обставин слід очікувати подальше збільшення частки так званого чорного ринку контрафактної алкогольної і тютюнової продукції і, як наслідок, – збільшення випадків підробок марок акцизного податку.

У зв'язку із значним поширенням фактів виготовлення контрафактної алкогольної і тютюнової продукції, яка реалізується із підробленими марками акцизного податку, чисельними службовими зловживаннями у сфері адміністрування акцизного податку назріла необхідність уведення в Україні електронної марки акцизного податку та, відповідно, відмови від його застарілої паперової форми. Тому вважається обґрунтованим прийняття Концепції створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) «Електронна акцизна марка», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 липня 2016 р. №497-р. Концепцією передбачається: створити й упровадити автоматизовану систему, що забезпечить контроль за обігом підакцизних товарів від виробника або імпортера до кінцевого споживача, мінімізацію впливу людського чинника на адміністрування акцизного податку, збільшення доходів бюджету від сплати акцизного податку, зменшення обсягів реалізації підакцизних товарів без сплати акцизного податку, унеможливить легалізацію незаконно виготовлених/імпортованих підакцизних товарів та, відповідно, забезпечить зменшення обсягів незаконного обігу підакцизних товарів¹. Однією з переваг цієї Концепції є спрямованість на скоро-

¹ Про схвалення Концепції створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) «Електронна акцизна марка»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6.07.2016 р. №497-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/497-2016-p> (дата звернення: 7.05.2018).

чення фальшивомонетництва шляхом обмеження обігу підакцизних товарів із підробленими паперовими марками акцизного податку. Концепція має бути реалізована до кінця 2018 р.

Якщо низка перелічених напрямів державної політики пов'язуються з усуненням умов, що зумовлюють фальшивомонетництво в Україні, то формування **сучасної державної антикримінальної ідеології** спрямована на його причину. Слід погодитись з науковцями, які вважають, що об'єктом запобіжного впливу є не лише окремі особи, а й культурне середовище¹. Комплекс певних культурно-виховних заходів здатний позитивно вплинути на ціннісні орієнтації окремих осіб і навіть певних груп населення (школярства, студентства, молоді), їх установки, переконання та ін. У підсумку реалізація державної антикримінальної ідеології може змінити спрямованість окремих осіб та позначитись на їх відмові від злочинної мотивації щодо задоволення своїх певних матеріальних потреб у злочинний спосіб, у тому числі пов'язаний із виготовленням, збутом та іншими незаконними діями з предметами фальшивомонетництва.

Слід визнати, що потенціал культурно-виховного впливу на суспільство та його окремі соціальні інститути є меншим за усталені й сформовані суспільні стереотипи, менталітет, світогляд на масовому, груповому й індивідуальному рівнях суспільних відносин. Однак це означає, що держава має відмовлятися від цього напряму кримінологічної політики й невід'ємної частини загальносоціального запобігання злочинності.

У межах реалізації сучасної державної антикримінальної ідеології у контексті протидії фальшивомонетництву пропонується: відновити роботу або створити новий державний орган у сфері захисту суспільної моралі; не допускати популяризацію у ЗМІ, Інтернеті, друкованих виданнях кримінальної субкультури, злочинного романтизму, культивування хибної престижності й доходності злочинної діяльності фальшивомонетників та уникнення їх частиною від відпо-

¹ Барановський М. Соціально-правова система запобігання злочинності: концептуальні засади закону. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2013. №4. С. 79–95.

відальності; створити на кожному телеканалі спеціальні програми і проекти, спрямовані на критику споживацької ідеології й культу грошей; урахувати під час реформування системи сучасної шкільної й вищої освіти необхідність посилення культурно-виховної складової; керівництву шкіл, гімназій, ліцеїв, деканатам й ректоратам вищих навчальних закладів в атестатах про успішність навчання брати до уваги поведінку школярів й студентів, їх активність у житті студентського самоврядування, досвід волонтерської діяльності; посилювати престижність професії вчителя й педагога шляхом постійного підвищення її соціальних стандартів тощо.

Ефективність запобігання злочинності та її окремим проявам залежить від усунення й нейтралізації, за можливості, усіх негативних явищ і процесів, що впливають на її поширення. Тому під час запобігання фальшивомонетництву необхідно вживати не лише загальносоціальні, а й спеціально-кримінологічні заходи обмеження вказаного негативного соціального явища.

4.3. Спеціально-кримінологічне запобігання фальшивомонетництву

Традиційно у теорії кримінологічної науки виділяється кілька рівнів запобігання злочинності. Якщо заходи загальносоціального рівня мають непрямий вплив на негативні явища і процеси, що відбуваються у суспільстві, а заходи індивідуального запобігання спрямовуються на поведінку і морально-психологічну сферу конкретної особи як носія кримінальної мотивації, то спеціально-кримінологічне запобігання можна визнати специфічним напрямом запобіжної діяльності. Він безпосередньо спрямований на нейтралізацію відповідних детермінант, представлених у виді певних причин та умов, що зумовлюють злочинність у цілому та її окремі прояви.

У літературі під спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності прийнято вважати комплекс заходів руйнівного впливу на соціальні та інші процеси, що продукують й сприяють активізації

криміногенного потенціалу суспільства у виді злочинів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки (формування злочинної мотивації, виникнення умислу на вчинення кримінального правопорушення, готування до злочину та замах на його вчинення)¹. На необхідності вжиття низки спеціально-кримінологічних заходів наголошується й дослідниками фальшивомонетництва². У зв'язку із цим можна цілком погодитись з ученими, які зазначають, що до проблем, які мають першочергове теоретичне й практичне значення, слід віднести розробку цілеспрямованого впливу на причинний комплекс злочинності³. І є очевидним, що ядром такого впливу є саме заходи спеціально-кримінологічного запобігання.

Історія людства показує, що явище фальшивомонетництва з'явилося одразу після появи грошей у виді монет, а згодом – у формі паперових асигнацій. І зупинити поширеність подібних злочинів не вдалось жодному монарху й правителю, незважаючи на жорстку кару, що передбачалась у різні часи у різних країнах для таких злочинців (наприклад, відрубування кінцівок – в Англії, заливання рідкого за-

¹ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 21; Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 144; Закалок А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007. С. 329; Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник кримінологічної асоціації України*: зб. наук. пр. (редкол.: О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін.). Харків: ХНУВС, 2016. №2. С. 98–108; Кримінологія: навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. С. 169; Криминология: учебник; под. ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2009. С. 296.

² Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ : Віртуальна реальність, 2010. С. 269; Красавин В. Ф. Криминологическая характеристика и уголовно-правовые меры противодействия фальшивомонетничеству: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2005. 20 с.

³ Голіна В. В. Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2016. С. 5–9.

ліза у горло винного – у Російській імперії тощо¹). Тому очевидно, що лише застосуванням кари й кримінальної репресії протидіяти фальшивомонетництву неможливо, а у сучасних умовах демократії й гуманізації покарань – навіть нелогічно. Тому найбільш перспективним вбачається упровадження кримінологічних некаральних підходів профілактичного характеру в обмеженні явища фальшивомонетництва та його шкоди для кредитно-фінансової системи держави. Представлені заходи профілактики є невід’ємною складовою спеціально-кримінологічного запобігання.

Конкретизація зазначеного рівня запобіжної діяльності у межах предмета цього дослідження має урахувати певні методологічні аспекти. Перший пов’язаний із співвідношенням спеціально-кримінологічного запобігання з індивідуальним. Ураховуючи, що фальшивомонетництво нами розглядається як негативне соціальне явище, яке детермінує відповідний причинний комплекс, розглянутий у розділі 3 монографії, пропонується виходити з того, що заходи індивідуального запобігання охоплюються спеціально-кримінологічним рівнем. Разом із тим нами у жодному разі не ототожнюються вказані рівні запобігання злочинності. Другий аспект має відношення до заходів віктимологічної профілактики. У цілому в теорії запобігання злочинності це є окремим напрямом запобіжної діяльності. Однак нами пропонується розглянути його у межах спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву із зазначенням того, що відповідні заходи матимуть відношення до потенційних потерпілих від досліджуваних злочинів. Третій методологічний аспект стосується систематизації заходів спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву. Пропонується їх класифікувати за характером на: організаційно-управлінські, нормативно-правові, технічні та інформаційні. На підставі результатів теоретичного й емпіричного дослідження надамо цим заходам конкретного змісту.

Організаційно-управлінські заходи спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву можна визнати основними, адже вони:

¹ Польской Г. Н. Рыцари фальшивых банкнот. Москва: Юрид. лит., 1982. С. 7.

а) спрямовані на усунення низки організаційно-управлінських криміногенних чинників, що зумовлюють злочини, передбачені ст. 199 КК України;

б) здатні ускладнити і навіть унеможливити злочинну діяльність різних виділених вище груп фальшивомонетників;

в) вирізняються з-поміж інших груп спеціальних заходів особливим різноманіттям;

г) стосуються багатьох суб'єктів запобіжної діяльності й об'єктів запобіжного впливу тощо.

Необхідно підкреслити, що низка організаційно-управлінських заходів запобігання фальшивомонетництву була запропонована респондентами експертного опитування, а саме експертами НДЕКЦ МВС України, а також працівниками територіальних управлінь протидії злочинності у сфері економіки МВС України. До таких слід віднести:

1) удосконалення методик виявлення й розкриття злочинів, пов'язаних із підробкою грошей, цінних паперів та інших предметів (37,5% і 40,8% опитаних відповідно);

2) покращення оперативно-розшукової діяльності щодо відпрацювання професійних злочинців-фальшивомонетників (42,5% і 16,8% опитаних відповідно);

3) підвищення кваліфікації касирів торговельних мереж, банківських працівників з метою встановлення підроблених грошових знаків (30% і 22,4% опитаних відповідно);

4) боротьба з корупцією у правоохоронних та судових органах (5% і 5,2% опитаних відповідно);

5) посилення митного контролю при переміщенні товарів і людей через державний кордон України (5% і 10,4% опитаних відповідно);

6) удосконалення взаємодії працівників територіальних управлінь протидії злочинам у сфері економіки МВС України з експертами НДЕКЦ (5% і 12% опитаних відповідно) та ін.

Результати експертного опитування показують, що більшість пропозицій з удосконалення спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву в Україні пов'язуються з діяльністю основного суб'єкта у цій сфері – Національної поліції. Як зазначає

О. М. Литвинов, правоохоронні органи взагалі й підрозділи поліції, зокрема, займають особливе місце серед суб'єктів запобігання злочинності. Це пояснюється важливістю й безпосередністю завдань, що вирішуються ними у сфері протидії злочинності¹. Тому для того, щоб «головні баталії зі злочинністю у наших умовах відбувалися не на папері, а інструментами цієї боротьби не виступала відомча статистика»², цей правоохоронний орган потребує послідовного й професійного реформування. Оптимізація діяльності Національної поліції має відбуватись, з одного боку, шляхом переатестації й звільнення співробітників, у тому числі тих, що виявляють, розслідують злочини у сфері економіки, щодо яких виникає сумнів у їх доброчесності та причетності до корупційних оборудок та інших службових зловживань. З другого, – керівництву МВС України та Національній поліції України не слід допускати звільнення найбільш досвідчених працівників (слідчих, оперативних співробітників), які відзначаються високим рівнем професіоналізму, великим багажем спеціальних знань і навичок у сфері розслідування і виявлення злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом.

Як уже зазначалось вище, одна із головних пропозицій респондентів експертного опитування стосувалась необхідності розроблення сучасних методик виявлення й розкриття злочинів, передбачених ст. 199 КК України, а також тактики проведення окремих слідчих дій. Окрім цього, для оперативного і професійного розкриття подібних злочинів працівники кримінальної поліції, а невдовзі – співробітники Служби фінансових розслідувань України – повинні мати відповідні знання і навички. Для цього з певною періодичністю для правоохоронців мають проводитись відповідні курси підвищення кваліфікації, вони повинні, за можливості, брати участь у тематичних «круглих столах» та інших науково-практичних заходах, присвячених проблемам протидії фальшивомонетництву, потребує обмін досвідом і консультування із експертами НДЕКЦ МВС України та ін.

¹ Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Вид. ХНУВС, 2008. С. 57.

² Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: Ніка Нова, 2012. С. 297.

Ознайомлення зі спеціальною науковою літературою дає підстави для таких рекомендацій щодо удосконалення правоохоронної діяльності у сфері запобігання злочинам, передбаченим ст. 199 КК України. Незважаючи на те, що вони мають криміналістичний характер, їх пропонується урахувати у представленому кримінологічному дослідженні, оскільки ці рекомендації розширюють запобіжний потенціал спеціальних суб'єктів в обмежені поширеності явища фальшивомонетництва:

а) у разі виявлення підробки грошей, марок акцизного податку, а так само інших предметів чи встановлення особи злочинця-фальшивомонетника з метою недопущення подальшого обігу підробок треба якомога швидше здійснити комплекс слідчо-оперативних процесуальних заходів (обшуки за місцем проживання злочинця або за місцем зберігання обладнання, затримання співучасників злочинної діяльності, термінове проведення судово-криміналістичної експертизи вилучених документів)¹;

б) під час здійснення огляду місця події у справах про фальшивомонетництво є необхідним залучення слідчим в обов'язковому порядку спеціаліста-криміналіста. Останній може звернути увагу слідчого на спосіб виготовлення підробок, осіб, причетних до злочинної діяльності, можливі місця зберігання інших предметів, що мають відношення до справи²;

в) здійснення слідчим якісного допиту й конкретизація показань підозрюваного з метою спростування виправдовувань злочинця або посилення доказової бази обвинувачення³;

г) створення спеціальних слідчо-оперативних груп для підвищення ефективності розкриття подібних злочинів⁴;

¹ Казаков Е. И. Расследование фальшивомонетничества: учеб. пособ. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1971. С. 20.

² Бірюкова Т. П. Особливості місця події у справах про фальшивомонетництво. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2000. Вип. 4. С. 132–137.

³ Бірюкова Т. П. Джерела конфлікту та його подолання під час розслідування виготовлення або збуту підроблених грошей. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Донецьк: ДІВС, 2001. №2. С. 225–228.

⁴ Кір'яков В. Фальшивомонетники. Про позитивний досвід розслідування особливо небезпечного злочину. *Вісник прокуратури*. 2001. №1. С. 100, 101.

д) забезпечення керівниками підрозділів Національної поліції взаємодії між слідчим, оперативними працівниками й експертами¹;

е) належне оперативне забезпечення правоохоронної діяльності². Ця вимога виступає чи не єдиною можливістю не лише розкриття вже вчиненого злочину, а й засобом його запобігання ще на стадії сформованого умислу та здійснення підготовки чи замаху на його вчинення (виготовлення підробки, її перевезення чи збуту);

є) тісна взаємодія різних правоохоронних органів (Національної поліції, прокуратури, СБУ, митних органів, Державної прикордонної служби України) у розслідуванні фактів фальшивомонетництва;

ж) здійснення органами внутрішніх справ контролю за поведінкою осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, а також осіб, які вже притягались до кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво.

Оптимізація діяльності із запобігання злочинам у сфері економіки пов'язується також зі створенням окремого правоохоронного органу. Урядом планується, що таким має стати Служба фінансових розслідувань³. Нами підтримуються подібні ініціативи, оскільки це дозволить усунути існуюче дублювання функцій окремих органів (МВС, СБУ, ДФС) у розслідуванні економічних злочинів, включаючи ті, що пов'язані з фальшивомонетництвом.

Окремої уваги заслуговує питання протидії корупції у діяльності судових і правоохоронних органів, адже ця сфера відзначається, за

¹ Бірюкова Т. П., Бірюков В. В. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. С. 189–200; Мацишин В. С., Старушкевич А. В. Початковий етап розслідування фальшивомонетництва: порушення кримінальної справи, обставини, які необхідно встановити. Взаємодія суб'єктів розслідування. *Право і суспільство*. 2006. № 1. С. 55–68.

² Бірюкова Т. П. О значенні оперативної інформації при расследовании фальшивомонетничества. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ*. Спец. вип. У 2 ч. Ч. 2. Нове кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів ОВС України. 2002. С. 43–45.

³ Гетман О. Податкова міліція. Давайте, нарешті, попрощаємося! URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/01/18/617881> (дата звернення: 2.05.2018).

результатами окремих досліджень¹, найбільшим поширенням службових зловживань. Недарма однією з головних причин реформування податкової міліції став високий рівень корупції у її роботі. Нерідко це призводило й продовжує призводити до покривання незаконної діяльності ділків, які виготовляють контрафактну алкогольну й тютюнову продукцію, наклеюючи на неї підроблені марки акцизного податку. Для підвищення ефективності запобігання корупції в органах правопорядку потребує активізації діяльність органів прокуратури, СБУ, НАБУ, САП тощо.

У попередньому розділі праці наголошувалось, що у розкритті злочинів про фальшивомонетництво вагомого значення набуває автоматизована інформаційна система «Фальшивомонетництво», яка постійно наповнюється і якою користуються працівники Національної поліції. У зв'язку із тим, що вказана інформаційно-довідкова база даних містить лише відомості про підробку грошей різних країн (гривню, російські рублі, долари США, євро), тому пропонується доповнити її даними щодо інших предметів фальшивомонетництва, особливо марок акцизного податку, що достатньо часто підробляються. Додаткові розділи цієї системи мають включати інформацію про: кількість виявлених злочинів з ознаками підробки указаних предметів; чисельність виявлених фальшивомонетників; кількість вилучених підробок марок акцизного податку, державних цінних паперів та інших предметів; характеристику обладнання, на якому виготовлено підробки; місце вчинення злочину (уточнення пунктів перетину державного кордону, де мало місце ввезення в Україну відповідних предметів; установлення місць розміщення обладнання, на якому виготовлено підробки; визначення місць збуту підроблених предметів тощо). Головне, щоб інформаційна система «Фальшивомонетництво» мала

¹ Колодяжний М. Г. Стратегії протидії корупції у діяльності органів правосуддя. *Право України*. 2017. № 1. С. 37–44; Григор'єв Р. Г. Кримінологічна характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та заходи запобігання їм в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.; Машлякевич Д. С., Литвинов О. М. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія; Кримінол. асоц. України. Харків: В деле, 2016. 260 с.

не накопичувальний характер, а реально використовувалась під час розкриття злочинів, передбачених ст. 199 КК України.

З метою усунення низки організаційних недоліків порядку формування оперативно-розшукових й інформаційно-довідкових криміналістичних обліків підроблених документів пропонується: надавати у найкоротші терміни відповідними державними органами й установами експертним службам зразки документів, уведених до обігу, для їх подальшого порівняння в якості оригіналу із підробками; забезпечувати централізоване постачання необхідної довідкової літератури у низові підрозділи експертної служби щодо обігу документів іноземного виробництва¹. У такому разі підвищуватиметься користність подібних обліків у розслідуванні злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом.

У межах спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву рекомендується підрозділам поліції приділяти прискіпливішу увагу місцям, де можуть виготовлятися певні предмети високої якості. Для цього необхідно посилити оперативно-розшукову діяльність щодо роботи поліграфічних комбінатів, друкарень та інших підприємств цієї сфери, де можливо виготовити високоякісні підробки грошей, марок акцизного податку, державних цінних паперів та ін. Варто, щоб на таких підприємствах були присутні довірені поліції особи, які були б обізнані про особливості й напрями виробництва і робітників, які працюють на таких підприємствах. Можна констатувати, що такі заходи спрямовані проти злочинної діяльності фальшивомонетників-виготівників.

З історичних архівів відомо, що, наприклад, у Російській імперії, до складу якої входила частина сучасної України, виготовлення монет із XVII ст. стало виключним правом царя і Монетного двору. Для цієї роботи ретельно обирались спеціалісти своєї справи, але за умови

¹ Попов В. Л., Ємельянова О. М. Проблемні питання щодо функціонування оперативно-криміналістичних обліків підроблених грошових знаків і бланків документів у практичній діяльності експертної служби. *Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие*: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Киев, 20–21 октяб. 2005 г.) / сост. К. Н. Ковалев, Т. В. Тимофеева. Киев: ИПЦ МВД Украины, 2006. С. 165–168.

відповідної рекомендації поважної людини. Після проходження спеціальної перевірки працівники Монетного двору присягали російському царю на вірність, цілували церковний хрест й давали клятву не красти гроші¹. Виходячи із вищесказаного, напрашується висновок, що Банкотно-монетним двором НБУ як єдиним емітентом гривні, керівництвом Фабрики банкотно-паперу, керівництвом ДФСУ і поліграфічного комбінату «Україна», де виготовляються паперові марки акцизного податку, необхідно вживати усіх необхідних організаційно-управлінських заходів, спрямованих на правильний підбір кадрів. До речі, ця вимога стосується як звичайних працівників цих підприємств, так і їх керівництва. Тому з метою недопущення будь-яких зловживань та розкрадань, сприяючих фальшивомонетництву, рекомендується:

1) встановлювати кримінальне минуле в осіб, які працевлаштовуються на зазначені підприємства;

2) перевіряти таких осіб на наявність у них зв'язків із криміналітетом, особливо злочинними групами, що спеціалізуються на підробці грошей, контрабанді, мають виходи на злочинні угруповання за кордоном;

3) уточнювати спосіб життя за місцем проживання та колишнього працевлаштування вказаної категорії осіб;

4) за можливості, перевіряти відповідних претендентів на поліграфі, але за їх добровільною згодою. До речі, перевірка поліграфом вже неодноразово застосовувалась у 2014–2016 рр. у процесі люстрації деяких державних службовців та переатестації працівників Національної поліції.

Також важливо за ініціативи правоохоронних, контролюючих органів або керівництва поліграфічних комбінатів й друкарень проводити суцільну або вибірково інвентаризацію майна, обладнання та розхідних матеріалів, що перебувають на їх балансі.

Виходячи із найбільш поширених способів виготовлення підроблених монет (литво, гальванопластика, штампування, гравіювання,

¹ Романов С. Фальшивомонетки. Как распознать фальшивые деньги. Москва: Эксмо, 2005. С. 30.

комбіновані способи¹), слід будувати певним чином й запобігання подібним злочинам. Тому правоохоронним органам, у першу чергу підрозділам Національної поліції, бажано звертати увагу на діяльність осіб, які задіяні у сферах, де можуть виготовлятися підроблені монети переліченими способами. Це – промислові підприємства різних форм власності, приватні майстерні, ювелірні майстерні та ін.

Під час запобігання досліджуваним злочинам правоохоронцями має обов'язково урахуватись пролонгований у часі характер злочинної діяльності фальшивомонетників, що нерідко здійснюється у групах. Тому відвернення цих кримінальних посягань може здійснюватись шляхом проведення бесід з одним із учасників груп злочинців про відмову від подальшої реалізації злочинної мотивації, схилення таких осіб до співробітництва з органами поліції, повідомлення про усі факти групової злочинної діяльності, намірів усіх співучасників. У такому разі навіть якщо фальшиві гроші чи інші предмети фальшивомонетництва вже виготовлені у перебігу відвернення загрози учинення злочину слід не допускати їх збуту. Крім цього, одним зі способів відвернення є завчасне попередження касирів або підприємців, що здійснюють торгівлю, на підставі оперативних даних, що найближчим часом з ними може бути проведений розрахунок фальшивими грошима певного номіналу або можуть бути продані сфальсифіковані алкогольні чи тютюнові вироби з підробленими маркам акцизного податку. Такі запобіжні дії спрямовані проти фальшивомонетників-збувачів.

Щодо припинення таких злочинів, то воно може здійснюватись під час виготовлення, зберігання, перевезення і навіть під час збуту різних предметів фальшивомонетництва. Найбільш реальним варіантом для припинення злочинних дій є затримання злочинців під час зберігання або перевезення підроблених грошей або марок акцизного податку, що нерідко трапляється у слідчо-судовій практиці.

Окрім удосконалення діяльності правоохоронних органів, зокрема Національної поліції, потребує також покращення низка напрямів

¹ Семенов В. Е. Подделки российских монет. Санкт-Петербург: Конрос-Информ, 2012. С. 47–64.

роботи НБУ. На окремий запит до центрального банку було повідомлено, що основними організаційно-управлінськими заходами, що ним вживаються та які потребують подальшого вдосконалення, є:

а) забезпечення вчасного вилучення з обігу підроблених грошових знаків (гривні – з боку управлінь та відділів грошового обігу в областях; іноземної валюти – з боку Департаменту грошового обігу НБУ);

б) здійснення постійного моніторингу стану вилучення з обігу підроблених грошових знаків;

в) організація проведення щорічних навчальних семінарів, де підвищуються знання і досвід касових працівників з питань визначення справжності й платіжності банкнот і монет;

г) взаємодія з відповідними структурними підрозділами МВС України. Для цього у разі виявлення сумнівних грошей НБУ оперативно інформує органи поліції про вилучені підробки й передає їх для здійснення експертного дослідження. Також НБУ повідомляє поліцію про вилучені нові види підроблених грошей; надає для використання у роботі зразки банкнот національної валюти; надсилає щомісячно, щоквартально й щорічно статистичну інформацію про підроблені банкноти гривні та іноземної валюти, що були вилучені з обігу установами НБУ, на адресу Департаменту захисту економіки Національної поліції України, ДНДЕКЦ МВС України й Робочого апарату Українського бюро Інтерполу Національної поліції України відповідно¹.

НБУ також здійснює тісну співпрацю із ДНДЕКЦ МВС України, відповідальним за проведення експертних досліджень підроблених документів, включаючи підроблені гроші. У рамках Угоди про співробітництво щодо протидії підробленню грошових знаків від 12 січня 2008 р., укладеною двома зазначеними державними органами, здійснюється комплекс організаційних заходів: надається взаємна допомога при проведенні досліджень підроблених грошових знаків; залучаються фахівці при здійсненні навчальних або наукових семінарів й «круглих столів»; проводиться обмін інформацією про нові ва-

¹ Лист Національного банку України від 7.06.2016 р. № 50–0004/48007.

ріанти вилучених з обігу підроблених банкнот різних валют та ін.¹ Цей напрям роботи має не лише продовжуватись, а й посилюватись.

Пропонується, щоб МВС України щорічно узагальнювало відомості про найбільш поширені способи підробок грошей та надавало їх НБУ для того, щоб останній ураховував ці дані під час удосконалення захисту елементів різних номіналів банкнот гривні.

Очевидно, що тієї взаємодії НБУ із МВС України та іншими силовими відомствами у сфері протидії фальшивомонетництву, що має місце на теперішній час, недостатньо. Єдиним інформаційним джерелом, на підставі якого наразі формуються міжнародні підходи щодо обмеження таких злочинів, залишається інформаційна база Інтерполу. Однак доступ до неї є у цілому обмеженим, оскільки вона призначена для внутрішнього використання Національними бюро Інтерполу та іншими правоохоронними органами. Тому банківські установи, які у першу чергу зацікавлені у запобіганні фальшивомонетництву, мають проявляти ініціативність в акумулюванні сучасного знання протидії цьому явищу. Пропонується, щоб у нашій державі НБУ проводив щороку тематичні форуми, присвячені проблемам запобігання фальшивомонетництву, виходячи із сучасних тенденцій його поширення. Бажано, щоб на подібні науково-практичні заходи запрошувались не лише представники правоохоронних органів, а й науковці, які на теоретичному рівні досліджують зазначену проблематику і здатні надати цінні поради у запобіганні вказаним злочинам.

Певний профілактичний ефект, як відомо, мають попереджувальні написи на банкнотах паперових грошей. Вважаємо, що відсутність такого напису на банкнотах гривні, так само на банкнотах вільно конвертованої іноземної валюти, є прорахунком НБУ та центральних банків, відповідно США і ЄС. Тому пропонується під час виготовлення наступних партій і нових зразків банкнот гривні різних номіналів нанести напис: «Підробка грошей переслідується кримінальним законом».

Певні організаційні заходи у протидії фальшивомонетництву мають здійснювати не лише зазначені спеціальні суб'єкти. Власникам

¹ Лист Національного банку України від 7.06.2016 р. № 50-0004/48007.

магазинів, а тим більше торгівельних мереж, керівникам банків, пунктів обміну валют у разі виявлення касирами або продавцями фальшивих грошей рекомендується матеріально заохочувати пильних працівників. З одного боку, виявлення справжності й платіжності готівки входить до функціональних обов'язків касирів і продавців, а, з другого, – звернення уваги на подібні факти керівництвом, а тим більше їх преміювання стимулюватиме увесь персонал до якісного здійснення своїх обов'язків та прояву уважності на робочому місці.

У підрозділі 3.1. монографії зазначалось, що поширенню фальшивомонетництва сприяє доступ громадян до комп'ютерної та офісної техніки, їх вільне користування останньою. Однак головна проблема у цьому зв'язку полягає саме у відсутності належного контролю державних органів щодо обліку передусім високотехнологічних кольорових принтерів й копіювально-множильних апаратів, здатних виробляти якісні підробки різних документів. Тому пропонується здійснювати продаж таких пристроїв із посвідченням особи покупця. Це дасть можливість оперативніше розкривати подібні злочини.

Умовою, що певним чином сприяє підробці грошей, є безліч сайтів у мережі Інтернет, де розміщено відскановані з високою роздільною здатністю банкноти багатьох світових валют різних номіналів¹. Це спрощує завдання фальшивомонетників із цифрової обробки грошей перед їх незаконним виготовленням. Очевидно, що такі сайти мають бути заблоковані. Для цього потрібні дії як з боку СБУ, так й з боку новостворених підрозділів кіберполіції.

Ураховуючи, що гроші, цінні папери, марки акцизного податку можуть підроблятися за кордоном, а потім ввозитись на територію України з метою їх подальшого збуту, необхідно посилити митний і паспортний контроль, щоб не допустити переміщення у нашу країну підробок та осіб, причетних до їх виготовлення. Особливо потребує посилення такого контролю на пропускних пунктах уздовж усієї лінії розмежування у Донецькій і Луганській областях України з ме-

¹ Clarke J. Revealed: How counterfeit money is now made easier and faster thanks to soap, glue, office printers... and even internet how-to guides. *Daily Mail*. 2013. 7 January. P. 5.

тою недопущення ввезення злочинцями партій підроблених грошей, а також контрафактного спирту, з якого в Україні ділки виготовляють сфальсифіковані алкогольні напої з підробленими марками акцизного податку. Зазначені заходи спрямовані проти злочинної діяльності фальшивомонетників-перевізників, фальшивомонетників-збувачів, а також універсального виду такого злочинця.

Для активізації участі громадян у сфері запобігання злочинності в Україні необхідно вживати комплекс заходів щодо покращення співробітництва населення з правоохоронними органами у профілактиці злочинів, їх розкритті й затриманні злочинців. У деяких повідомленнях ЗМІ іноді лунають вдалі приклади про розкриття незаконної діяльності фальшивомонетників за участі окремих громадян¹. Однак це здійснюється переважно через намагання громадян захистити свої майнові права внаслідок випадково одержаних від злочинців підроблених грошей під час купівлі-продажу товарів чи обміну валют. При цьому випадки добровільно-усвідомленої безоплатної діяльності окремих громадян із виявлення злочинної діяльності фальшивомонетників є вкрай рідкими на практиці.

Слід відзначити, що у давні часи у Римі, якщо раб повідомляв про фальшивомонетників – він ставав вільним, а якщо таку інформацію надавав вільний громадянин – звільнявся від сплати усіх податків до кінця життя². Звідси випливає, що без створення державою матеріальної зацікавленості громадян співпрацювати із правоохоронною системою шанси ефективного запобігання фальшивомонетництву є невисокими. Тому в Україні за прикладом давніх держав і навіть сучасних західних розвинених країн (США, Японія, Велика Британія, країни-члени ЄС) необхідно матеріально заохочувати людей для більш активної співпраці із поліцією шляхом повідомлення ними про відомі факти підробки грошей, марок акцизного податку та інших пред-

¹ У Києві за допомогою активістів затримано торгівця фальшивою валютою. URL: <http://magnolia-tv.com/video-news/2016-02-09/69217-u-ki-v-za-dopomogoyu-aktivst-v-zatrimano-torg-vtsya-falshivoyu-valyutoy> (дата звернення: 7.05.2018).

² Бирюкова Т. П. Криминалистическая характеристика личности преступника, занимающегося изготовлением и сбытом поддельных денежных знаков (исторический аспект). *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2000. №2. С. 150–157.

метів, а також осіб, причетних до злочинної діяльності. У зв'язку із цим можна підтримати ідею деяких науковців про доцільність створення у нашій країні спеціального фонду, з якого має здійснюватись грошове заохочення інформаторів та інших свідомих громадян¹. Це має стати надійним організаційним підґрунтям для створення сучасної системи державно-приватного партнерства у сфері запобігання злочинності в Україні.

Окремої уваги заслуговує покращення організації міжнародного співробітництва України у сфері запобігання фальшивомонетництву. Приклади із слідчо-судової практики, у тому числі сусідніх України держав, показують, що розкриття злочинів, пов'язаних із підробкою десятків мільйонів дол. США, сотень мільярдів російських рублів, виготовленням кількох тонн високоякісного банкнотного паперу з багатьма елементами захисту, в яких брали участь десятки членів транснаціональних злочинних організацій, фактично неможливо без злагодженої взаємодії правоохоронних структур різних держав². Тому органам Національної поліції України слід підтримувати постійні професійні та виробничі зв'язки зі своїми колегами, у першу чергу, з тих країн, територія яких межує з державним кордоном України і звідки є імовірність завезення підробок для їх подальшого збуту у нашій країні. Звичайно, суспільно-політична обстановка в Україні, проведення АТО у Донецькій і Луганській областях, погіршення дипломатичних відносин з Російської Федерацією заважають тісному співробітництву правоохоронних органів цих держав у сфері протидії не лише фальшивомонетництву, а й злочинності у цілому.

¹ Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. С. 213; Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. С. 252; Колодяжний М. Г. Шляхи впровадження в Україні прогресивного міжнародного досвіду громадського впливу на злочинність. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1. С. 363–377. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/07/23_Kolodyazhny.pdf (дата звернення: 17.04.2018).

² Тарасов А. Фальшивомонетчики в России. Москва: Олимп ; ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1998. С. 415–462; Свиридова М. По стопам Диогена. *Человек и закон*. 2001. № 2. С. 25–29, 90.

Як уже наголошувалось у попередньому розділі праці, у сфері міжнародного співробітництва вагомим значення набуває діяльність Інтерполу¹, Національне бюро якого розташовано також в Україні. У зв'язку із цим органам внутрішніх справ нашої країни під час розкриття і розслідування злочинів, передбачених ст. 199 КК України, узагальнення сучасних технологій і способів виробництва підробок грошей, цінних паперів та інших предметів слід використовувати інформаційно-аналітичну систему Інтерполу під назвою «I-24/7», аналогів якій за повнотою й географією наповнення немає у світі. Окрім цього, у випадках виявлення підробленої валюти, державних цінних паперів органи поліції мають у визначений строк заповнювати відповідні форми й спрямовувати їх до Інтерполу з метою оновлення інформаційної бази даних цієї організації.

Також рекомендується запозичити досвід Канади, поліція якої видає спеціальне друковане видання, присвячене питанням протидії фальшивомонетництву². Відповідним департаментом МВС України, відповідальним за протидію злочинам у сфері економіки, варто видавати подібне видання в Україні. У ньому має відбиватись стан фальшивомонетництва в Україні, тенденції поширення цього явища, основні способи підробок різних предметів фальшивомонетництва.

Міжнародне співробітництво у сфері запобігання фальшивомонетництву здійснюється й на рівні НБУ, який ще 25 травня 2004 р. уклав з Європейським центральним банком Угоду про двостороннє співробітництво. В її межах проводиться регулярний обмін інформацією щодо вилучених з обігу підроблених банкнот євро³. Пропонується, щоб подібна угода була укладена НБУ також із Федеральною резервною системою, що відповідальна за випуск доларів США.

З метою недопущення або хоча б суттєвого обмеження сприяння деяких країн, зокрема КНДР, організований фальсифікації доларів США

¹ Войціховський А. В. Міжнародне співробітництво держав у боротьбі з фальшивомонетництвом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 20 с.

² Гусейнова Э. И. Интерпол и его деятельность в сфере борьбы с фальшивомонетничеством. *Евразийский юридический журнал*. 2014. №6. С. 166–170.

³ Лист Національного банку України від 7.06.2016 р. № 50–0004/48007.

та їх подальшому збуті¹, внаслідок чого незаконний обіг цих підробок здійснюється аж до європейських кордонів, включаючи Україну, міжнародним співтовариством необхідно здійснювати комплекс заходів. Вони пов'язані із посиленням економічної та фінансової міжнародної ізоляції КНДР, а також дипломатичним впливом країн G-20 на КНР, нелегальні торгівельні відносини якої із КНДР посилюють незаконний обіг підробленої валюти у міжнародному фінансовому просторі.

Нормативно-правові заходи спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву пов'язуються з усуненням певних недоліків і пробілів чинного законодавства, а також прийняттям нових законодавчих актів. Цей напрям запобіжної діяльності спрямовується на нейтралізацію відповідних криміногенних чинників, наведених у підрозділі 3.3. монографії.

Загалом рекомендується внести низку змін і доповнень до чинної редакції постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» від 12 квітня 1996 р. № 6²:

1) викласти положення цієї постанови відповідно до редакції ст. 99 Конституції України й ст. 32 Закону України «Про Національний банк України». Звідси предметом фальшивомонетництва буде, окрім іншого, грошова одиниця України;

2) у п. 2 постанови уточнити, які різновиди державних цінних паперів вважаються предметом цього злочину;

3) у п. 3 деталізувати, що предметом фальшивомонетництва може бути лише державна лотерея, а не будь-яка інша;

4) необхідно роз'яснити дії, які стосуються придбання предметів таких злочинів³.

¹ Москвичев А. И. Нелегальная торговля между Китаем и КНДР. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2013. № 11. С. 23–31.

² Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 р. № 6. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-96> (дата звернення: 6.05.2018).

³ Сингаївська І. Роз'яснення кримінального законодавства: пропозиції до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних

Внесення вказаних доповнень до цієї постанови Пленуму Верховного Суду України спростить кваліфікацію злочинів, передбачених ст. 199 КК України.

Вважаємо, що упровадженню у фінансовому секторі України стратегії «Cashless economy» (безготівкова економіка) сприятиме прийняття відповідного закону. У ньому слід відбити основні принципи і форми реалізації вказаної стратегії. Очевидно, що імперативний характер закону, що має вищу юридичну силу, матиме більший правовий та економічний ефект порівняно із закріпленням відповідних положень в інших нормативно-правових актах (постановах, положеннях, інструкціях НБУ, розпорядженнях і постановках Кабінету Міністрів України).

Також із метою фіксування органами поліції усіх випадків збуту підробок грошей потребує внесення змін до п. 4.2. Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні, затвердженої постановою Правління НБУ від 1 червня 2011 р. № 174. Зокрема, пропонується, щоб банк (філія, відділення) у разі виявлення в однієї фізичної або юридичної особи не «двох або більше»¹ банкнот з ознаками підроблення, а навіть однієї такої банкноти, терміново повідомляли про такі випадки органи внутрішніх справ. Не виключається, що такі нормативно-правові зміни можуть збільшити кількість розкритих злочинів про фальшивомонетництво за «гарячими слідами».

Для усунення застарілості деяких положень Міжнародної конвенції щодо боротьби з підробкою грошових знаків (м. Женева, 1929 р.) є актуальним вироблення з боку її учасників, включаючи Україну, єдиного підходу про внесення відповідних змін і доповнень. Зокрема, практика Інтерполу показує, що зазвичай предметом фальшивомонетництва є не лише гроші, а й цінні папери. Тому уявляються до-

паперів». *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 2. С. 208–212; Сингаївська І. В. Аналіз судової практики в контексті розгляду питань кваліфікації злочину, передбаченого ст. 199 КК України. *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 126–130.

¹ Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні: постанова Правління Національного банку України від 1.06. 2011 р. № 174. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11/page> (дата звернення: 6.05.2018).

статньо обґрунтованими пропозиції деяких науковців щодо розширення дії вказаної Конвенції й на цінні папери. Аналогічно можна вести мову й про доцільність включення фальшивомонетництва до переліку злочинів, що належать до сфери застосування Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.¹ Цей крок лише посилить позиції України як активного учасника цих двох конвенцій.

Окрім цього, пропонується найближчим часом прийняти Закон України «Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів». Він покликаний визначити виконавців проведення такої експертизи для усунення корупційних ризиків у діяльності багатьох органів кримінальної юстиції, включаючи тих, що протидіють фальшивомонетництву (Національна поліція, НБУ, згодом – Служба фінансових розслідувань та ін.).

Рекомендується також розробити і прийняти Верховною Радою України основний нормативно-правовий акт у сфері запобігання злочинності – Закон України «Про запобігання і протидію злочинності» (не виключаються й інші варіанти назви). Він має стати правовою основою діяльності багатьох правоохоронних органів, їх тісної взаємодії й координації роботи. Закон повинен закріпити, окрім іншого, концептуальні питання діяльності щодо зниження криміногенності у державі: її принципи, основних суб'єктів, об'єкти запобіжного впливу, форми прояву. Нормативне закріплення перелічених та інших положень має здійснюватись із урахуванням сучасного стану реформування судових і правоохоронних органів, появи низки нових суб'єктів запобіжної діяльності, у тому числі щодо запобігання злочинності у сфері економіки.

Запобігання злочинності та її проявів в Україні має здійснюватись не хаотично, а цілеспрямовано. Ця діяльність повинна бути науково обґрунтованою, систематизованою, узгодженою всіма суб'єктами, що покликані її реалізувати, виходити із перспектив суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку держави. На думку дея-

¹ Войціховський А. В. Міжнародне співробітництво держав у боротьбі з фальшивомонетництвом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 20 с.

ких учених, втіленням такого підходу є Державна програма запобігання злочинності, що має довгостроковий характер і має прийматись на 10–15 років¹. Інші науковці висловлюють схожу думку, пропонуючи розробку так званої кримінологічної стратегії протидії злочинності, на підставі якої мають розроблятися окремі спеціальні програми профілактики різних злочинів². Нами у цілому розділяється такий підхід.

Ураховуючи вищенаведене, цілком логічною є рекомендація розробки й прийняття найближчим часом в Україні Комплексної державної програми запобігання злочинності на 2018–2020 роки. Цей процес має спиратись на досвід учених-кримінологів. У зазначеній програмі необхідно визначити найбільш поширені прояви злочинності й запропонувати заходи їх обмеження.

Деякими науковцями навіть пропонується розробити окрему програму протидії фальшивомонетництву³. Нами критично оцінюються такі пропозиції, адже немає жодної потреби у розробці програми із запобігання окремому прояву злочинності у сфері економіки. Це не відповідає принципу економічної доцільності й раціонального використання бюджетних коштів, що є особливо актуальним для сучасного стану української економіки. За цією логікою у державі треба було б приймати десятки комплексних програм, спрямованих на запобігання найбільш поширеним злочинам. Очевидно, що це не є науково необґрунтованою позицією й витратним задумом.

Разом із тим заслуговують на увагу ідеї про необхідність розробки державної комплексної програми протидії злочинності у сфері

¹ Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні: монографія; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2012. С. 263, 264.

² Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 377–387. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_22.pdf (дата звернення: 25.04.2018).

³ Мацішин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 19 с.; Пономарева Н. С. Уголовно-правовые меры борьбы с изготовлением и сбытом поддельных денег (фальшивомонетничеством): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 23 с.

економіки¹. Зазначена програма і має охопити більшість заходів запобігання фальшивомонетництву як прояву цього виду злочинності. Беручи до уваги значну поширеність злочинності у сфері економіки у нашій країні, мільярдні збитки, що заподіюється нею, тому керівництву МВС України й Національній поліції необхідно ініціювати перед Урядом таку пропозицію.

Видаються обґрунтованими рекомендації дослідників щодо необхідності доповнення Кримінального процесуального кодексу України нормою про обов'язковість установлення слідчим причин і умов учинення конкретного злочину, складання відповідних процесуальних документів². Вважаємо, що це посилить роль слідчої профілактики усіх злочинів, включаючи кримінальні правопорушення, передбачені ст. 199 КК України.

Окремими правниками пропонується гуманізувати відповідальність за підробку білетів державної лотереї шляхом виділення в окрему норму незаконні дії щодо їх підробки з визначенням покарання за цей злочин у виді штрафу³. Підтримуючи у цілому гуманізацію закону України про кримінальну відповідальність, вважаємо, що цей процес повинен мати певні межі, оскільки у такому випадку гуманізуватимуться й посягання проти життя і здоров'я. Виходячи із суттєвої суспільної небезпечності фальшивомонетництва для кредитно-фінансової й економічної безпеки країни, виключної державної монополії на лотерейну діяльність, подібні пропозиції не витримують критики та є передчасними, зважаючи на глибоку соціально-економічну кризу України, яка може посилитись внаслідок гуманізації відповідальності за підробку білетів державної лотереї.

¹ Кальман О., Лисодед О. Нормативно-правове забезпечення боротьби зі злочинністю у сфері економіки. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 1. С. 68–72.

² Черненко О. О. Кримінологічні засади запобігання економічній злочинності слідчими підрозділами Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 198.

³ Михайлов І. М. Деякі питання кримінальної відповідальності за підробку білетів державної лотереї (ст. 199 КК України). *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 листоп. 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 116, 117.

Технічні заходи спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву стосуються нейтралізації, за можливості, виділених вище технологічних детермінант, що зумовлюють указане явище соціальної дійсності. Беручи до уваги, що, з одного боку, найбільш поширеним предметом фальшивомонетництва є гроші, зокрема, гривня, а, з другого, – виключне право емісії національної валюти покладається на НБУ, тому відповідно і забезпечення захисту гривні залежить від цього суб'єкта. Недарма у листі-відповіді НБУ у переліку заходів протидії фальшивомонетництву технічні заходи щодо підвищення захисту гривні вказані першими. Зокрема, під час виготовлення банкноти 100 грн зразка 2014 р. і банкноті 500 грн зразка 2015 р. застосовано інноваційні технічні засоби, спрямовані як на покращення дизайну цих банкнот, так і на посилення системи їх захисту. На вказаних банкнотах запроваджено нові елементи захисту для візуального контролю з оптично-змінними ефектами, що перевіряються при зміні кута нахилу банкноти. Таким елементом є також «віконна» (частково уведена у товщу паперу) захисна стрічка з яскраво вираженим кінематичним ефектом (спостерігається зміна напрямку руху фонового зображення) й елемент SPARK – зображення, на окремих ділянках якого спостерігаються поступові переходи від одного кольору до іншого. Крім цього, у банкнотах 100 грн і 500 грн нового покоління є спеціальні елементи захисту, що перевіряються детекторами валют, лічильниками банкнот й сортувальними машинами¹.

З огляду на те, що підробці найчастіше піддаються також банкноти номіналом 50 грн і 200 грн, НБУ пропонується, по-перше, розробити новий зразок цих банкнот, а, по-друге, урахувати перелічені технічні новації під час їх виготовлення.

При оновленні зразків банкнот гривні різних номіналів рекомендуємо урахувати думку експертів НДЕКЦ МВС України, які до способів покращення їх захисту віднесли:

- а) додавання елементів магнітної стрічки;
- б) застосування мікроперфорації;
- в) використання спеціального паперу, більш стійкого до зношення;

¹ Лист Національного банку України від 7.06.2016 р. № 50–0004/48007.

г) нанесення слабо видимих числових кодів, характерних кожному номіналу, року емісії тощо;

д) передбачення геометричних характеристик, що відповідатимуть кожному номіналу, для перевірки грошей без спеціального обладнання;

е) уведення більшої кількості дрібних елементів захисту із роздільною здатністю понад 6 000 dpi;

є) додаткове уведення інфрачервоних елементів¹.

У цілому захист паперових грошей має стосуватись: паперу; фарби; способів друку; водяних знаків; кольорових волокон й конфетті; захисних ниток тощо². Сучасні банкноти гривні залежно від конкретного номіналу містять близько 17 ступенів захисту. У літературі пропонуються ще такі способи захисту банкнот грошей, як: використання сучасних видів чорнил і фарб; застосування на банкнотах голограм; упровадження електронних захисних технологій на кшталт полімерних й пластикових купюр з оптичним елементом захисту (Австралія, Нова Зеландія, Мексика); монтаж у кожному купюру мікросхем (існує на стадії розробки); освоєння Європейським центральним банком біотехнологій у виді галобактерій, нанесення яких на паперову банкноту майже унеможливило її копіювання за допомогою копіювально-множильних пристроїв; кодування цінних паперів, включаючи гроші, ізотопами рідкоземельних елементів, таких як, наприклад, осмій, та ін.³

Сучасними західними інженерами й технологами зазначається, що упродовж найближчих 5–10 років технічні можливості офісного

¹ Михалік О. І. Основні напрями запобігання фальшивомонетництву в Україні. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. сем. (Миколаїв, 26 трав. 2016 р.); упоряд. Є. О. Письменський. Миколаїв: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 121–124.

² Сыроед Т. Л. Банкноты. Описание внешнего вида и признаки подделки (гривни, рубли, доллары, ЕВРО); практ. пособ. Харьков: ООО «Издательство Бурун Книга», 2003. С. 16–28.

³ Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. С. 274–278; Воробей О. В. Криміналістичне дослідження паперових грошей України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 17 с.; Ионов В. М. Внимание, деньги! Пособие для кассиров и не только... Москва: PRO Intellect Technology, 2008. С. 47.

обладнання та його загальна доступність зможуть зробити буквально з кожної людини потенційного фальшивомонетника. Тому єдиною відповіддю на це має стати упровадження сучасних досягнень нанотехнології. Зокрема, на стадії розробок уже існують паперові гроші, де нанесені на них зображення змінюють колір; видатні особи, які прикрашають банкноти, можуть посміхатись або підморгувати очима. Окрім цього вже є зразки банкнот, які змінюють за певних умов свою форму або текстуру. Під час виробництва грошей можуть використовуватись надміцні матеріали, пошкодити які практично неможливо. Тому для перевірки їх справжності, можна спробувати перерізати їх ножицями чи ножом. Якщо перерізати не вдалось, це означає, що гроші є справжніми. Існують навіть пропозиції нанесення на кожну банкноту штрих-коду, що дозволить не лише перевіряти її на справжність, а й легко відслідковувати обіг банкноти протягом усього часу її існування. За оцінками американських спеціалістів у сфері молекулярної інженерії, застосування цих нанотехнологій та інших заходів здатне продовжити безпечний обіг готівки ще мінімум на 100 років¹.

Однак головний недолік таких технологій полягає у їх дорожнечі. Деякі з них застосовуються наразі у військовій та медичній сфері у провідних країнах світу (США, Японія, Велика Британія). Тобто на теперішній час виготовлення грошей з елементами нанотехнологій буде економічно не рентабельним для держави. А, як зазначають експерти, процес виготовлення грошей має відповідати окрім вимог надійності та ефективності, ще й вимозі економічності². Тому застосування перелічених та інших технічних «ноу-хау» – завдання майбутнього.

В Україні з метою оптимізації витрат на виготовлення паперових грошей, цінних паперів, бланків суворої звітності, а також для підвищення якості й зносостійкості банкнотного паперу на Фабриці бан-

¹ Davidson A. Nanotechnology Seen as Answer to Counterfeiters. URL: <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=7615643> (дата звернення: 15.04.2018); Pieper M. Making a Quick Buck: Counterfeiting in America. *Illumin Magazine: A review of engineering in everyday life*. 2008. Vol. 17. Issue 1. P. 27.

² Коншин А. А. Защита полиграфической продукции от фальсификации. Москва: Синус, 1999. С. 49.

кнотного паперу (м. Малин Житомирської обл.) застосовуються передові технології. Вони, окрім іншого, полягають у використанні вітчизняного льону під час виготовлення грошей. Раніше застосовувалась переважно бавовна. Цей технічний захід забезпечив безперебійне постачання сировини на підприємство, підвищення якості виготовленої національної валюти, а також стабільний попит іноземних інвесторів, включаючи центральні банки різних країн, на український банкнотний папір¹.

Задля удосконалення спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву пропонується постійно здійснювати технічну модернізацію обладнання, яке застосовується Банкнотно-монетним двором НБУ, де друкується гривня, та Фабрикою банкнотного паперу. Адже злочинці не стоять на місці та йдуть, образно кажучи, у ногу з часом, використовуючи найсучасніше устаткування для виготовлення підробок. Аналогічно можна сказати й щодо державного підприємства «Поліграфічний комбінат «Україна», на якому виготовляються паперові марки акцизного податку й державні цінні папери. Управліннями НБУ в областях, а також комерційними банками необхідно також удосконалювати автоматизацію процесу обробки готівки на предмет її справжності. Зокрема, НБУ наприкінці 2016 р. було внесено зміни до Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні від 1 червня 2011 р. № 174, згідно з якою банки зобов'язуються передавати банкноти для їх повторного випуску в обіг своїм філіям та відділенням лише у разі їх автоматизованої обробки із використанням спеціалізованого обладнання². Головне, щоб вказане обладнання відповідало усім необхідним технічним вимогам для обробки готівки і було здатним виявляти підробки високої якості.

Так само рекомендується покращити матеріально-технічне забезпечення роботи НДЕКЦ МВС України, на які покладається важлива

¹ Национальный банк начал производство банкнот из льна. URL: <http://ukranews.com/news/417952-nbu-nachal-pechatat-lnyanye-dengy> (дата обращения: 28.04.2018).

² Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні: постанова Правління Національного банку України від 1.06.2011 р. № 174. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11/page> (дата звернення: 6.05.2018).

функція експертного дослідження різних документів: грошей, марок акцизного податку, державних цінних паперів тощо. В арсеналі експертних установ у користуванні мають бути новітні зразки спеціального обладнання, що дозволить на високому рівні та у стислі терміни здійснювати експертні дослідження різних документів.

Рекомендується за сприяння НБУ та органів Національної поліції випускати у вільний продаж спеціальні хімічні олівці (Banknote Tester Pen) для самостійного проведення громадянами експрес-перевірки справжності паперових грошей. Як зазначається кримінологами, такий захід сприяє залученню широких верств населення у проведенні загальнопрофілактичної діяльності з протидії фальшивомонетництву¹. Наприклад, якщо нанести таким олівцем лінію на справжній банкноті, то зображення зникне безслідно упродовж 2 год., а якщо банкнота підроблена – нанесена лінія матиме темний колір й не зникне зовсім. Наразі такі олівці можна придбати лише у спеціалізованих інтернет-магазинах за ціною від 25 до 60 грн. Однак більшість українців із певних причин навіть не здогадується про існування таких тестерів.

Національній поліції України із залученням волонтерів, добровольців, які є програмістами та іншими спеціалістами у сфері ІТ-технологій, варто розробити за прикладом таких країн, як Велика Британія, електронні додатки з назвою «Вияви підробку» або «Stop-фальшивка». Подібне програмне забезпечення, призначене для сучасних смартфонів та персональних комп'ютерів, може надати будь-якому користувачу можливість ознайомитись з особливостями захисних елементів банкнот різних номіналів як гривні, так й інших валют. Також варто як окремий розділ такого додатку навести інформацію про основні способи підробки грошей в Україні, а головне – дії громадян у разі їх виявлення. Треба розвіяти поширену для багатьох українців думку, що звернення до поліції з інформацією про вчинений кимось злочин або добровільна здача випадково одержаної підробленої банкноти передбачає кримінальну відповідальність.

¹ Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество). Москва: Экзамен, 2002. С. 204, 205.

Беручи до уваги, що 69,2% підробок грошей і марок акцизного податку виготовлено злочинцями з використанням копіювально-множильної техніки так званим електрографічним способом, тому очевидно, що іноземні виробники офісної техніки мають запроваджувати технічні «ноу-хау», що ускладнюватимуть злочинну діяльність фальшивомонетників. Зокрема, компанія Canon уперше запровадила систему, що обмежує виготовлення підробок за допомогою такої техніки. Для цього застосовується прихована система ідентифікації із зазначенням номера апарату на кожній скопійованій сторінці (нанесений текст майже непомітний неозброєному оку). Також застосовано інтелектуальну технологію, яка самостійну виявляє спробу копіювання грошей і автоматично засвічує копію, не допускаючи її подальший обіг¹. Пропонується, щоб провідні світові компанії-виробники офісної техніки (Xerox, Hewlett Packard, Canon, Samsung та ін.) вдосконалювати цей перспективний напрям технічної протидії фальшивомонетництву.

Якщо попередні напрями спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, передбаченим ст. 199 КК України, стосуються здебільшого об'єктивних криміногенних обставин, то *інформаційні* заходи здійснюються у межах віктимологічної профілактики і спрямовані, відповідно, на потенційних жертв фальшивомонетництва. Охарактеризувати зазначену групу запобіжних заходів можна відомим виразом «*praemonitus praemunitus*», що у перекладі з латині означає «попереджений – означає озброєний». Дійсно, від обізнаності громадян про ту небезпеку, що представляє собою фальшивомонетництво у багатьох його проявах як для держави у цілому, так й для кожного українця, залежить формування своєрідного суспільного криміногенного імунітету. Його головне завдання – усунути у громадян інформаційний вакуум щодо таких злочинів, не допустити з їх боку необережності, неухважності та інших форм віктимної поведінки. Результати емпірич-

¹ Черкашин Е. Ф. Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения фальшивомонетничества. *Российская юстиция: уроки прошлого и перспективы на будущее*: материалы VI Межрегионал. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 23 нояб. 2007 г.); отв. ред. М. С. Саликов. Екатеринбург: Екатеринбург. издат. дом «Уральская государственная юридическая академия», 2008. С. 319–325.

ного дослідження стосовно віктимологічного аспекту є невітшними, на що вказує інформація, наведена у підрозділі 3.4 монографії.

Головними суб'єктами щодо поширення кримінологічної поінформованості громадян про фальшивомонетництво та шляхи уникнення загрози стати жертвою подібних злочинів є НБУ як єдиний у нашій країні емітент гривні, а також Національна поліція України – правоохоронний орган, що розкриває й розслідує вказані кримінальні правопорушення. Зокрема, НБУ повідомляється, що він періодично інформує населення про грошові знаки, які перебувають в обігу, елементи їх захисту шляхом розповсюдження відповідних плакатів, буклетів, а також розміщення інформації на офіційному веб-сайті НБУ. Також у зв'язку з уведенням НБУ зразків нових банкнот номіналом 100 грн і 500 грн центральний банк виготовляє відповідні плакати і розміщує їх у відділеннях банків, органах соціального захисту населення, освітніх установах, відділеннях Укрпошти. У буклетах містяться зображення нових банкнот, описуються елементи їх захисту. Для ЗМІ проводяться презентації й «інформаційні дні». Із школярами і студентами проводяться лекції щодо захисту банкнот гривні¹.

Звичайно, що переліченої інформаційної роботи НБУ у протидії фальшивомонетництву недостатньо як за кількістю проведених заходів, так і за якісним складом слухачів. НБУ має посилити інформаційну роботу передусім із тими категоріями громадян, які на практиці найчастіше стають жертвами таких злочинів: продавцями товарів на ринках, магазинах, торговельних кіосках, касирами у пунктах обміну валют, банківських установах, таксистами, пенсіонерами та ін. Це, з одного боку. З другого, – зміст інформації, наданої громадянам, повинен доповнюватись відомостями щодо дій осіб, у яких з тих або інших обставин випадково опинились підроблені гроші, а також можливої відповідальності у разі подальшого збуту таких грошей.

Відповідні інформаційні кампанії має проводити й ДФСУ як центральний орган виконавчої влади, що регулює й контролює діяльність на ринку підакцизних товарів. Працівники ДФСУ мають розміщува-

¹ Лист Національного банку України від 7.06.2016 р. № 50–0004/48007.

ти у торговельних мережах, магазинах, барах та інших установах, де здійснюється продаж алкогольної й тютюнової продукції, інформацію щодо небезпеки для життя і здоров'я, яку представляє собою дешева контрафактна продукція; звертати увагу громадян на наявність на пляшках з алкоголем і пачках цигарок наклеєних марок акцизного податку; ознайомлювати українців з основними захисними елементами справжніх марок акцизного податку; інформувати про дії осіб у випадку придбання алкогольної і тютюнової продукції із підробленими марками акцизного податку.

Також пропонується, щоб існуючі програми фінансової грамотності населення включали, окрім іншого, навчальні матеріали про поширеність і суспільну небезпечність явища фальшивомонетництва, ознаки підроблених грошей, алгоритм дій жертв фальшивомонетництва. Варто включити до таких тренінгів питання щодо схилення громадян до відмови від готівки та більш активного здійснення безготівкових розрахунків¹.

Лише від комплексного поєднання загальносоціальних й спеціально-кримінологічних заходів залежить ефективність запобігання фальшивомонетництву в Україні.

==== Висновки до розділу 4

1. Зарубіжний досвід запобігання фальшивомонетництву наведено на підставі таких напрямів, як: взаємодія з Інтерполом; створення спеціальних правоохоронних органів; вжиття інформаційно-просвітницьких та інших заходів, організованих центральними банками; здійснення співробітництва центральних банків з органами кримі-

¹ Михалік О. І. Фальшивомонетництво: напрями загальносоціального і спеціально-кримінологічного запобігання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2. С. 192–208. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/12_Mykhaliuk.pdf (дата звернення: 3.05.2018); Михалік О. І. Основні напрями запобігання фальшивомонетництву в Україні. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. сем. (Миколаїв, 26 трав. 2016 р.); упоряд. Є. О. Письменський. Миколаїв: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 121–124.

нальної юстиції й експертними службами; проведення грошових реформ. Найбільш дієвими напрямами протидії указаним злочинам за кордоном визнано взаємодію з Інтерполом й створення спеціальних правоохоронних органів.

2. Загальносоціальне запобігання є головним рівнем протидії фальшивомонетництву, що включає кілька напрямів державної політики. Вони стосуються удосконалення соціально-економічної, фінансової, монетарної, фіскальної сфер, а також спрямовані на формування сучасної державної антикримінальної ідеології.

Державна соціально-економічна політика охоплює: стабілізацію політичної ситуації в Україні, вирішення військового конфлікту на Сході держави для оптимізації видаткової частини державного бюджету; соціально-економічне реформування країни; соціальну підтримку найбільш уразливих верств населення, включаючи внутрішню переміщених осіб, тощо.

Державна фінансова політика пов'язується із: забезпеченням фінансової стабільності й динамічного розвитку фінансового сектору; захистом прав споживачів та інвесторів у фінансовій сфері; покращенням фінансової грамотності населення.

Державна монетарна політика стосується: скорочення у фінансовому секторі обігу готівки, особливо серед фізичних осіб; запровадження фінансової стратегії «Cashless economy» (безготівкова економіка); подальшого обмеження граничної суми готівкових розрахунків; розвитку використання громадянами платіжних карток для розрахунків за торговельними операціями; розвитку національної платіжної системи «Простір» щодо упровадження електронної валюти.

Державна фіскальна політика спрямована на: виважене підвищення акцизного податку, який відповідав би темпам зростання доходів громадян; прийняття ДФСУ разом із великими виробниками алкогольної і тютюнової продукції концепції розвитку ринку підакцизних товарів; введення в Україні електронної марки акцизного податку.

Формування сучасної державної антикримінальної ідеології включає: упровадження системи культурно-виховних заходів щодо впливу

на ціннісні орієнтації, установки і переконання окремих груп населення із відмови останніми у задоволенні своїх матеріальних потреб у злочинний спосіб; популяризація у ЗМІ чесного способу життя; критику поширеного культу грошей і споживацької ідеології та ін.

3. Заходи спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву класифіковано за їх характером на: організаційно-управлінські, нормативно-правові, технічні й інформаційні.

Організаційно-управлінські заходи визнано основними, і вони пов'язуються із: реформуванням органів Національної поліції, недопущенням службових зловживань у їх діяльності; створенням Служби фінансових розслідувань України; розробкою сучасних методик виявлення й розкриття вказаних злочинів; підвищенням кваліфікації правоохоронців, які виявляють й розслідують такі кримінальні правопорушення; залученням експертів-криміналістів під час проведення окремих слідчих дій; тісною взаємодією оперативних працівників, слідчого із експертами; використанням й відповідним наповненням автоматизованої інформаційної системи «Фальшивомонетництво»; посиленням оперативно-розшукової діяльності щодо потенційних місць виготовлення предметів фальшивомонетництва; правильним підбором кадрів до Банкотно-монетного двору НБУ, Фабрики банкотно-паперу, поліграфічного комбінату «Україна»; покращенням роботи НБУ щодо вчасного вилучення з обігу підроблених грошових знаків, взаємодією з відповідними структурними підрозділами МВС України; посиленням митного контролю при ввезенні товарів на територію України; активізацією участі громадськості у протидії фальшивомонетництву; покращенням організації міжнародного співробітництва України в указаній сфері, у тому числі з Інтерполом, тощо.

Нормативно-правові заходи спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву стосуються: внесення низки змін і доповнень до чинної редакції постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів» від 12 квітня 1996 р. № 6; прийняття спеціального закону про упровадження в Україні стратегії «Cashless economy» (безготівкова економі-

ка); внесення змін до Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні, затвердженої постановою Правління НБУ від 1 червня 2011 р. № 174, щодо умов, за яких поліція повідомляється про вилучені підроблені гроші; внесення доповнень до Міжнародної конвенції щодо боротьби з підробкою грошових знаків (м. Женева, 1929 р.) й до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.; прийняття законів України «Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів», «Про запобігання і протидію злочинності», розробки Комплексної державної програми запобігання злочинності на 2017–2020 роки, а також Комплексної програми запобігання і протидії злочинності у сфері економіки та ін.

Технічні заходи спрямовані на: підвищення НБУ якості захисту національної валюти; за можливості, більш широке упровадження нанотехнологій під час виготовлення гривні; технічну модернізацію обладнання, що застосовується Банкотно-монетним двором НБУ, де друкується гривня, Фабрикою банкотно-паперу; покращення матеріально-технічного забезпечення роботи НДЕКЦ МВС України; спрощення доступності хімічних олівців для визначення справжності грошей; залучення програмістів до розробки електронних додатків «Stop-фальшивка»; упровадження провідними іноземними виробниками офісної техніки сучасних технологій, що унеможливуватимуть виготовлення підроблених грошей за їх допомогою.

Інформаційні заходи пов'язані із: посиленням кримінологічної поінформованості потенційних жертв фальшивомонетництва про ступені захисту гривні та іноземної валюти, інформуванням про дії у разі випадкового одержання підроблених грошей; включенням до програм підвищення фінансової грамотності населення заходів із протидії фальшивомонетництву. Вказані напрями роботи покладаються на НБУ, ДФСУ й Національну поліцію.

Висновки

У монографії здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає у розробці наукових рекомендацій щодо комплексу заходів запобігання фальшивомонетництву. Проведене дослідження дозволило дійти таких висновків:

1. Фальшивомонетництво є негативним соціальним явищем і супутником товарно-грошових й фінансових відносин людства майже протягом усього історичного періоду існування грошей та їх еквівалентів. Наразі фальшивомонетництво представляє собою найбільш поширений і суспільно небезпечний прояв злочинності у сфері економіки України.

Соціально-економічні перетворення в українському суспільстві, а так само посилення відповідальності за незаконні дії з марками акцизного податку і голографічними захисними елементами вплинули останнім часом на зміну традиційного уявлення про правове розуміння цього явища.

2. До істотних ознак явища фальшивомонетництва віднесено: а) природу; б) характер; в) предмет; г) сферу посягання.

Під фальшивомонетництвом розуміється криміногенне явище соціальної дійсності корисливої спрямованості, що полягає у незаконних діях із грошима, державними цінними паперами, білетами державної лотереї, марками акцизного податку, голографічними захисними елементами, пов'язаних з їх виготовленням, зберіганням, збутом, а так само з іншими діями, визначених кримінальним законодавством, які представляють загрозу для національної й міжнародної економічної і фінансової безпеки.

3. Протягом 2013–2018 рр. простежується нестабільність рівня фальшивомонетництва, що скоротився з 1 233 до 915 злочинів відповідно. Проте з 2014 р. по 2017 р. рівень указаних кримінальних правопорушень, навпаки, збільшився на 44,1%. Аналогічні тенденції за вказаний проміжок часу простежуються й щодо чисельності злочинців та рівня судимості. Неоднозначну динаміку фальшивомонетництва можна пояснити високою латентністю цього негативного явища

й низькою ефективністю діяльності правоохоронних органів. Збільшення рівня цих злочинів протягом останніх років зумовлено непродуманою фіскальною політикою держави, що вплинуло на масовий обіг контрафактної алкогольної продукції, а також накопиченням криміногенного потенціалу суспільства внаслідок затяжної соціально-економічної кризи.

4. Для сучасного фальшивомонетництва властиві такі особливості: предметом є гроші – 54,2% і марки акцизного податку – 45,8%; за видом підроблених грошей переважають гривні (68,2%) номіналом 200 грн (27%); злочинна діяльність фальшивомонетників триває не більше одного місяця (53,7%); предмети злочинів збуваються у магазинах (33,5%) й на базарах (24,2%); груповий характер фальшивомонетництва становить 25% із значним переважанням груп за попередньою змовою (90%), що складаються із двох (53,6%) учасників; за видом збуту предметів злочину домінує придбання товарів за підроблені гроші (37,6%) й продаж сфальсифікованого алкоголю із підробленими марками акцизного податку (32,2%); поширеним способом виготовлення підробок є використання копіювально-множильної та іншої офісної техніки (69,2%); висока латентність, рівень якої становить 87,5%; географія характеризується найбільшим територіальним поширенням у Харківській, Хмельницькій і Закарпатській областях, а найменшим – у Луганській, Житомирській та Сумській областях); «ціна» виявляється у негативних наслідках фінансового, економічного, психологічного й міжнародно-правового характеру.

5. На підставі дослідження соціально-демографічних, кримінально-правових й морально-психологічних ознак розроблено узагальнений кримінологічний портрет сучасного злочинця-фальшивомонетника: це чоловіки (84,2%,) віком 30–50 років (59,4%) із повною загальною середньою освітою (56,3%), громадяни України (96,9%), українці (92,9%), які ніде не працюють й не навчаються (69,2%), одружені (41,5%), майже половина з них (45%) мають дітей, не судимі (70,3%). Злочин здебільшого вчиняється з метою збуту підроблених грошей (54%) з корисливою мотивацією. Фальшивомонетникам властивий більш суспільно небезпечний особистісний характер спря-

мованості злочинної активності, поєднаної з мотивами боротьби за виживання в умовах бідності, накопичення та із стійкою установкою на незаконне збагачення. Домінуючими рисами характеру злочинців є наполегливість, авантюризм, винахідливість, гнучкість мислення й обачність

Сучасний типовий образ злочинця-фальшивомонетника змінився за останні 30 років. Якщо раніше гроші підроблялись професійними художниками, фотографами, хіміками зі спеціальними знаннями, уміннями й навичками, то зараз підробити будь-які предмети цього злочину із використанням офісної техніки може широке коло осіб. Вказані обставини значно ускладнили розслідування і профілактику фальшивомонетництва.

6. Класифікація злочинців-фальшивомонетників здійснена за видом домінуючої активності. Зазначений класифікаційний критерій включає й низку інших додаткових елементів: ступінь суспільної небезпечності злочинної поведінки, її організованість, повторність, наявність злочинних зв'язків із кримінальним світом, латентність дій фальшивомонетника.

Класифікація за виділеною підставою включає кілька умовних груп злочинців: виготівник (5%), перевізник (3%), збувач (злісний та ситуаційний – 3–5%), універсальний вид (85–90%). Найбільший ступінь криміногенності мають злочинці, які належать до фальшивомонетників-виготівників й злісних фальшивомонетників-збувачів.

7. Кримінологічну детермінацію фальшивомонетництва складають відповідні детермінаційні комплекси: соціально-економічний, технологічний, організаційно-управлінський, нормативно-правовий.

Серед усіх детермінант розглядуваного явища найбільш істотний криміногенний вплив мають соціально-економічні криміногенні чинники, що посилюють фрустрацію окремих громадян, намагання останніх компенсувати низький рівень доходів злочинними прибутками від підробки грошей, марок акцизного податку та інших предметів фальшивомонетництва.

До технологічних детермінант віднесено сукупність об'єктивних обставин, зумовлених сучасним розвитком інформаційних технологій

як у світі, так й в Україні, що так чи інакше впливають на поширеність зазначених злочинів.

Організаційно-управлінські криміногенні чинники розділено на дві групи: внутрішні й зовнішні. Перша група включає недоліки реформування низки правоохоронних органів, неефективність їх діяльності, а також прорахунки у роботі НБУ й ДФСУ щодо реалізації фінансової й фіскальної політики. Друга група охоплює детермінанти, пов'язані з розвитком глобалізаційних процесів у світі, посиленням транснаціональної організованої злочинності тощо.

Нормативно-правові чинники, що зумовлюють фальшивомонетництво, класифіковано за ступенем впливу на загальні й спеціальні. Загальні чинники стосуються недоліків правового забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції, а спеціальні – певних правових прогалин кримінального, фінансового, міжнародного та іншого законодавства, що безпосередньо має відношення до запобігання фальшивомонетництву.

8. Дослідження фальшивомонетництва дозволило надати загальний віктимологічний портрет жертви подібних злочинів: це жінка (57,2%), віком 41–50 років (40,9%), із загальною середньою освітою (44,3%), громадянка України, українка, є приватним підприємцем (67,3%), одружена (63,4%). При продажу товарів і здійсненні розрахунку готівкою внаслідок власної неуважності або неуважності найманих працівників (47,7%) одержує підроблені гривні, про що повідомляє органи поліції.

9. Зарубіжний досвід запобігання фальшивомонетництву наведено на прикладі таких країн, як: США, Велика Британія, Австралія, Франція, ФРН, Нідерланди, Іспанія, Італія, Індія, Мексика, Венесуела, Російська Федерація та ін. До його основних напрямів віднесено: взаємодію з Інтерполом; створення спеціальних правоохоронних органів; інформаційно-просвітницькі та інші заходи, організовані центральними банками; співробітництво центральних банків з органами кримінальної юстиції й експертними службами; проведення грошових реформ. Найбільш дієвими напрямками протидії указаним злочинам за кордоном визнано взаємодію з Інтерполом й створення спеціальних правоохоронних органів.

10. Загальносоціальний рівень при запобіганні фальшивомонетництву є головним. Він включає удосконалення державної соціально-економічної, фінансової, монетарної, фіскальної політики, а також формування сучасної державної антикримінальної ідеології.

11. Заходи спеціально-кримінологічного запобігання фальшивомонетництву класифіковано за характером на: організаційно-управлінські, нормативно-правові, технічні й інформаційні. При цьому організаційно-управлінські заходи є основними, оскільки вони пов'язані з реформуванням низки правоохоронних органів (Національної поліції України, ДФСУ), а також покращенням діяльності інших суб'єктів, таких як: Банкотно-монетний двір НБУ, Фабрика банкотного паперу, поліграфічний комбінат «Україна» та ін.

==== Використана література

1. Агаев Г. А., Сафин Ф. Ю. Теоретические основы исследования причинного комплекса преступности: монография. Санкт-Петербург: СПбГУАП, СПбУ МВД России, 2002. 132 с.
2. Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Личность преступника. Криминологическое исследование. Москва: Норма : Инфра-М, 2010. 368 с.
3. Антонян Ю. М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности. Москва: Камерон, 2006. 304 с.
4. Базярук І. М. Економічна злочинність та її ознаки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів: ЛДУВС, 2008. Вип. 2. С. 279–284.
5. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: Харьков: Основа, 2003. 368 с.
6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник криминологічної асоціації України: зб. наук. пр. (редкол.: О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін.)*. Харків: ХНУВС, 2016. №2. С. 98–108.
7. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: Ніка Нова, 2012. 318 с.
8. Барановський М. Соціально-правова система запобігання злочинності: концептуальні засади закону. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2013. №4. С. 79–95.
9. Бартол К. Психология криминального поведения. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2004. 352 с.
10. Батиргареева В. С. Криминологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. Харків: Одиссей, 2003. 256 с.
11. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та криминологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.
12. Батиргареева В. С. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток української криминології. *Вісник асоціації кримінального права*. 2014.

- № 2. С. 209–227. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/2_15.pdf (дата звернення: 3.05.2018).
13. Бердиченко І. О. Марка акцизного збору як предмет злочину, передбаченого статтею 199 КК України. *Публічне право*. 2013. № 3–1. С. 300–302.
 14. Бiryюкова Т. П. Криміналістическая характеристика личности преступника, занимающегося изготовлением и сбытом поддельных денежных знаков (исторический аспект). *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 2. С. 150–157.
 15. Бiryюкова Т. П. О значении оперативной информации при расследовании фальшивомонетничества. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ*. Спеціальний випуск. У 2 ч. Ч. 2. Нове кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів ОВС України. 2002. С. 43–45.
 16. Бірюкова Т. П. Джерела конфлікту та його подолання під час розслідування виготовлення або збуту підроблених грошей. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Донецьк: ДІВС, 2001. № 2. С. 225–228.
 17. Бірюкова Т. П., Бірюков В. В. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. 352 с.
 18. Бірюкова Т. П. Особливості місця події у справах про фальшивомонетництво. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2000. Вип. 4. С. 132–137.
 19. Богатирьов І. Г. Проблема ціни злочинності в Україні. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнародного наукового конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 87–89.
 20. Бойко А. М. Детермінуючий комплекс злочинності: поняття та структура. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнародного наукового конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 32–35.

21. Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество); под ред. В. Д. Ларичева. Москва: Экзамен, 2002. 384 с.
22. Борисова Е. В., Каламбет А. П., Моисеев А. В. И снова о фальшивомонетничестве и его последствиях. *Закон и право*. 2001. № 2. С. 13, 14.
23. Бублик Є. О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 2. С. 32–42.
24. В Индии начали выдавать новые банкноты после «шоковой» денежной реформы. URL: <http://forexgroup.pro/lichnye-dengi/v-indii-nachali-vydavat-novye-banknoty-posle-shokovoi-denejnoi-reformy.html> (дата звернення: 23.04.2018).
25. В Киеве арестовали группу фальшивомонетчиков. URL: http://society.lb.ua/life/2016/01/18/325772_kieve_arestovali_gruppu.html (дата звернення: 2.05.2018).
26. В Украине скоро появится купюра в 1000 гривен. URL: <http://minprom.ua/news/224990.html> (дата звернення: 22.04.2018).
27. В Україні 3 400 учнів підвищили свій рівень фінансової грамотності на 20%. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1741916 &cat_id=55838 (дата звернення: 21.04.2018).
28. В Україні від неякісного алкоголю щорічно помирають 10 тисяч осіб – керівник «Укргорілки». URL: <http://glavcom.ua/news/v-ukrajini-vid-neyakisnogo-alkogolyu-shchorichno-pomirayut-10-tisyach-osib-kerivnik-ukrgorilki-376351.html> (дата звернення: 26.04.2018).
29. В Україні дорожчає алкоголь. URL: <https://svidok.online/v-ukrayini-dorozhchaє-alkogol/> (дата звернення: 25.05.2018).
30. В уряді підрахували кількість переселенців з Донбасу та Криму. URL: <http://nv.ua/ukr/ukraine/politics/v-urjadi-porahuvati-skilki-v-ukrajini-pereselentsiv-z-donbasu-ta-krimu-488266.html> (дата звернення: 25.04.2018).
31. Венгер А. О., Бурковська А. В. Грошова реформа СРСР. *Особливості проведення грошових реформ у країнах світу*: матеріали IV Регіон. наук. сем. (Миколаїв, 6 груд. 2012 р.). Миколаїв: Видав. відділ МНАУ, 2012. С. 12–14.

32. Вербенський М. Г. Процес глобалізації міжнародних економічних відносин і проблеми запобігання транснаціональній злочинності у сфері економіки. *Наука і правоохорона*. 2009. №4. С. 10–17.
33. Вермуш Г. Аферы с фальшивыми деньгами. Из истории подделки денежных знаков; пер. с нем. Москва: Международные отношения, 1990. 224 с.
34. Віктимологія: навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.
35. Вітко О. Ю. Безпосередній об'єкт злочину з виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених державних цінних паперів. Вісник академії адвокатури України. 2013. №2. С. 57–62.
36. Войнаровський Д. Р. Історико-правовий аспекти фальшивомонетництва. *Науковий вісник ДДУВС*. 2006. №4. С. 21–28.
37. Войціховський А. В. Міжнародне співробітництво держав у боротьбі з фальшивомонетництвом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 20 с.
38. Воробей О. В. Криміналістичне дослідження паперових грошей України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 17 с.
39. Гай-Нижник П. П. Боротьба з фальшуванням грошей і валютною спекуляцією за гетьманату 1918 року. *Фінанси України*. 2005. №9. С. 158–160.
40. Гетман О. Податкова міліція. Давайте, нарешті, попросимося! URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2017/01/18/617881> (дата звернення: 2.05.2018).
41. Гирак Г. Нашествие лжегривен: как не стать жертвой фальшивомонетчиков. *Аргументы и факты*. 2014. 17 декабря (№51). С. 3.
42. Глушко С. Правительства меняются, но бюджет продолжает нести потери. URL: <http://economy.apostrophe.ua/article/finansy-i-banki/2016-05-30/pravitelstva-menyayutsya-no-byudjet-prodoljajet-nestipoteri/5289> (дата звернення: 2.05.2018).
43. Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочин-

- ності в Україні: монографія; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2012. 304 с.
44. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
 45. Голіна В. В. Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 5–9.
 46. Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник академії правових наук України*. 2006. № 3. С. 206–214.
 47. Головкін Б. М. Поняття злочинності у сфері економіки. *Форум права*. 2013. № 3. С. 128–133. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5140/1/Golovkin.pdf> (дата звернення: 24.04.2018).
 48. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. № 1. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63091/58500> (дата звернення: 28.04.2018).
 49. Григор'єв Р. Г. Кримінологічна характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та заходи запобігання їм в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
 50. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.
 51. Гусейнова Э. И. Интерпол и его деятельность в сфере борьбы с фальшивомонетничеством. *Евразийский юридический журнал*. 2014. № 6. С. 166–170.
 52. Дейнека Т. М. Сучасний стан обліку підроблених грошових знаків і експертна профілактика фальшивомонетництва: взаємодія служб ОВС. *Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие*: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Киев, 20–21 октяб.

- 2005 г.) / сост. К. Н. Ковалев, Т. В. Тимофеева. Киев: ИПЦ МВД України, 2006. С. 168–177.
53. Денежная реформа привела к массовым беспорядкам в Венесуэле. URL: <http://rossaprimavera.ru/news/denezhnaya-reforma-privela-k-massovym-besporjadkam-v-venesuele> (дата звернення: 28.04.2018).
 54. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2018).
 55. Документи первинного обліку: навч. посіб. / І. О. Христич, О. В. Ткачова. Харків: Право, 2012. 108 с.
 56. Доллар США. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Доллар_США (дата звернення: 24.04.2018).
 57. Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2013 рік. Київ, 2013. 123 с.
 58. Дрьомін В. М. «Офіційна» та фактична злочинність: кримінологічний аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр.; редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса: Юрид. літ., 2012. Вип. 68. С. 550–559.
 59. Евсеева Б. Обнародованы схемы подделки денег в Украине. *Вести. Бизнес*. 2015. 30 января. С. 3.
 60. Експерти: За межею бідності в Україні живуть 80% населення. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/03/13/6960512> (дата звернення: 29.04.2018).
 61. Експерт розповів, як подорожчали цигарки. URL: <https://doba.te.ua/post/42386> (дата звернення: 25.05.2018).
 62. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 1) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019.
 63. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2013–2018 роки (Форма 2) / Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. Київ, 2019.
 64. За рік в Україні у півтора рази зросла кількість валютних обмінників. URL: <http://tsn.ua/groshi/za-rik-v-ukrayini-v-pivtora-razu-zroslo-kilkistvalyutnih-obm-innikiv-865719.html> (дата звернення: 5.05.2018).

65. Забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб: звіт за результатами комплексного дослідження / О. Будник, С. Карелін, С. Корнилюк. Київ: Центр політичних студій та аналітики; Посольство Королівства Нідерландів в Україні, 2016. 42 с.
66. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видав. дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
67. Зелинский А. Ф. Криминальная психология: науч.-практ. изд. Киев: Юринком Интер, 1999. 240 с.
68. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький: Горьк. ВШ МВД СССР, 1974. 168 с.
69. Інфографіка: НБУ отчитался о фальшивых деньгах в Украине. URL: <http://www.segodnya.ua/economics/finance/infografika-nbu-otchitalsya-o-falshiv-uh-dengah-v-ukraine-707259.html> (дата звернення: 19.04.2018).
70. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. Москва: Инфра-М – Норма, 1997. 374 с.
71. Ионов В. М. Внимание, деньги! Пособие для кассиров и не только... Москва: PRO Intellect Technology, 2008. 60 с.
72. Ионов В. М. Технологии обработки денежной наличности: бизнес-энциклопедия. Москва: Москов. финанс.-промыш. ун-т «Синергия»: ЦИПСИР, 2012. 544 с.
73. Исмагилова О. Р. Расследование фальшивомонетничества: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 196 с.
74. Іващенко В. Проблеми боротьби з фальшуванням монет як із злочинном міжнародного характеру. *Юридичний журнал*. 2005. № 6. С. 26–29.
75. Ігнатишин М. В., Ігнатишин М. І. Аналітика готівкових обмежень в Україні та міжнародна практика регулювання грошового обігу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 3. С. 159–163.
76. Їжак О. І. Європейський досвід організації системи протидії економічній злочинності. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1106> (дата звернення: 15.04.2018).

77. Казаков Е. И. Расследование фальшивомонетничества: учеб. пособ. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1971. 133 с.
78. Калетник Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Київ: Хай-Тек Прес, 2011. 427 с.
79. Калужна О. М. Криміналістична характеристика фальшивомонетництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 22 с.
80. Калужна О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики фальшивомонетництва. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2002. Вип. 37. С. 545–549.
81. Кальман А. Г., Христич И. А. Понятийный аппарат современной криминологии. Терминологический словарь; под ред. В. В. Голины. Харьков: Гимназия, 2005. 272 с.
82. Кальман О., Лисодед О. Нормативно-правове забезпечення боротьби зі злочинністю у сфері економіки. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 1. С. 68–72.
83. Карчевський М. В., Кудінов А. С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів. Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. 44 с.
84. Кір'яков В. Фальшивомонетники. Про позитивний досвід розслідування особливо небезпечного злочину. *Вісник прокуратури*. 2001. № 1. С. 100, 101.
85. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Центр учбов. літ., 2010. 344 с.
86. Колесников О. В., Бойко Д. І., Коковихіна О. О. Історія грошей та фінансів: навч. посіб.; 2-ге вид. виправ. та допов. Київ: Центр учбов. літ., 2008. 140 с.
87. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія; за ред. В. В. Голини. Харків: Кроссроуд, 2010. 288 с.
88. Колодяжний М. Г. Стратегії протидії корупції у діяльності органів правосуддя. *Право України*. 2017. № 1. С. 37–44.
89. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: поняття, принципи, значення. *Вісник кримінологічної асоціації*

- ції України: зб. наук. пр. (редкол. : О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін.). Харків: ХНУВС, 2017. № 1. С. 93–99.
90. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. 252 с.
91. Колодяжний М. Г. Шляхи впровадження в Україні прогресивного міжнародного досвіду громадського впливу на злочинність. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1. С. 363–377. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/07/23_Kolodyazhny.pdf (дата звернення: 17.04.2018).
92. Колодяжний М. Г. Шляхи модернізації системи запобігання злочинності в Україні. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 159–161.
93. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789/page (дата звернення: 4.05.2018).
94. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
95. Концепція проекту «Cashless economy» / Національний банк України. Київ, 2016. 50 с.
96. Коншин А. А. Защита полиграфической продукции от фальсификации. Москва: Синус, 1999. 160 с.
97. Користін О. Є., Чернявський С. С. Організована економічна злочинність в Україні: сучасний стан і стратегія протидії. *Юридичний часопис НАВС*. 2011. № 1. С. 78–88.
98. Костенко О. М. Концепція причин і умов злочинності в сучасній кримінології. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 15–17.

99. Костюк Б. Олігархічна Україна: перспективи подолання олігократії. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/28085280.html> (дата звернення: 24.04.2018).
100. Кравченко О. О. Контрабанда. Харків: Золота миля, 2010. 192 с.
101. Красавин В. Ф. Криминологическая характеристика и уголовно-правовые меры противодействия фальшивомонетничеству: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2005. 20 с.
102. Криминальная психология: учеб. пособ. / А. И. Ушатиков, О. Г. Ковалев. Москва: Изд. Моск. псих.-соц. ин-та; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2007. 496 с.
103. Криминология: учебник; под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2009. 800 с.
104. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.
105. Кримінальне провадження № 1/337/31/2013 Хортицького районного суду м. Запоріжжя.
106. Кримінальне провадження № 133/3306/14-к Козятинського міськрайонного суду Вінницької області.
107. Кримінальне провадження № 1-кп/191/75/15 Синельниківського міськрайонного суду Дніпровської області.
108. Кримінальне провадження № 1-кп/212/254/15 Жовтневого районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області.
109. Кримінальне провадження № 1-кп/234/136/15 Краматорського міського суду Донецької області.
110. Кримінальне провадження № 1-кп/352/58/15 Тисьменського районного суду Івано-Франківської області.
111. Кримінальне провадження № 1-кп/307/143/15 Тячівського районного суду Закарпатської області.
112. Кримінальне провадження № 1-кп/307/192/15 Тячівського районного суду Закарпатської області.
113. Кримінальне провадження № 1-кп/352/58/15 Тисьменського районного суду Івано-Франківської області.

114. Кримінальне провадження № 1-кп/521/457/15 Малинівського районного суду м. Одеси.
115. Кримінальне провадження № 1-кп/583/6/14 Охтирського міськрайонного суду Сумської області.
116. Кримінальне провадження № 1-кп/727/382/14 Шевченківського районного суду м. Чернівці.
117. Кримінальне провадження № 1-кп/759/12/15 Святошинського районного суду м. Києва.
118. Кримінальне провадження № 2120/8941/12 Суворовського районного суду м. Херсона.
119. Кримінальне провадження № 569/10945/14-к Рівненського міського суду Рівненської області.
120. Кримінальне провадження № 607/18222/14-к Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області.
121. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
122. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін. 5-те вид., допов. у 2 т. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Харків: Право, 2013. 1040 с.
123. Кримінологія: навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.
124. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
125. Кристи Н. Удобное количество преступлений; пер. с англ. Е. Матерновской; общ. ред. и вступ. ст. Я. И. Гилинского. Санкт-Петербург: Алетейя, 2006. 184 с.
126. Круш П. В., Алексеев В. Б. Гроші та кредит: навч. посіб. Київ: Центр учбов. літ., 2010. 216 с.
127. Кудінов В. А. Аналіз основних статистичних форм автоматизованої інформаційної системи «фальшивомонетництво» МВС України. *Захист інформації*. 2008. № 4. С. 71–77.

128. Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью. Москва: Юристъ, 2003. 352 с.
129. Кузнецова Н. Ф. Избранные труды ; предисл. В. Н. Кудрявцева. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. 834 с.
130. Кур В. Реформа МВС була віддана в руки непрофесіоналів та фінансово-промислових груп. *Тиждень*. 2016. №24. С. 7, 8.
131. Лашенко О. «Нас 35 мільйонів»? Скільки залишилося українців. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29000112.html> (дата звернення: 18.01.2019).
132. Лебедева Т., Литвенюк О., Баковська Т. та ін. Якісні підробки в дефіциті. URL: <http://zt.20minut.ua/Groshi/yakisni-pidrobki-v-defitsiti-75410.html> (дата звернення: 26.04.2018).
133. Лист Генеральної прокуратури України від 22.07.2016 р. №27/1-190вих.16.
134. Лист Головного управління протидії злочинності у сфері економіки в місті Києві МВС України від 14 лип. 2015 р. №7/4-2914.
135. Лист Державної фіскальної служби України від 3 черв. 2016 р. №12370/6/99-99-12-01-03-15.
136. Лист Національного банку України від 7 черв. 2016 р. №50-0004/48007.
137. Лист Національного банку України від 25 квіт. 2018 р. №50-0009/23692.
138. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Вид. ХНУВС, 2008. 446 с.
139. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. №1. С. 377–387. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_22.pdf (дата звернення: 25.04.2018).
140. Личность преступника / В. Н. Кудрявцев, Г. М. Миньковский, А. Б. Сахаров. Москва: Юрид. лит., 1975. 272 с.
141. Ломброзо Ч. Преступный человек; пер. с итал. Москва: Эксмо ; Санкт-Петербург: Мидгард, 2005. 877 с.
142. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии: в 2 т. Т. 1. Общая часть: учебник. Москва: Юрайт, 2011. 1003 с.

143. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии: в 2 т. Т 2. Особенная часть: учебник. Москва: Юрайт, 2013. 872 с.
144. Лунеев В. В. Эпоха глобализации и преступность. Москва: Норма, 2007. 272 с.
145. Майле А., Першин А. Ответственность за подделку денежных знаков и знаков оплаты по УК ФРГ. *Уголовное право*. 2009. № 5. С. 42–45.
146. Мамчій І. Типова особа злочинця-фальшивомонетника: криміналістичний аспект. *Протидія злочинності: теорія та практика*: зб. матеріалів VI Міжвуз. наук.-практ. конф. студентів (курсантів), аспірантів та молодих учених (Київ, 16 трав. 2014 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2014. С. 251–254.
147. Марко С. І. Соціально-економічна і кримінально-правова характеристика фальшивомонетництва. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2008. № 2. С. 267–278.
148. Маслоу А. Мотивация и личность; 3-е изд. / пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 352 с.
149. Мацішин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 19 с.
150. Мацішин В. С., Безхлібник Р. М. Позитивний досвід Інтерполу в організації боротьби з фальшивомонетництвом. *Наше право*. 2004. № 2. С. 60–65.
151. Мацішин В. С., Старушкевич А. В. Початковий етап розслідування фальшивомонетництва: порушення кримінальної справи, обставини, які необхідно встановити. Взаємодія суб'єктів розслідування. *Право і суспільство*. 2006. № 1. С. 55–68.
152. Мацішин В. С., Старушкевич У. М. Протидія поліції і митних органів фальшивомонетництву в Німеччині. *Митна справа*. 2004. № 2. С. 89–94.
153. Машлякевич Д. С., Литвинов О. М. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія; Кримінол. асоц. України. Харків: В деле, 2016. 260 с.
154. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави. м. Івано-Франківськ, 2007. 222 с.

155. Медицький І. Б. Запобігання злочинності: навч. посіб. Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2008. 220 с.
156. Медицький І. Б. Теорія наслідків злочинності: Terra Incognita кримінологічної науки. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. Вип. 27. С. 252–259.
157. Международная конвенция по борьбе с подделкой денежных знаков (Женева, 20 апреля 1929 г.). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_589 (дата звернення: 27.04.2018).
158. Мельничук Т. В. Ціна економічної злочинності: проблемні аспекти визначення та застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. №5. С. 191–195.
159. Минагрополитики: 40% продаваемой в Украине водки – из контрафактного спирта. URL: http://ru.golos.ua/suspilstvo/minagropolitiki_40_prodavaemoy_v_ukraine_vodki__iz_kontrafaktnogo_spirta_7714 (дата звернення: 6.05.2018).
160. Мировська А. В. Участь спеціаліста в проведенні окремих слідчих дій у ході розслідування фальшивомонетництва. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. №22. С. 281–291.
161. Михайлов І. М. Деякі питання кримінальної відповідальності за підробку білетів державної лотереї (ст. 199 КК України). *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 листоп. 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 116, 117.
162. Михалік О. І. Віктимологічна характеристика фальшивомонетництва. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2017. Вип. 34. С. 211–218.
163. Михалік О. І. Детермінація фальшивомонетництва в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 лист. 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 118–120.
164. Михалік О. І. Детермінація фальшивомонетництва в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. Вип. 45. Т. 2. С. 64–67.

165. Михалік О. І. Кількісно-якісні показники фальшивомонетництва в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Вип. 79 / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2017. С. 86–92.
166. Михалік О. І. Кримінологічна характеристика особи злочинця-фальшивомонетника в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. №4 (Iulie). С. 149–153.
167. Михалік О. І. Основні напрями запобігання фальшивомонетництву в Україні. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. сем. (Миколаїв, 26 трав. 2016 р.); упоряд. Є. О. Письменський. Миколаїв: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 121–124.
168. Михалік О. І. Результати експертних оцінок фальшивомонетництва в Україні. *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 9–10 жовт. 2015 р.). Херсон: Вид. дім «Гельветика». С. 134–137.
169. Михалік О. І. Фальшивомонетництво: напрями загальносоціального і спеціально-кримінологічного запобігання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2. С. 192–208. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/12_Mykhaliuk.pdf (дата звернення: 3.05.2018).
170. Михалік О. І. Щодо актуальності боротьби з фальшивомонетництвом в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 26 берез. 2015 р.); ред. кол. В. В. Черней, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. Київ: НАВС, 2015. С. 146–150.
171. Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 5.05.2018).
172. Москвичев А. И. Нелегальная торговля между Китаем и КНДР. *Борьба с преступностью за рубежом*. 2013. № 11. С. 23–31.
173. Мочкош Я. В. Проблеми боротьби з економічною злочинністю. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 299–304.
174. Нацбанк повідомив, скільки готівки на руках в українців. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/01/27/644691/> (дата звернення: 28.01.2019).

175. Национальный банк начал производство банкнот из льна. URL: <http://ukranews.com/news/417952-nbu-nachal-pechatat-lnyanye-dengy> (дата звернення: 28.04.2018).
176. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 3.05.2018).
177. Нацполиция страдает от «кадрового голода», – Деканоидзе. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/natspolitsiya-stradaet-kadrovogo-goloda-dekano-idze-1474464517.html> (дата звернення: 3.05.2018).
178. НБУ планирует выпуск электронной валюты. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nbu-planiruet-vypusk-elektronnoy-valyuty-1478796981.html> (дата звернення: 6.05.2018).
179. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 128 с.
180. Оборонний бюджет-2017: скільки і кому. URL: <http://glavcom.ua/publications/oboronniy-byudzheth-2017-skilki-i-komu-393601.html> (дата звернення: 8.05.2018).
181. Овчинский В. С. Криминология кризиса. Москва: Норма, 2009. 240 с.
182. Олексій Баганець: Чому правоохоронна система в Україні стала безпорадною, а злочинність динамічно захоплює регіони? URL: http://protokol.com.ua/ua/chomu_pravoohoronna_sistema_v_ukraini_stala_bezporadnoyu_a_zlochinnist_dinamichno_zahoplyue_regoni (дата звернення: 7.05.2018).
183. Олексій Євченко: Україні необхідна легалізація ігрового бізнесу. URL: <http://igroviavtomati.com/oleksij-yevchenko-ukrayini-neobhidna-legalizatsiya-igornogo-biznesu/> (дата звернення: 5.05.2018).
184. Олійник О. М. Детермінація нецільового використання бюджетних коштів у Збройних Силах України. *Право і безпека*. 2014. № 2. С. 119–124.
185. Орлов Ю. В. Криминологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проєктів: науково-методичне забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 21 с.
186. Оцініть фінансову грамотність українців. URL: <http://vseprogroshi.com.ua/osinit-finansovu-gramotnist-ukrayinciv.html> (дата звернення: 28.04.2018).

187. «Ошадбанк» отримав право зберігати готівку Нацбанку. URL: http://espreso.tv/news/2017/02/28/quotoschadbankquot_otrymav_pravo_zberigaty_gotivku_nacbanku (дата звернення: 27.04.2018).
188. Петряев С. Ю. Криміналістичне дослідження підроблених іноземних паперових грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1998. 14 с.
189. Петрянин А. В. Актуальность и необходимость международного сотрудничества в борьбе с фальшивомонетничеством. *Вестник Владимирского юридического института*. Владимир: Владимир. юрид. ин-т ФСИН, 2007. №2. С. 204–207.
190. Питання функціонування та вдосконалення інфраструктури фондового ринку в Україні: інформ.-аналіт. матеріали; за ред. О. І. Кіреєва, М. М. Шаповалової, Н. І. Гребеник. Київ: Центр. наук. дослід. НБУ, 2005. 132 с.
191. Під Києвом затримали міжнародну групу, що збувала фальшиву валюту мільйонами. URL: <http://newsrbk.ru/news/2743121> (дата звернення: 29.04.2018).
192. ПК «Україна» прокоментував скандальний сюжет про марки акцизного податку. URL: <http://tsn.ua/ukrayina/pk-ukrayina-prokomentuvav-skandalniy-syuzhet-pro-marki-akciznogo-podatku-412965.html> (дата звернення: 3.05.2018).
193. Податковий кодекс України (із змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
194. Польской Г. Н. Рыцари фальшивых банкнот. Москва: Юрид. лит., 1982. 176 с.
195. Пономарев В. Т. Тайны фальшивых денег: вчера, сегодня, завтра. Донецк: Пбб ООО ПКФ «БАО», 2005. 288 с.
196. Пономарева Н. С. Уголовно-правовые меры борьбы с изготовлением и сбытом поддельных денег (фальшивомонетничеством): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 23 с.
197. Попов В. Л., Смелянова О. М. Проблемні питання щодо функціонування оперативно-криміналістичних обліків підроблених грошових знаків і бланків документів у практичній діяльності експертної служби. *Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие*: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Киев, 20–21 октяб.

- 2005 г.) / сост. К. Н. Ковалев, Т. В. Тимофеева. Киев: ИПЦ МВД України, 2006. С. 165–168.
198. Порошенко одобрил повышение акцизов на алкоголь и сигареты. URL: <http://minprom.ua/news/223332.html> (дата звернення: 5.05.2018).
199. Про випуски облігацій внутрішніх державних позик: постановою Кабінету Міністрів України від 31 січ. 2001 р. № 80. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-2001-п> (дата звернення: 4.05.2018).
200. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за фальшування марок акцизного збору: Закон України від 18 верес. 2012 року № 5283-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 36. Ст. 481.
201. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 груд. 2014 р. № 71-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 7–8, № 9. Ст. 55.
202. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні: Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1797 – VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 5–6. Ст. 48.
203. Про грошову реформу України: Указ Президента України від 25 серп. 1996 р. № 762/96. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/762/96> (дата звернення: 30.04.2018).
204. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 292.
205. Про державні лотереї в Україні: Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5204-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 31. Ст. 369.
206. Про деякі заходи щодо регулювання лотерейної діяльності: Указ Президента України від 10 верес. 2002 р. № 813/2002. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/813/2002> (дата звернення: 7.05.2018).
207. Про затвердження змін до Інструкції щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі: постанова Національно

- банку України від 8 груд. 2014 р. № 798. URL: <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=12727147> (дата звернення: 9.05.2018).
208. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні: постанова Правління Національного банку України від 1 черв. 2011 р. № 174. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11/page> (дата звернення: 6.05.2018).
209. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року: постанова Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2015 р. № 1094. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 21.04.2018).
210. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України на період до 2020 року: постанова Правління Національного банку України від 18 черв. 2015 р. № 391. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (дата звернення: 27.04.2018).
211. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 8 серп. 2012 р. № 767. *Офіційний вісник України*. 2012. № 73. Ст. 2935.
212. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 січ. 2012 р. № 53-р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/53-2012-p> (дата звернення: 23.04.2018).
213. Про затвердження Положення про виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного податку та маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів: постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1251. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1251-2010-p> (дата звернення: 25.04.2018).
214. Про Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року: постанова Правління Національного банку України

- від 18 черв. 2015 р. № 391. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15> (дата звернення: 27.04.2018).
215. Про Національний банк України: Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
216. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 9 серп. 2012 р. № 686. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12> (дата звернення: 29.04.2018).
217. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
218. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закону України від 5 квіт. 2001 р. № 2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137.
219. Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квіт. 1996 р. № 6. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-96> (дата звернення: 6.05.2018).
220. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697 – VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
221. Про Стратегію подолання бідності: Указ Президента України від 15 серп. 2001 р. № 637/2001. *Урядовий кур'єр*. 2001. 18 серп. (№ 149).
222. Про схвалення Концепції створення та впровадження автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) «Електронна акцизна марка»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лип. 2016 р. № 497-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/497-2016-p> (дата звернення: 7.05.2018).
223. Про схвалення Стратегії подолання бідності: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 берез. 2016 р. № 161-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-p> (дата звернення: 3.05.2018).

224. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лют. 2006 р. №3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. №31. Ст. 268.
225. Прокуратура решила сбить волну преступности повальными посадками. URL: <https://strana.ua/news/45225-v-kieve-reshili-sbit-prestupnost-povalnymi-posadkami.html> (дата звернення: 4.05.2018).
226. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
227. Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 265 с.
228. Рейтинги Украины или когда Украина остановится? URL: <http://euroua.com/ukraine/economic/555-kogda-ukraina-ostanovitsya> (дата звернення: 8.05.2018).
229. Ривман Д. В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.
230. Ринок тютюнових виробів: оцінка впливу зміни акцизів / Ін-т економіч. досліджень та політ. консультацій. Київ, 2014. 24 с.
231. Розкриття злочинів впало до 30 % – генпрокурор. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/02/15/7135424/> (дата звернення: 9.05.2018).
232. Романов С. Фальшивомонетчики. Как распознать фальшивые деньги. Москва: Эксмо, 2005. 384 с.
233. Рязанцева І. М. Боротьба з фальшивомонетництвом на українських землях у складі Російської імперії в середині XVIII – кінці XIX ст. *Право і безпека*. 2011. №3. С. 35–38.
234. Сапитон М. Статистика популярности смартфонов в Украине и почему это важно. URL: <https://uip.me/2016/07/smartphones-in-ukraine> (дата звернення: 7.05.2018).
235. Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел: лекция. Москва: МВШМ МВД СССР, 1984. 43 с.
236. Сахаров В. Фальшиві гроші як зброя агресора і диверсанта. *Чумацький шлях*. 2012. №2. С. 26–28.
237. Свиридова М. По стопам Диогена. *Человек и закон*. 2001. №2. С. 25–29, 90.

238. Семенов В. Е. Подделки российских монет. Санкт-Петербург: Конрос-Информ, 2012. 128 с.
239. Сингаївська І. В. Аналіз судової практики в контексті розгляду питань кваліфікації злочину, передбаченого ст. 199 КК України. *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 126–130.
240. Сингаївська І. В. Кримінологічний аналіз фальшивомонетництва в Україні: стан і тенденції. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 23. С. 265–275.
241. Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. 358 с.
242. Сингаївська І. Роз'яснення кримінального законодавства: пропозиції до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів». *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 2. С. 208–212.
243. Солодовник М. В Харьковской области волна «алкогольных смертей»: 11 человек умерли, один ослеп. *Комсомольская правда в Украине*. 2016. № 2521 (23 сент.). С. 5.
244. Солопанов Ю. В. Кримінологическое прогнозирование и планирование борьбы с преступностью: лекція. Москва: МВШМ МВД СССР, 1983. 38 с.
245. Старков О. В. Криминология: Общая, Особенная и Специальная части: учебник. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2012. 1048 с.
246. Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2018 рр. (Форма 7). URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka (дата звернення: 12.02.2019).
247. Сыроед Т. Л. Банкноты. Описание внешнего вида и признаки подделки (гривни, рубли, доллары, ЕВРО); практ. пособ. Харьков: ООО «Издательство Бурун Книга», 2003. 140 с.
248. Тарасов А. Фальшивомонетчики в России. Москва: Олимп; ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1998. 480 с.
249. Тенденції тіньової економіки в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ, 2016. 21 с.

250. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы): монография. Одесса: Юрид. лит., 2000. 336 с.
251. У Києві за допомогою активістів затримано торгівця фальшивою валютою. URL: <http://magnolia-tv.com/video-news/2016-02-09/69217-uki-v-za-dopomogoyu-aktiv-st-v-zatrimano-torg-vtsya-falshivoyu-valyutoy> (дата звернення: 7.05.2018).
252. Фокс В. Введение в криминологию; пер. с англ. Москва: Прогресс, 1980. 312 с.
253. Фролова О. Г. Сучасні кримінологічні, правові та інші проблеми професійного відбору і підготовки поліцейських в Україні. *Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2016 р.) / МВС України, Департамент патрул. поліції України; ХНУВС, Каф. спец. фіз. підготовки. Харків: ХНУВС, 2016. С. 83–87.
254. Хаген В. Фальшивомонетчики Третьего рейха. Операция «Бернхард»; пер. Ю. Д. Чупров, О. И. Лемехов. Москва: Вече, 2004. 368 с.
255. Черевков Д. В Харькове участились обнаружения «меченых» денежных купюр. URL: <http://iz.com.ua/ukraina/86803-harkov-zapolonili-mechenyu-kupuryu-iz-dnr.html> (дата звернення: 5.05.2018).
256. Черкашин Е. Ф. Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения фальшивомонетничества. *Российская юстиция: уроки прошлого и перспективы на будущее*: материалы VI Межрегионал. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 23 нояб. 2007 г.); отв. ред. М. С. Саликов. Екатеринбург: Издат. дом «Уральская государственная юридическая академия», 2008. С. 319–325.
257. Черненко О. О. Кримінологічні засади запобігання економічній злочинності слідчими підрозділами Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 247 с.
258. Чернышева Е. В. Личность преступника: психологический аспект: монография. Екатеринбург: Урал. юрид. ин-т МВД России, 2009. 231 с.
259. Шакун В. І. Кримінологічний вектор українських реформ. *Сучасна криминологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. криминології та криміналь-

- но-виконавчого права (Харків, 9 груд. 2016 р.); за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 9–15.
260. Шепетяк О. М. Логіка: підручник. Київ: Фенікс, 2015. 256 с.
261. Штат полиции недоукомплектован на 19 тысяч человек – Администрация Президента. URL: http://ru.golos.ua/suspilstvo/shtat_politsiine_ukomplektovan_na_19_tyisyach_chelovek__ar_3423 (дата звернення: 10.05.2018).
262. Шустова Ю. Ю. Голографічні захисні елементи – як один із видів захисту документів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. / Харків. НДІ суд. експертиз ім. М. С. Бокаріуса; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого; ред. кол.: М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків: Право, 2009. Вип. 9. С. 559–565.
263. Экономика и право; под ред. А. П. Заостровцева. Санкт-Петербург: Наука, 2009. 376 с.
264. Експерт: доходи от проституции идут мимо государственного бюджета Украина. URL: <http://rian.com.ua/society/20150923/374143237.html> (дата звернення: 17.05.2018).
265. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. 3-е изд., испр. Москва: Омега-Л, 2009. 567 с.
266. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): монографія. Харків: Право, 2006. 544 с.
267. 1-st Global Awareness Program on Banknote for the Blind. URL: <http://blindseminar2016.currencystudy-institute.org/#main-slider> (дата звернення: 1.05.2018).
268. Actions to prevent currency counterfeiting in Mexico. URL: <https://www.banxico.org.mx> (дата звернення: 25.04.2018).
269. Bank of England: Counterfeit Prevention. URL: <http://www.bankofengland.co.uk/banknotes/Pages/counterfeitadvice.aspx> (дата звернення: 20.04.2018).
270. Clarke J. Revealed: How counterfeit money is now made easier and faster thanks to soap, glue, office printers... and even internet how-to guides. *Daily Mail*. 2013. 7 January. P. 5.

271. Davidson A. Nanotechnology Seen as Answer to Counterfeiters. URL: <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=7615643> (дата звернення: 15.04.2018).
272. Documentchecker. URL: <https://www.keesingtechnologies.com/reference-database/id-documents> (дата звернення: 3.05.2018).
273. Interpol: Counterfeit currency and security documents. URL: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Financial-crime/Counterfeit-currency-and-security-documents/Counterfeit-currency> (дата звернення: 5.05.2018).
274. McLean G. New Age of Bank Security. *Gazette*. 2001. Vol. 63. Issue 2. P. 34–37.
275. Pieper M. Making a Quick Buck: Counterfeiting in America. *Illumin Magazine: A review of engineering in everyday life*. 2008. Vol. 17. Issue 1. P. 27.
276. Reichmann A. Top Tips For Counterfeit Money Prevention. URL: <http://www.bsminfo.com/doc/top-tips-for-counterfeit-money-prevention-0001> (дата звернення: 27.04.2018).
277. The Australian Federal Police. URL: <https://www.afp.gov.au/what-we-do/crime-types/counterfeit-currency> (дата звернення: 20.04.2018).
278. The University of Missouri-Kansas City. URL: <http://www.umkc.edu/aboutumkc> (дата звернення: 28.04.2018).
279. The Use and Counterfeiting of United States Currency Abroad : The final report to the Congress / The Department of the Treasury Board of Governors of the Federal Reserve System; United States Secret Service. URL: <https://www.federalreserve.gov/boarddocs/rptcongress/counterfeit/default.htm#toc8.2> (дата звернення: 27.04.2018).

Наукове видання

Колодяжний Максим Геннадійович
Михалік Олександр Ігорович

**ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО:
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА,
ДЕТЕРМІНАЦІЯ, ЗАПОБІГАННЯ**

Монографія

Видається в авторській редакції

Технічний редактор *А. Т. Гринченко*

Підписано до друку 15.03.2019.
Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 13,49. Обл.-вид. арк. 10,27. Вид. № 2133.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
Тел. (057) 717-28-80